

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI**

**ERGENLERDE KAYGI ve DUANIN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
(Rize Örneği)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa İŞLEK

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

RİZE 2016

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞANÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

ERGENLERDE KAYGI VE DUANIN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
(Rize Örneği)

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Mustafa İŞLEK

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Tez Savunma Tarihi

02.06.2016

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Başkan : Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. H. Yusuf ACUNER

Üye : Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

İmza
.....
.....
.....

Enstitü Müdürü

.../06/2016

Onay Tarihi

RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. 12/05/2016

İmza

Mustafa İŞLEK

ÖNSÖZ

Kaygı, tehlike beklentisi veya talihsizlik korkusunun bireyde meydana getirdiği bunaltı ve tedirginlik olarak ifade edilebilir (Budak, 2003). Freud, kaygıyı egonun bir işlevi olarak tanımlamıştır (1977). Bu duygu, gelişim dönemlerinden ergenlikte kendini daha çok hissettirmektedir. Ayrıca ergenlik dönemi gençlerin gelecek adına kararlar aldıkları süreçleri içerdiğinden kaygı ile yakından ilişkilidir.

Dua ise insanların ihtiyaç ve arzularını söz ve eylemleriyle dile getirdiği evrensel bir pratiktir. İnsanlar farklı nedenlerden dolayı her şeye gücünün yettiğine inandıkları Tanrı'dan istekte bulunmakta, O'nunla irtibat kurup hallerini paylaşmakta, özellikle zorlandıkları konularda O'ndan yardım talep etmekte ve Tanrı'nın bu isteklerine cevap verdiğiğine inanmaktadırlar. Bunun yanında inanmayan insanların da kendilerini zor durumda bulduklarında duaya yöneldiğini söylemek mümkündür (Marinier, 1991). Bu araştırma; Felsefe, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Kalam ve Hadis gibi birçok bilim dalının da inceleyebileceği duayı, kaygı ile ilişkisini ortaya koymasından ele almıştır.

Kaygı yaşayan insan, içinde bulunduğu bu durumu aşmak için her şeye gücünün yettiğine inandığı Tanrı'dan yardım talep etmekte ve bunu yaparken de duaya başvurmaktadır. Tezin birinci bölümünde kaygının tanımına, kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Bunun yanında duanın din ve kültürlerdeki uygulandığı, evrenselliği, faydası ve kavramsal çerçevesi ele alınmıştır.

Çalışmanın yöntem kısmı ikinci bölümde ele alınmıştır. Araştırmaya ait bulgular ve yorumların yer aldığı üçüncü bölümde ise ölçek ile toplanan bulgular, bu bulgulara ilişkin analiz ve yorumlara yer verilmiştir. Ölçme aracının ilk kısmında demografik değişkenlerin tespiti adına kişisel bilgi formu kullanılmış ardından geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış üç adet ölçek kullanılmıştır. Uygulama, Rize ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı beş farklı lise türünde eğitim gören 579 öğrenci üzerinde tesadüfi örneklem yöntemi ile yapılmıştır. Ülkemizde kaygı ve dua ile ilgili yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Fakat kaygı düzeyinin yüksek olduğu lise örneğinde bu ilişkinin spesifik olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışma, lise düzeyinde kaygı ve dua ilişkisinin incelenmesi bakımından

başlangıç mahiyetinde bir çalışma olacaktır. Verilerin sonucunda kaygı ile dua arasında anlamlı negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Bu araştırma esnasında tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT'e; ders döneminde ve tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'a; verilerin analizi konusunda fikir ve görüşlerini aldığım Yrd. Doç. Dr. Fatih CAMADAN ve Yrd. Doç. Dr. Yusuf ACUNER'e; katkılarından dolayı Prof. Dr. Ali AKDOĞAN'a, Yrd. Doç. Dr. Saffet KARTOPU ve Yrd. Doç. Dr. Adem GÜNEŞ'e; kaynaklarını paylaşan Yrd. Doç. Dr. Mebrure DOĞAN ve Fahri GÜZEL'e; çalışmanın çeviri sürecinde desteklerini esirgemeyen Sinan ERCİYES'e; ölçme kısmında okullarda yapılan çalışmada desteklerini esirgemeyen meslektaşlarıma; gönüllü olarak ölçek ve envanteri titizlikle cevaplayan öğrencilere şükranlarımı sunarım.

Mustafa İŞLEK

Rize 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER	6
KISALTMALAR	10
TABLOLAR LİSTESİ.....	11
GİRİŞ	15
Araştırmanın Konusu	15
Araştırmanın Önemi	15
Araştırmanın Amacı	16
Araştırmanın Kaynakları	16

BİRİNCİ BÖLÜM KAYGI VE DUA

1.1. KAYGI.....	17
1.1.1. KAYGIYA GENEL BAKIŞ	17
1.1.2. KAYGI ve DİĞER KAVRAMLAR	19
1.1.3. KAYGININ TÜRLERİ	22
1.1.4. KAYGI BELİRTİLERİ	25
1.1.5. KAYGI NEDENLERİ.....	27
1.1.6. KAYGININ ÖLÇÜLMESİ	30
1.1.7. KAYGI BOZUKLUKLARI.....	31
1.1.8. ERGENLİKTE KAYGI	34
1.1.9. KAYGIYI KONTROL ALTINA ALABİLME YOLLARI.....	36
1.1.10. KAYGI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	42
1.2. DUA	44
1.2.1. DUAYA GENEL BAKIŞ	44
1.2.2. DUA KAVRAMI	46
1.2.3. DİNİ GELENEKLER AÇISINDAN DUA	49
1.2.3.1. İlkel Din ve Topumlarda Dua.....	49
1.2.3.2. Semavi Dinlerde Dua	51
1.2.4. DUANIN TÜRLERİ	57
1.2.5. DUANIN ETKİSİ.....	58

1.2.6. PSİKOLOJİK AÇIDAN DUA	64
1.2.7. ERGENLİKTE DUA	67
1.2.8. DUA İLE İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	70
1.3. RUH SAĞLIĞI ve DİN	75
1.3.1. Kaygı ve Dua.....	78

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. PROBLEM.....	81
2.2. HİPOTEZLER	82
2.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	84
2.4. SAYILTILAR	85
2.5. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	85
2.6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	85
2.6.1. Kişisel Bilgi Formu	85
2.6.2. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri	86
2.6.3. Dua Tutum Ölçeği	87
2.7. UYGULAMA	89
2.8. VERİ ÇÖZÜMLEME YÖNTEMLERİ	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

3.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ	91
3.1.1. Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	91
3.1.2. Cinsiyet Durumu	91
3.1.3. Okul Türü	92
3.1.4. Sınıf Düzeyi.....	92
3.1.5. Öznel Gelir Algısı.....	92
3.1.6. Ebeveyn Birliktelik Durumu	93
3.1.7. Kardeş Sayısı	93
3.1.8. Doğum Sıralaması	94
3.1.9. Öznel Ebeveyn Tutum Algısı	94
3.1.10. Öznel Sağlık Algısı.....	95

3.1.11. Travmatik Deneyim.....	96
3.1.12. Öznel Dindarlık Algısı	96
3.1.13. Başarı Tutumu	97
3.2. KAYGI İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR.....	97
3.2.1. Yaş Grupları Kaygı İlişkisi.....	97
3.2.2. Cinsiyet Kaygı İlişkisi	100
3.2.3. Okul Türü Kaygı İlişkisi.....	103
3.2.4. Sınıf Düzeyi Kaygı İlişkisi	104
3.2.5. Öznel Gelir Algısı ile Kaygı İlişkisi	106
3.2.6. Aile Birliktelik Durumu ile Kaygı İlişkisi.....	107
3.2.7. Kardeş Sayısı ile Kaygı İlişkisi	109
3.2.8. Doğum Sıralaması ile Kaygı İlişkisi.....	110
3.2.9. Ebeveyn Tutum Algısı ile Kaygı İlişkisi	112
3.2.10. Öznel Sağlık Algısı ile Kaygı İlişkisi	114
3.2.11. Travmatik Deneyim ile Kaygı İlişkisi	115
3.2.12. Dindarlık Algısı ile Kaygı İlişkisi	117
3.2.13. Başarı Algısı ile Kaygı İlişkisi	118
3.3. DUA İLE İLGİLİ BULGULAR	120
3.3.1. Yaş Değişikliği ile Dua Tutum İlişkisi	122
3.3.2. Cinsiyet ile Dua Tutum İlişkisi.....	123
3.3.3. Okul Türü ile Dua Tutum İlişkisi	126
3.3.4. Sınıf Düzeyleri ile Dua Tutum İlişkisi	128
3.3.5. Gelir Algısı ile Dua Tutum İlişkisi	131
3.3.6. Aile Birliktelik Durumu ile Dua Tutum İlişkisi	132
3.3.7. Kardeş sayısı ile Dua Tutum İlişkisi	136
3.3.8. Doğum Sıralaması İle Dua Tutum İlişkisi.....	140
3.3.9. Öznel Ebeveyn Tutum Algısı ile Dua Tutum İlişkisi	141
3.3.10. Öznel Sağlık Algısı ile Dua Tutum İlişkisi	143
3.3.11. Travmatik Deneyim ile Dua Tutum İlişkisi.....	145
3.3.12. Dindarlık Algısı ile Dua Tutum İlişkisi.....	146
3.3.13. Başarı Algısı ile Dua Tutum İlişkisi	149
3.4. KAYGI VE DUA İLİŞKİSİYLE İLGİLİ BULGULAR	151

SONUÇ	154
KAYNAKÇA	158
EKLER	169
ÖZET	174
ABSTRACT	176
ÖZGEÇMİŞ	178

KISALTMALAR

Akt.	:	Aktaran
Ark.	:	Arkadaşları
Bkz., bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
Der.	:	Derleyen
dF	:	Durumluk Kaygı F Değeri
dt	:	Durumluk Kaygı t Değeri
DTÖ	:	Dua Tutum Ölçeği
d\bar{x}	:	Durumluk Kaygı Puanı Ortalaması
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
p	:	Anlamlılık Değeri
s	:	Sayfa
S	:	Sayı
sF	:	Sürekli Kaygı F Değeri
st	:	Sürekli Kaygı t Değeri
ST-X₁	:	Durumluk Kaygı Ölçeği
ST-X₂	:	Sürekli Kaygı Ölçeği
s\bar{x}	:	Sürekli Kaygı Puanı Ortalaması
vd.	:	ve diğerleri
Yay.	:	Yayınları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yaş Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	91
Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	91
Tablo 3: Okul Türü Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	92
Tablo 4: Sınıf Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	92
Tablo 5: Öznel Gelir Algısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	93
Tablo 6: Ebeveyn Birliktelik Durumuna Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	93
Tablo 7: Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	94
Tablo 8: Doğum Sıralaması Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	94
Tablo 9: Öznel Ebeveyn Tutum Algısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	95
Tablo 10: Öznel Sağlık Algısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	95
Tablo 11: Travmatik Deneyim Yaşantısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ..	96
Tablo 12: Öznel Dindarlık Algısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	96
Tablo 13: Öznel Başarı Tutumuna Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	97
Tablo 14 a: Kaygı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H).....	98
Tablo 14 b: Durumluk Kaygının Yaş Değişkenine Göre Farklılık Durumu (Mann Whitney-U)	98
Tablo 15: Kaygı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Bağımsız Örneklem t Testi).....	101
Tablo 16: Kaygı Düzeylerinin Okul Türü Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA).....	103
Tablo 17: Kaygı Düzeylerinin Sınıf Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Bağımsız Örneklem t Testi)	105
Tablo 18: Kaygı Düzeylerinin Öznel Gelir Algısı Değişkenine Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	106

Tablo 19: Kaygı Düzeylerinin Aile Birlikteliği Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	108
Tablo 20: Kaygı Düzeylerinin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	109
Tablo 21: Kaygı Düzeylerinin Doğum Sıralaması Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	111
Tablo 22: Ebeveyn Tutum Algısı Değişkeninin Kaygı Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	113
Tablo 23: Kaygı Düzeylerinin Sağlık Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	115
Tablo 24: Kaygı Düzeylerinin Travmatik Deneyim Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	116
Tablo 25: Kaygı Düzeylerinin Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	117
Tablo 26: Kaygı Düzeylerinin Başarı Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	119
Tablo 27: Dua Tutum Düzeylerinin Dağılım Frekans ve Yüzdesi	121
Tablo 28: Dua Tutumunun Yaş Grubu Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H).....	123
Tablo 29: Dua Tutumunun Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Bağımsız Örneklem t Testi).....	124
Tablo 30: Dua Tutumunun Okul Türü Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA).....	128
Tablo 31: Dua Tutumunun Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Bağımsız Örneklem t Testi)	130
Tablo 32: Dua Tutumunun Gelir Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	131
Tablo 33 a: Dua Tutumunun Aile Birlikteliği Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	133

Tablo 33 b: Ailenin Birlikteliği ile Boşanmış Aile Değişkenlerinin Dua Tutumundaki Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U).....	134
Tablo 33 c: Aile Birlikteliği-Ebeveyn Kaybı Değişkenlerinin Dua Tutumundaki Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U).....	135
Tablo 33 d: Ailede ‘Boşanma-Kayıp’ Değişkenlerinin Dua Tutumundaki Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U).....	136
Tablo 34 a: Dua Tutumunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H)	137
Tablo 34 b: Dua Amaç Boyutunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U)	138
Tablo 34 c: Dua Sıklık Boyutunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U)	138
Tablo 34 d: Duanın His- Şuurluluk Boyutunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U).....	139
Tablo 34 e: Genel Dua Tutumunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U)	139
Tablo 35 a: Dua Tutumunun Doğum Sırası Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Kruskal Wallis-H).....	140
Tablo 35 b: Dua Tutumunun Doğum Sıralaması Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (Mann Whitney-U)	141
Tablo 36: Dua Tutumunun Ebeveyn Tutum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	142
Tablo 37: Dua Tutumunun Sağlık Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA).....	144
Tablo 38: Dua Tutumunun Travmatik Yaşantı Deneyimi Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	146
Tablo 39: Dua Tutumunun Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	148

Tablo 40: Dua Tutumunun Öznel Başarı Algısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu (ANOVA)	150
Tablo 41: Dua Tutumu ile Kaygı Boyutları Arasındaki Korelasyon Durumu (Pearson Korelasyonu).....	152

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Çalışmamızın ana konusu, ergenlik dönemi öğrencilerin kaygı durumları ile dua tutum düzeyleri arasındaki ilişkidir. Çalışmada kaygı, durumluk ve sürekli olmak üzere iki açıdan; dua ise amaç, his-şuurluluk, sıklık olmak üzere üç açıdan incelenmiştir. Kaygı düzeyleri ile dua tutumları başta cinsiyet, yaş, okul türü, sınıf düzeyi, ebeveyn birlikteliği olmak üzere çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Bireyin hayatında önemli dönüm noktalarından biri olan ergenlikte genç, yetişkinlik ile çocukluk arasında gelgitler yaşamaktadır. Artık çocuk olmayan birey, henüz tam olarak yetişkin de değildir. Bu ise gencin yaşamında bazı durumları daha güç hale getirir. Yaşanan biyolojik ve psikolojik birçok değişime ayak uydurmanın yanında gelecek adına önemli bazı kararlar verilecek olması bu dönemi daha girift hale getirmektedir.

Bireyin hayatında bazı kritik dönemler mevcuttur. Bazı yaşantılar için bu kritik dönem eşiği aşılmışsa bireyin o durum için yetkinliğe ulaşması güçleşir. Ergenlik döneminde verilen bir kısım kararlar bu açıdan kritiktir. Gelecekte yapacağı mesleğin temeli hükmündeki alan seçimi bu dönemde yapılmaktadır. Yine bu dönemde yükseköğrenim kurumuna geçiş hazırlıkları tamamlanmakta ve ileriki yaşamın plan ve programı çizilmektedir. Böylesi önemli bir dönemde biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler yaşayan birey, bazı duyguları yoğun yaşamaktadır. Bir kısım belirsizliklerle ortaya çıkan kaygı da, bu dönemde yaşanan yoğun duygulardan biridir.

Dua, bireyin aciz kaldığı noktalarda her şeye gücü yetenden, kendini bilinmezlikler içinde hissettiğinde ise her şeyi bilenden yardım dilemesidir. Dua ile içteki ses daha sağlıklı duyulmakta ve problemleri aşma konusunda ümit tazelenmektedir. Yaşanan zorlukları aşma ümidi ve bu yolda yapılan mücadele, bireyi güçlü kılan önemli bir faktördür. Böylesi bir dönemde ergenin dua

davranışına ne düzeyde başvurduğu ve bu durumun yaşanmakta olan kaygı düzeyine etkisini ortaya koymak önemlidir.

Ayrıca spesifik olarak kaygı ve dua ilişkisinin ergenler üzerinde incelendiği bir araştırmanın ülkemizde yapılmamış olması bu çalışmayı önemli kılan özelliklerden bir tanesidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, din psikolojisi açısından ergenlerde kaygı ve dua tutumunu cinsiyet, yaş, okul türü, sınıf düzeyi, gelir algısı, ebeveyn birlikteliği, kardeş sayısı, doğum sıralaması, ebeveyn tutum algısı, travmatik yaşantı, sağlık algısı, başarı algısı ve dindarlık algısı değişkenleri açısından incelemektir. Bunun yanında ergenlerin kaygı düzeyleri ile dua tutumu arasında hangi yönde ve ne düzeyde bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmanın kaynağı, dua ve kaygı kavramlarının teorik çerçevelerinin dayandığı telif eserler ve alan çalışmalarıdır. Bu bağlamda İslam düşünce geleneğinin dayandığı eserler, Psikoloji'nin ve Din Psikolojisi'nin konuyla ilgili temel kaynakları, doktora ve yüksek lisans tezleri, yayınlanmış makaleler incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGI ve DUA

1.1. KAYGI

1.1.1. KAYGIYA GENEL BAKIŞ

Kaygının tanımını yapmak, heyecanların tanımını yapmada olduğu gibi bir hayli zordur. Her ne kadar kaygıyı yaşayan bireyler duygu durumlarının farkında olabiliyor olsa da o, korku, üzüntü, sıkıntı, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucun bilinmemesi, yargılanma gibi heyecanların birini veya bir kaçını içinde barındırabilmektedir (Cüceloğlu, 2012:276).

Kişilik yapısı ve insan davranışlarını inceleyen bütün kuramlar ile bu kuramların ruhbilimcileri kaygıya geniş yer vermişlerdir. Bunlardan bazıları kaygıyı, kişiliği oluşturan temel güç olarak görürken bazı kuramcılar da, sonradan oluşan ama yine de kişiliğin oluşmasında ve davranışın ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olarak değerlendirmiştir (Köknel, 1982:159).

Freud, kaygı kavramını egonun bir işlevi olarak tanımlamıştır (1977:66; 1984:200) Freud'a göre insan davranışlarının amacı çevreye uyum sağlamaktır ve rastlantılara yer yoktur. Dolayısıyla organizmanın yapmış olduğu bir davranışta amaç, yaşamı sürdürme çabasıdır. Burada kişilerin yaşadığı kaygılar, fiziksel ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı bireyi uyarmakta ve yaşamın sağlıklı devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Bu kaygı nevrotik bir hal almadığı sürece uyum işlevine yardımcı olmaktadır (Gençtan, 1994:169). Kaygının belli bir oranda hissedilmesi, gerilime neden olan problemlerle baş edebilme adına bireye motivasyon sağlayıcı güç oluştururken, bunun yüksek oranda hissedilmesi sağlık ve mutluluğu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Sheehan, 1999:88).

Kaygıyı azaltmak için ilgilenme, öğrenme ve kavrayış araç olarak kullanılabilir. Bununla beraber bu durumların olmaması kaygının etkin ya da edilgen bir dışavurumu da olabilmektedir. Bilişsel gereksinimler kaygıdan ötürü veya kaygıyı aşmaya yönelik değildir. Yapılan birçok deney kaygının ilgi ve keşfetme isteğini öldürdüğünü ortaya koymaktadır. Bilhassa aşırı kaygının bilişsel

gereksinimlerle bir tezat oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bilişsel gereksinimler açık şekilde güvenli ve kaygısız ortamlarda kendisini göstermektedir (Maslow, 2001:74).

Öner ve Le Compte (1985:1) kaygının insanın temel duygularından birisi olduğunu ifade ederler. Zira insanın kendi için tehlike uyandıracığını düşündüğü durumlarda bir miktar kaygılanması normaldir. Kaygı insan davranışında gerilime sebep olur ve devamında bireyi bu gerilim durumunu azaltmaya motive eder. (Schultz ve Schultz, 2007:610). Gelecekte kötü bir şey olacakmış hissi olarak yaşanan kaygı, çok hafif tedirginlikte meydana gelebilirken bazen panik derecesine varan çeşitli düzeylerde ortaya çıkabilmektedir (Köknel, 1982:162).

Sözlükte; “üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa” (TDK, 1998: 1248) olarak tanımlanan kaygı psikolojide; tehlike beklentisi yahut talihsizlik korkusunun kişide meydana getirdiği bunaltı ve tedirginlik olarak ifade edilmektedir (Budak, 2003: 432-433). Gürün kaygıyı, yaklaşmakta olduğu sanılan bir tehlikeden tedirginlik duyma (2000: 84) olarak, Masaroğulları ve Koçakgöl ise, kaynağı belirsiz bir korkunun veya kötü bir şey olacağına dair hissin verdiği rahatsızlık hali, temel bir ihtiyacın karşılanmamasından kaynaklanan endişe durumu (2011: 13) olarak tanımlamışlardır. Nedeni anlaşılamayan bilinçdışındaki korku, giderilemeyen isteklerden doğan sıkıntı, bunaltı, endişe haline de kaygı (Bakırcıoğlu, 2006: 147) denilmektedir. İngiliz dilinde “*anxiety, grief, care,*” (Redhouse, 2010: 405) kelimeleriyle karşılık bulan kaygı, psikoloji ve tıp literatüründe yaygın olarak “*anksiyete*” şeklinde kullanılmaktadır (Şahin, 2009: 30).

Kierkegaard kaygıyı düş gören tinin nitelik kazanması olarak tanımlamaktadır. Ona göre kaygı korkudan ve korkuya bağlı belirli bir nesnesi olan benzer kavramlardan farklıdır. Bu özelliğiyle kaygının hayvanlarda görülmesi mümkün değildir. Zira hayvanlara yüklenen nitelikler arasında tin yoktur (2006:22-24). Kaygı diyalektik belirlenimleriyle tam bir psikolojik muğlaklık içindedir. Frankl bu durumu hem pay almak istediğimiz hem de karşısında durduğumuz dokunaklı bir hale benzetmektedir (1994:102).

Horney ile Fromm’a göre kaygı, kişiliğin temelinde bulunan güç iken, Freud, Adler, Sullivan’a göre ise çevreyle veya kişinin kendisi ile yaşadığı

çatışmalar sonucu oluşup, kişiliğin gelişmesi ve şekillenmesinde etkili olan ikincil güçtür (Freud, 1984; Fromm, 1993; Horney, 1980; Köknel, 1982: 159-161). Adler'e göre kaygı, aşağılık duygularının en somut şekillerinden birisidir ve belirli bir amaca, bireyin arzuladığı kusursuzluk amacına hizmet etmektedir (1997: 129). Bakırcıoğlu kaygıyı, güvensizlikten doğan tedirgin edici duyguyu dile getirmek olarak ifade etmiştir (2006, 147). Şahin (2009: 30) kaygıyı, içsel nitelikli bir tehlike beklentisinden kaynaklanan sıkıntılı olma hali olduğunu belirtmiştir. Köknel ise kaygıyı, genelde insanda baskı ve gerilime yol açan duygu durumu olarak tanımlamıştır (1982: 159).

Çocuklarda kaygının maceraya, korkunç ve sırlı durumlara yöneldiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında kaygının bulunmadığı çocukların var olması bir şeyi değiştirmeyecektir. Zira tinin sığlaşması kaygıyı azaltan bir durumdur (Frankl, 1994:102).

Kaygının özellikleri, hoş olmayan elem verici duygulanım, endişeli gelecek beklentisi, bedende gerginlik ve ruhsal tedirginlik ile panik hali olarak özetlenebilir. Kişilik özelliklerinin içyapısından kaynaklanan kaygı türüne sürekli kaygı denirken, iç ve dış ortamdaki kaynaklanan kaygı türüne durumluk kaygı denmektedir. Durumluk kaygının genelde sürekli kaygı etkisiyle değiştiğini söylemek mümkündür (Köknel, 1998: 142).

İnsanın dört temel duygusu olan sevinç, öfke, korku ve üzüntü onun varlığı adına büyük öneme sahiptir. Bunlardan korkunun daha yaygınlaşmış ve kaynağı bilinmeyen türü kaygı (anksiyete) duygusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaygı da korku, endişe, gerginlik gibi öznel hissedilen bir duygudur. (Kaya ve Varol, 2004: 32).

1.1.2. KAYGI ve DİĞER KAVRAMLAR

Psikanalizin kurucusu Freud, kaygı kavramını egonun bir işlevi olarak tanımlamıştır. Ona göre korku, kaygı ve dehşet kavramları birbirinden farklı manalara gelmektedir. Kaygı duruma ait olup belirgin bir nesnesi yoktur. Korkunun ise nesne belirginliği esastır. Dehşet ise hazırlıksız, beklenmedik bir şekilde karşılaşılan durumdur. Freud kaygının dehşete karşı koruyucu bir görev üstlendiğini savunmaktadır (1984:200).

Kaygının tanımını yaparken de belirtilmiş olduğu üzere, tanımının bir hayli karmaşık olması, öznel yaşanıyor oluşundan ileri gelmektedir. Günümüzde kaygı kelimesinin karşılığı olarak başka kelimelerin varlığı da göze çarpmaktadır. Bunun yanında yaygın olarak başka duyguların da halk arasında kaygı olarak ifade edildiği olagelmıştır. Belki de bu nedenle psikoloji alanında, tanımda da belirtildiği şekliyle 'anksiyete' tabirinin kullanıldığı görülmektedir (Öztürk, 2004).

Masaroğulları ve Koçakgöl'e göre endişe ve bunaltı kaygı ile aynı anlama gelmektedir (2011:13). Gürün ise kaygının, bunaltıdan fizyolojik değişikliklere neden olmamasıyla ayrıldığını ifade etmektedir (2000:84). Bununla birlikte bunaltı ile kaygının sıklıkla aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Öztürk, 2004:50). Bakırcıoğlu (2006:147), tasa ve kuşku kelimelerinin belli ölçüde kaygı ile aynı anlamda kullanıldığını söylese de, bu duyguların kaygıya eşlik edebildiğini fakat kaygı ile aynı duygu olmadığı kaygının tanımı bölümünde belirtilmişti.

Karakaş, Kur'an'da Haşyet, Gam ve Havf kelimelerinin kuramlarda belirlenen kaygı tanımlamaları ile örtüştüğünü ifade eder (2015:158).

Kaygı ile korku kelimelerinin birbiri yerine sıklıkla kullanıldığına şahit oluruz. Bu nedenle bu iki kelime arasındaki farkın belirgin bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Korku bir kimsenin belirli bir nesne veya durum karşısında tehlike ile orantılı olarak göstereceği tepkidir. Korku için tehlike objektif ve açıktır. Tabii burada ölçüyü ortaya koymak zor olabilir. Örneğin endişe yaşayan bireyler de kendilerinin göstermiş olduğu tepkinin ölçülü olduğunu ifade edebilmektedir. Fakat burada endişenin gizil ve sübjektif oluşu, korkunun ise açık ve objektif oluşu tanı için önemli kriterdir (Horney, 1980:52-54).

Endişe, dehşet, ürküntü, kaygı, anksiyete kelimeleri korku yerine sık sık kullanılmakta olsalar da farklı anlam içermektedirler. Bu kelimeler daha çok uygun olmayan şekliyle birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar (Gall, 2012:7). Freud'a göre, kaygı bir duruma ait olup nesne ile ilişkisi bulunmamaktadır. Korku da ise nesnenin belirginliği hakimdir (1984:200).

Üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucu bilememe ve yargılanma gibi duyguların birini veya bir kaçını içeren kaygıyı tanımlamak zordur. Fakat kaygının karışabileceği bazı duygular bulunmaktadır ki bunların başında

korku gelmektedir. Psikologlara göre kaygı ile korkuyu *kaynak, şiddet ve süre* farklarından dolayı ayırmak mümkündür. Korkunun kaynağı belli iken kaygının kaynağı aynı belirlilikte değildir. Örneğin arıdan bir insan korktuğunda bunu rahat bir şekilde ifade edebilir ki burada kaynak arı'dır. Fakat kaygı için bu şekil bir kaynaktan söz etmek zordur. Yine korku kaygıdan şiddetlidir. Fakat kaygı uzun bir süre devam ederken, korku kısa sürelidir (Cüceloğlu, 2012:276; Bozdemir, 2014:10). Bakırcıoğlu, kaygıyı korkudan farklı ve gerçek dışı tuhaf bir duygu olarak ifade etmiştir (2013:55).

Latince 'phobos' kelimesinden türeyen korku tehlikenin düşünsel ya da nesnel bir şekilde uyandırdığı endişe duygusudur. Binlerce yıldır korkuyu yaşayan insanoğlu yıldırım, şimşek gibi doğa olaylarından tutun efsanevi cadılardan, yaşadıkları dönemde karşılaştıkları zulümlere varıncaya kadar birçok durum ve olaydan etkilenmiştir. Korku anında bireyler bedensel ve duygusal tepkiler gösterebilmektedir ki bu duygusal tepkilerden biri de huzursuzluk hissi ve kaygıdır (Burkovic ve Tan, 2009:17-22).

Baltaş ve Baltaş korkuyu, insanın canının, malının, sevdiklerinin, inançlarının, toplumsal statüsünün tehdidi karşısında, bedensel belirtilerle birlikte yaşanan duygusal tepki olarak tanımlamışlardır. Kişinin kaynağını belirleyemediği korkuya ise kaygı denilmektedir. Korku da birey yaşadığı problem doğrultusunda tepki gösterebilmekte ve bunu aşmada akılcı yöntemler deneyebilmektedir. Tehdidin son bulması halinde de yaşanan bu tepki son bulmaktadır. Kaygı ise belirsizliği ile birlikte kendisini aşmada sağlıklı yöntemler kullanmak zordur, tehdidin varlığından bağımsız bir şekilde devam edebilmektedir ve kaygı durumunda verilen tepkiler de orantısızdır (1995:118).

Karaca, kaygının psikologlar tarafından kesin ve net tanımının yapılamamasının veya kaygı ile ilgili bir kısım görüş ayrılıklarının bulunmasının nedenini, bu duygunun öfke, korku, endişe, elem ve keder gibi heyecanlarla karışık bir şekilde düşünülmesinden kaynaklandığını savunmaktadır (2000:145).

Birey sadece dış dünyadaki nesnel tehlikelerden değil aynı zamanda içinde bulunan eğilimlerden, dürtülerden, geçmiş yaşam anılarından korkabilir. Esasında kişiyi hoşlanmadığı bir duruma yönelten her durum tehlike olarak

algılanabilmektedir. Bilinen bir tehlike için gösterilen tepki korku olarak tanımlanırken, bilinçdışında olan, nesnesi birey tarafından tanınmayan içsel tehlikelere uygulanan tepki ise kaygıdır (Öztürk, 2004:52).

Görüldüğü üzere, kaygı sıklıkla korku duygusu ile karıştırılabilmektedir. Dağ (1999:167), korkunun özgül nedeninin birey tarafından bilindiğini, kaygıdaki gibi bilinçsiz şekilde var olmadığını ayrıca kaygının korkudan daha yaygın bir şekilde karşımıza çıktığını savunmaktadır.

Kaygı ile korkunun birçok ortak noktası olmakla birlikte, korkuda tehlikenin varlığı ve tanınması söz konusu iken kaygı da bilinmeyen bir tehlike ihtimali veya beklentisi söz konusudur. Kaygı tüm insanlarda belirli ölçüde bulunan gizil bir eğilim ve içerik bekleyen bir boşluk iken, bunun tanımlanması ile korkuya dönüşmektedir. Her iki duygunun da farklı derecelerde yaşanabildiğini söylemek mümkündür. Bu iki duygu sürekli birbirini izlemesi ve ara sıra birbirlerine yerlerini bırakmasına mukabil ikisinin bir anda yaşandığını söylemek mümkün değildir. Örneğin kaynağı belirlenmiş bir kaygı korkuya dönüşürken kişide bir rahatlama meydana gelir (Karaca, 2000:147).

1.1.3. KAYGININ TÜRLERİ

İç ve dış tehlikelerin denetim altına alınamadığı durumlarda kaygı duygusu egoya egemen olmaktadır. Freud kaygıyı üç başlık altında incelemiştir. Ona göre üç temel anksiyeteden biri olan *nesnel* (gerçeklik) anksiyete, dünyadaki gerçek tehlikelerin korkusundan kaynaklanmaktadır. *Nörotik* (nevrotik) anksiyete ve *ahlaki* (suçluluk) anksiyete bu anksiyeteden türemiştir. *Nörotik* anksiyete, içgüdülerden değil, muhtemelen gelişigüzel id merkezli davranışların sonucunda cezalandırılma korkusudur. Bunu, içgüdülerin denetimi yitirerek ceza doğuracak davranışlarda bulunma korkusu olarak da ifade etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle *nörotik* anksiyete fevri dürtüsel isteklerin ortaya çıkması neticesinde cezalandırılma korkusudur. Çocuğun dürtüsel bazı davranışlarının ebeveyn tarafından cezalandırılmış olması ilerleyen dönemde nevrotik anksiyete için bir temel oluşturmaktadır. *Ahlaki* anksiyete ise bir vicdan korkusundan kaynaklanmaktadır. Geçmişte törelere aykırı davranışta bulunan bireyin cezalandırılması, aynı davranışta bulunduğu yeni cezaların geleceği kaygısını

oluşturmakta bu ise *suçluluk* (ahlaki) anksiyetesinin temelini oluşturmaktadır. Ahlaki değerlere ters bir eylemde bulunulduğunda veya böyle bir şey düşündüğünde suçluluk veya utanç duygusu ortaya çıkar. Ahlaki anksiyetenin bir insanın vicdanının gelişmesi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla az erdeme sahip bir kimsenin ahlaki anksiyete geliştirme ihtimali daha düşüktür. Gerçeklik ve Suçluluk anksiyeteleri egonun bilinç düzeyinde gerçekleştiklerinden dolayı birey içerik ve nedenin farkında olabilmekte fakat nevrotik anksiyete de birey kaynağın bilgisine ulaşamamaktadır (Freud, 1991:102-106; Schultz ve Schultz, 2007:610; Gençtan, 1994: 64).

Köknel, savunma mekanizmalarının yetersiz kullanımının kaygı bozukluğuna neden olduğunu, bu bozuklukları kaynağına göre 'üst benlik', 'id', 'iğdişlik', 'ayrılma' olmak üzere dört şekilde incelemek mümkün olduğunu savunur (1998: 144). Kaygıyı şiddet ve süresine göre, akut ve kronik kaygı olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan yoğun ve kısa süreli olanına akut kaygı, daha az yoğun ama daha uzun süreli olanına ise kronik kaygı denilmektedir. Kronik kaygıda kaygıya yatkın olma durumu söz konusudur. Yine kronik kaygının erken farkına varma ve bunun için koruyucu önlemler alma önem arz eder (Kaya ve Varol, 2004:33).

İnsanların birçoğu farklı düzey ve çeşitlilikte kaygı problemi yaşayabilmektedir. Belki de bundan dolayı, yaygınlığı yüksek psikolojik rahatsızlıklardan birinin kaygı olduğu kabul edilebilir. Sınav kaygısı, gelecek kaygısı ve panik atak sıkça rastlanan kaygı türleri arasında yer almaktadır (Karakaş, 2015: 158).

Spielberger ve arkadaşları kaygıyı iki faktör altında incelemiş, geliştirdikleri iki faktörlü kaygı kuramında *durumluk* ve *sürekli* kaygıyı ele almışlardır. Öner ve Le Compte, bu iki tür kaygı arasındaki benzerlik ve farklılığı potansiyel ve kinetik enerji örneğiyle açıklamaya çalışmıştır. Burada durumluk kaygı kinetik enerjiye, sürekli kaygıyı ise potansiyel enerjiye benzetilmiştir. Bununla birlikte durumluk kaygı belirli bir zaman kesiminde ortaya çıkan reaksiyonken, sürekli kaygı belirli bir zamanda ortaya çıkacak reaksiyonu gösterme yatkınlığı olarak ifade edilmiştir. Bu ise sürekli kaygısı yüksek olan bireylerin belirli olaylara daha çabuk ve sık

olarak tepki göstereceği manasını taşıır ki araştırmalar bunun doğruluğunu ortaya koymuştur (Öner ve Compte, 1985:2). Bu çalışmada kaygının bahsedilen bu iki boyutu ele alınmıştır.

1.1.3.1.Durumluk Kaygı

Bireyin içinde bulunduğu baskılı durumdan ötürü hissettiği öznel korkuya durumluk kaygı denilmektedir. Fizyolojik olarak terleme, sararma ve gerginlik gibi bir takım belirtilerin ortaya çıktığı, yoğun stres hali yaşayan kimselerin baskılı durumları ortadan kalktığında bu belirtilerde azalma ve yok olma söz konusudur (Öner ve Compte, 1985:1). Kısaca kişinin yaşamış olduğu zorlu şartlar varken hissettiği kaygı, durum kaygısıdır. Bu zorlu şartlar ortadan kalktığında kaygıya ilişkin belirtiler son bulur (Baltaş ve Baltaş, 1995:117).

1.1.3.2.Sürekli Kaygı

Temel duygulardan birisi olan kaygının, insanlar tarafından belirli bir düzeyde olması kabul edilebilir zira insan tehlikeli olarak algıladığı durumlar karşısında bir miktar kaygılanır. Ameliyat olacak veya önem verdiği sınava girecek bir kimsede belli oranda tedirginlik ve huzursuzluk yaşanması normaldir. Bu tür kaygılar genel itibariyle kısa süreli ve geçicidir. Bir de kişilerin yaşadığı olayların genelini stresli olarak algılayıp yorumlaması vardır ki hayatın birçok alanına yayılmış bu durum için sürekli kaygı ifadesini kullanmak mümkündür (Kartopu, 2013:239). Bireyin kaygıya yatkınlığı olarak ifade edilen sürekli kaygı, içinde bulunulan durumların genelde stresli olarak algılaması şeklinde de tarif edilebilir. Nesnel olarak nötr durumlarda bireyin kendisine tehdit algılaması ve normal olayları tehlikeli olarak algılamasıdır sürekli kaygı. Bunun neticesinde hoşnutsuzluk ve mutsuzluk yaşayan bireyler kolay incinmekte ve sıklıkla karamsarlığa düşmektedirler (Öner ve Compte, 1985:2).

Sürekli kaygı bireyin bir vasfı haline gelmiş bulunmaktadır. Belirli zaman dilimlerinde veya durumlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan bu kaygı türü yaşamın diğer alanlarında da varlığını devam ettirir. Bu durumdaki bireylerin gerçek tehlike ile uyuşmayacak derecede tepkiler verebildiği gözlenmektedir (Baltaş ve Baltaş, 1995:117).

1.1.4. KAYGI BELİRTİLERİ

Kaygının ruhsal ve fiziksel belirtileri bulunmaktadır. Kaygının etkisi altında oluşan savunma düzenlerine göre bu belirtiler ortaya çıkmaktadır. Genel olarak kaygı yaşayan bireylerde öznel ve nesnel bir takım yakınmalar bulunabilmektedir. Bunlardan ruhsal olanları endişe, gerginlik, korku, panik, şaşkınlık, tedirginlik olarak sıralayabiliriz. Bedensel belirtilerinde ise ağız kuruluğu, baş ağrısı, baş dönmesi, bulantı, çarpıntı, güçsüzlük, halsizlik, iştahsızlık, kan basıncının düşmesi veya yükselmesi, kas gerginliği, mide-bağırsak yakınmaları, solunumun artması, terleme, titreme ve uykusuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Köknel, 1982:162). Ayrıca göz bebeklerinin büyümesi, el ayalarının terlemesi, kılların dikleşmesi, kaslarda gerginliğin artması, sık idrar ve dışkı giderme ihtiyacı, yüzde solukluk gibi fizyolojik belirtiler de kaygı neticesinde ortaya çıkan fizyolojik belirtilerdendir. Güçlü ve yaygın fakat nedeni bilinmeyen tehlikelere karşı organizmanın doğal savunmalarından olan sempatik sistemin devreye girmesi yukarıdaki belirtileri ortaya çıkarmaktadır. Kaygı neticesinde ortaya çıkan bir dizi fizyolojik belirtilerin, biyolojik yada ruhsal yatkınlık taşıyan ve otonom sinir sisteminin uyarılma eşiğinin düşük olduğu kimselerde ‘çatışma’ ve ‘engellenme’ gibi toplumsal uyaranlarla birlikte işlemektedir (Öztürk, 2004:51-54).

Organizmanın yaşamış olduğu değişik durumlardaki adrenalin ve benzeri maddelerin artması ve buna ilişkin verilerin incelenmesi, üzerine çok durulan konular arasındadır. Bu bağlamda, kaygı yaşayan insanlarda adrenalin salgısının arttığı, güzel film seyredenlerin idrarla atılan adrenalin ve noradrenalin miktarının azaldığı, buna mukabil korkulu ve heyecanlı film izleyenlerde ise bu miktarın arttığını tespit edilmiştir (Köknel, 1982:160).

Baltaş ve Baltas kaygılı olduğunu ifade eden bireylerin ortak tepkilerini, kalbin hızlı atışı, özellikle bacaklarda titreme, ağız kuruluğu, sesin kısılması, aşırı terleme ve bazı durumlarda idrar tutamama olarak sıralamışlardır (1995:115). Sheehan ise, kimi bireylerde yüksek kaygının, kronik kas gerilimi, sürekli yenilenen hiperaktivite, endişe veren beklentiler gibi belirtilerle ortaya çıktığını, kimilerinde ise derin bir korku veya paniğe sebep olduğunu ifade etmiştir (1999:88).

Kaygı yoğunluğu ile doğru orantılı olarak davranışlarda belirli derecede aksamaya neden olabilir. Kaygının belirli düzeyden fazla oluşu algılama ve dikkat bozukluklarına neden olmaktadır. Kaygının yoğun yaşadığında durumlarda birey davranışlarını kaygı oluşturan durumdan uzaklaşmak için şekillendirdiğinden çevredeki diğer seçenekleri sağlıklı algılayamaz. Bu ise bireyde gerilim ve huzursuzluğa neden olur (Kaya ve Varol, 2004:35-36).

İnsan içten ya da dıştan gelen bir uyarım veya yeni bir durum ile karşılaştığında istem dışı çalışan sinir sisteminde değişimler meydana gelir. Bunun üzerine, kan basıncı, kalp atışı, solunum sayısı artar ve bağırsak ve mide hareketleri hızlanır. Tükürük salgısının azalmasıyla beraber ağız kurur ve kan şekeri yükselir. Göz bebekleri genişler, çizgili kasların gerginliği artar ve titreme meydana gelir. Dişler ve yumruklar sıkılır. Terleme ile birlikte derinin direnci çoğalır. Tüm bu göstergeler adrenalinin veya ona benzer başka bir hormonun kan düzeyinin arttığını gösterir. Bazı araştırmacılara göre ise istem dışı çalışan sinir sisteminde ortaya çıkan değişimler kanda adrenalin veya başka hormonların yükseldiğini gösterir. Bu yükseliş ise fizyolojik değişikliklere sebep olur. Bu değişimlerin birey tarafından hissedilmesi ise kaygıyı neticelendirir. Ayrıca bir uyarım ya da yeni bir durum karşısında duyulan kaygı, kandaki adrenalin seviyesinin yükselmesine neden olur ve söz konusu değişiklikler meydana gelir. Dolayısıyla insan algıladığı bir uyarım ya da yeni bir durum karşısında fizyolojik olarak kaygı duymaktadır. Buradaki fizyolojik belirtiler ise ya kaygıya neden olmakta yahut kaygı ile birlikte ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1982:159-160).

Maslow, bireylerin kaygı ve korkularını fark ettirmeme ve gizlemeye çabası içinde olduğunu ifade eder. Bu duyguları bir anda yenemeyen kimse bastırma yoluna, gizleme ve yadsımaya çalışacaktır. Hatta genel itibarıyla korkusunun farkında bile olmayacaktır (2001:70-71).

Kaygı çoğu zaman bilinçli ve sinsi bir tedirginlik ve gerginlik düzeyinde olmaktadır. Onu her zaman klinik düzeyde ya da fizyolojik belirtilerle bir anmak doğru değildir. Genelde algı eşiğinin altında, bilinçdışı nitelikte olan kaygı benliğin savunma düzeneklerini uyarmaktadır. Kaygının bilinçli düzeyde olanında belirli fizyolojik belirtiler oluşur. Bilinçdışı kaygı ise bireyin benliğinde etkin olmaktadır.

Bu ise benliğin savunma düzeneklerinde ortaya çıkar. Savunma düzeneklerinin başlatılmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda ise belirtilerin ortaya çıktığı bilinçli kaygı gün yüzüne çıkar (Öztürk, 2004:51).

1.1.5. KAYGI NEDENLERİ

Kaygının kaynağında terk edilme ve iğdiş edilme korkusunun olduğunu savunan Freud, bu iki durumun ortak özelliği olduğunu savunur. Buna göre; doğum sırasında ayrılık anksiyetesi şekillenen birey anneden ayrılma ile de iğdiş edilme kaygısına hazırlanmaktadır (Yalom, 1999). Fromm, Horney ve Sullivan'a göre çocuğun anksiyetesinin asıl nedeni ebeveyn tarafından red edilmesi veya beğenilmemesidir (Horney, 1998:37-38; Fromm, 1995; Armaner, 1973:45). Cüceloğlu, kaygıya sebep olan nedenleri, '*desteğin çekilmesi*', '*olumsuz bir sonucu beklemek*', '*iç çelişki*' ve '*belirsizlik*' olarak dört ana başlık altında ele almıştır (2012:277-278).

Karen Horney, çevresel faktörlerin karakterin oluşmasında rolü olduğunu söylemekle psikopatoloji için büyük bir yeniliğe kapı aralamıştır. Ona göre temel anksiyete, bütün nörotik belirtilerin esas kaynağıdır ve bunun oluşmasında insanlar arası ilişkiler rol oynamaktadır. Psikopatolojide esas faktörünün kaygı ve bunun yetersiz çözümü olduğunu düşünen Horney bu konuda Freud'la hem fikirdir. Temel anksiyeteyi düşman bir dünya içinde yardımsız ve yalnız kalma olarak tarif etmektedir. Rank ise kaygının nedenini, bireyin bağlı olduğu münasebetlerden kopması olarak görmektedir (Freud, 1991: 101-131; Horney, 1998:37-38; Armaner, 1973:42).

İnsan yaşamı boyunca içten veya dıştan gelen birçok dürtü ve güdüyle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte birey için karar vermek zorunluluğu ortaya çıkar. Bazen iki istenen şey arasında tercih yapmak zorunda kalan insan, bazense iki istemediği şey hakkında da tercihte bulunmak zorunda kalabilir. Kimi zaman yiyecek bulamama çatışmaya neden olurken kimi zaman sevdiği yemekler arasında da tercih yapmak çatılma vesilesidir. Elbette yaşadıkları kaygı düzeyi farklılık gösterebilse de bu durumların hepsi kişide kaygı oluşturabilmektedir. İş arayan bir insan kaygı duyarken, iki iş arasında bir tercih yapmak isteyen insan da kaygı duymaktadır. Hastalanmaktan kaygı duyar, hastalandığı zaman iyileşme kaygısı

duyar ve sağlığı için ameliyat olacağı zamanda ameliyat nedeniyle kaygı taşır insan. Görüldüğü üzere hayatın her alanında çeşitli durumlar kaygıya vesile olmaktadır. nemli olan bu çelişkilerden oluşan kaygıyı bir g olarak kullanabilmektir (Köknel,1982:161).

Karen Horney, toplumsal ve kültürel öğretilerde olduğu gibi, kişilik ve davranışların meydana gelişinde de insanın çevreden ve çevreyi oluşturan kültürel yapıdan etkilendiğini savunmaktadır. Horney'e göre ocuk dünyaya geldiğinde yabancı ve düşman bir dünya ile karşı karşıya kalmış ve kendisini yalnız, yardımcısız, çaresiz bir durum içinde görmesinden dolayı kaygı duymuştur. Temel kaygı adı verilen bu kaygı türü kişiliğin bütünlüğü üzerinde çocukluk döneminden itibaren etkili olan bir güçtür. Aile ve evre tarafından, yetersiz, ilgisiz, dengesiz ve soğuk davranışlara maruz kalan ocuk çevreye karşı saldırgan ve düşmanca duygular beslemektedir. Temel kaygıdan kurtulmak için sevgi, boyun eğme, ie dönme ve güç elde etme gibi davranış biçimleri ortaya çıkmaktadır. İçte bu davranışların rengi, şekli, şiddeti kişilik yapısını oluşturmaktadır. Fromm'da insanın gelişim süreci içerisinde giderek artan bir ayrılık ve yalnızlık içine itildiğini ve bu nedenle kaygı yaşadığına inanmaktadır. Fromm'a göre kaygıdan kurtulmak için ise sevgi, egemen olma, yok etme, boyun eğme gibi savunma ya da kurtuluş yolları aranmaktadır (Fromm, 1995; Horney, 1980; Köknel,1982:148-149).

Köknel (1998:141), kaygının nevrozların temelini oluşturduğu belirtmiş ve bireyin çocukluk döneminden beri yaşamış olduğu aşırı ilgi beklentisi, bağımlılık, düşmanlık ve güvensizlik gibi duyguların benlik tarafından bastırılması, denetlenip engellenmesinin çatışmalara ve bununla birlikte kaygıya neden olduğunu ifade etmiştir. Koç (2013:43) ise kaygıya neden olan faktörleri, saygınlık kaybı, sosyal değişim, başarısızlık durumları, sosyal dışlanma, belirsizlik durumu, ölüm, duygusal kayıplar, ayrılık, boşanma, kültürel baskılar ve ekonomik sorunlar olarak sıralamıştır.

İçgüdüsel istekler bilinç düzeyine çıkmak isterken st benlik tarafından bir engellenme ile karşı karşıya kalır ve bu çatışmayı ortaya çıkarır. Benlik bu çatışma sonucu yaşadığı ruhsal sıkıntıdan kurtulmak ve kendi uyumunu aksatmamak amacıyla st benlikten yardım alarak gerçeklere ters düşen ilkel benlikteki

arzularını bastırmaktadır. Bu isteklerin ortaya çıkmasıyla benlik, üst benlik tarafından suçlanmakta ve ceza alacağı uyarısı ile karşılaşmaktadır. Çocukta benlik tarafından zararlı bulunan ve bilinçdışına itilen içgüdüsel istekler doyuma ulaşmamış ve değişmemiş şekilde burada varlığını sürdürmektedir. Bastırılan bu istekler bilinçdışında varlığını devam ettirmekte ve her fırsatta bilinç düzeyine çıkmayı beklemektedir. Bunun farkına varan benlik, durumu büyük bir tehlike olarak algılayınca kaygı yaşanmaktadır. Benliğin bu olasılığı büyük tehlike olarak algılayıp görev yapamayacağı endişesini taşıması ve tehlikenin de yaklaşmakta olduğu duygusu kaygıya neden olmaktadır (Bakırcıoğlu, 2013:55).

Duygusal rahatsızlıklar, içsel tartışmaların sonucu meydana gelir. Dış dünyadaki olaylar ve durumlar, içsel yargılarla değerlendirilmektedir. Kaygı dış olaylardan değil, bireyin bu olaylara yönelik algısından kaynaklanmaktadır (Ellis, 1980; Akın, 2009:88).

Masaroğulları ve Koçakgöl, kaygının nedenleri olarak; desteğin çekilmesi, olumsuz bir sonuç beklemek, düşünce inançlar ile davranışların arasındaki tutarsızlığın oluşturduğu iç çelişki ve gelecekte ne olacağını bilememeyi saymaktadır (2011:13).

Hafif tedirginlikten paniğe kadar geniş bir yelpazede hissedilen kaygıya ilişkin ruhsal belirtiler, uyumu bozan ve bozmayan şekilde karşımıza çıkabilir. Köknel, belli başlı bir kısım kaygı oluşturan durumları;

- Belirli bir nesneden korku neticesinde ortaya çıkan,
- Alışılmamış bir durum, çevre, nesne, kişi yahut engelle karşılaşıldığında duyulan,
- Belirli bir nesneye bağlı olmaksızın herhangi bir durumu tasarlamadan kaynaklanan,
- Zorlu ve Takıntılı düşüncelerin meydana getirdiği,
- Doğal afet ya da beklenmedik olay ve durumlar sonucunda ortaya çıkan,
- Ruh hastalıkları neticesinde beliren,

şeklinde sıralamıştır (1982:162).

Bozdemir'e göre kaygının nedenleri, desteğin çekilmesi, olumsuz bir sonuç beklemek, iç çelişki, belirsizlik olarak sıralanmaktadır (2014:10-11). Abacı kaygıya neden olan durumlardan birinin de bireye verilen cezalar olduğunu belirtmiştir. Özellikle eğitim ortamında verilen cezalar kısa süreli çözüm sağlamakla birlikte kaygıyı arttırmakta ve birçok olumsuz komplikasyona neden olmaktadır (1997:7). Buna ek olarak iklim ve mevsim şartlarının değişikliği de kaygıya neden olabilmektedir. Özellikle ılıman iklime alışık olan kimselerin çok sıcak memleketlerde şiddetli kaygı yaşayabildiği görülmektedir (Armaner, 1973: s90).

Kaygının nedenleri arasında bireylerin akılcı olmayan bazı düşüncelerinin yattığını da söylemek mümkündür. Bu tür düşünceler bireyin bakış açısını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, her problemin bir tek doğru çözüm yolu olduğunu düşünme bu tür inançlardan bir tanesidir. Kişi bu tek olan çözüm yolunu bulmadığı takdirde felaketle karşılaşacağını düşünür. Oysa her problemin mükemmel bir çözüm yolu olmayabilir. Burda mükemmel çözümü aramak sadece kaygıyı artıracaktır (Akin, 2009:99).

1.1.6. KAYGININ ÖLÇÜLMESİ

Kaygı duygusunun yoğunluğu oranında bazı davranışlar aksamakta, algılama ve dikkat bozuklukları meydana gelebilmektedir. Kaygılı kimse davranışlarını kaygı oluşturan durumdan kaçınmak amacıyla yönlendirdiğinden davranışları için diğer seçenekleri net algılayamaz. Bu ise kişide ruhsal gerginliğe ve huzursuzluğa yol açar. Kaygının şiddetinin ölçülmesi, kişiliği tanımak ve ortaya çıkan davranışı değerlendirme adına önem taşır. Kaygının biçimi, şiddeti, dışa vuran belirtileri farklılık gösterebilir. Fakat bireyin kaygıyı ve kaygıya neden olan çevreyi algılayışı, ona sunulacak tutum ve davranış açısından önem arz eder. Kaygı, yaşamın her anında bazen yenilikçi ve yapıcı davranışlara teşvik eden, bazen de bu davranışların ortaya çıkmasını engelleyen, bireyi genelde huzursuz eden bir duygudur (Kaya ve Varol, 2004:33-36).

Kaygının şiddetinin ölçülmesi bireyi tanımak ve kaygı neticesinde ortaya çıkan davranışı değerlendirmek açısından önemlidir. Kaygı ile ilgili belirli bazı ölçümler yapılmaktadır. Bu ölçümlerde kullanılan yöntemlerin başında ise sağlıklı kişilere kaygı uyaran film izletilip onlarda meydana gelen değişikliklerin

gözlenmesi gelmekteydi. Buradaki kaygının yapay olmuş olması araştırmada bazı sorunlara da yol açabilmekteydi. Ayrıca ölçüm için bireylere kaygı uyarıcı sodyum laktat, amfetamin gibi maddeler verilmiş olması doğal olmayan bir kaygıyla bizi karşı karşıya getirmekteydi. Yine kaygı ölçümü için paraşütle atlayan bireylerin veya kaygı verici bir sınavdan çıkan deneklerin gözlemlenmesi ilk kullanılan teknikler arasındaydı. Burada örnekleme çeşitli ölçekler uygulanmakta, bunları tamamlayan fizyolojik testler, biyokimyasal yöntemler kullanılmaktaydı. Bu yöntemlerle sıra ile kan basıncı, kalp vurumu, solunum sayısındaki artış, deri direncinin azalması, pupilla değişimleri, bazal metabolizmanın yükselmesi, EEG’de düşük ve yüksek ritmin ortaya çıkması gibi değişkenler incelenerek bir sonuca varmak mümkün olmaktadır. Günümüzde bu ölçümlerin büyük çoğunluğunu birlikte yapan poligrafırlar da geliştirilmiştir (Köknel, 1982:163).

Kaygı ile korkunun fizyolojik belirtilerinin benzer olduğu görülmüş, bu nedenle kalp atışı, kan basıncı, kanın kimyasal yapısı, Galvanik Deri Tepkisi (derinin elektrik geçirgenliğine göre verdiği tepki), nefes alışı veriş oranı gibi değişik fizyolojik belirtiler kaygı ölçme amacıyla da kullanılabilir (Bozdemir, 2014:10).

Günümüzde bireylerin kaygı düzeylerini ölçme amacıyla yaygın kullanılan yöntemlerin başında envanter gelmektedir. Kaygı envanteri ile yapılan bir çalışmaya göre yaş grubu olarak ergenlerin, diğer yaş grubundakilere göre, kadınların erkeklere göre, bekarların da evlilere göre kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kendisini sağlıklı hissetme oranı arttıkça kaygı düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir (Kartopu, 2012:169). Bu çalışmada da kaygı ölçme amacıyla durumluk ve sürekli kaygı envanteri kullanılmıştır.

1.1.7. KAYGI BOZUKLUKLARI

Yaşamın erken dönemlerinde ortaya çıkabilen ve en sık rastlanan psikonevrotik rahatsızlıklardan biridir kaygı bozuklukları. Hatta bu durumun çocukluk nevrozlarından olduğunu söylemek mümkündür. Bir annenin çocuğunun çok sinirli olduğundan bahsetmesi, çocuğun büyük oranda bir kaygı durumuna yakalandığının göstergesidir (Freud, 1995:119).

Klinik psikolojiye göre bireyin yaşamında normal ve patolojik olmak üzere iki tür kaygı bulunmaktadır (Koç, 2013:44). Normal kaygının organizmayı uyarıcı, koruyucu ve motive edici özellikleri olduğu, zor durumlarla başa çıkma becerisi kazandırdığı belirtilmiştir. Birey ölüm, yaşlılık, hastalık gibi gerçekler ile yüzleştğinde veya yardıma ihtiyaç hissettiğinde belirli ölçüde herkeste ortaya çıkabilecek düzeyde normal kaygı yaşayabilmektedir. Bireyin geçici kaygıları kalıcı hale gelip, bastırma, yansıtma, yüceltme ve özdeşleşme gibi savunma mekanizmaları sıkça kullanıldığında patolojik kaygı ortaya çıkmaktadır (Koç, 2013:44).

Kaygının normal boyutu aşip patolojik bir hal aldığını anlayabilmek için belirli ölçülere ihtiyaç vardır. İlk olarak uyarının şiddeti ile ortaya çıkan kaygı orantılı değilse bu bir bulgudur. Ayrıca kaygının şiddeti zamanla azalma yerine sabit kalıyor veya şiddetleniyorsa bu da başka bir bulgudur. Klinik tabloya ağırlıklı olarak kaygının fiziksel belirtilerinin hâkim olması, anksiyeteye katlanılamaması ve işlevselliğin bozulması durumun patolojik olduğunu gösterir. Böylece kaygı, bireyin mesleki ve ailevi yaşantısını olumsuz yönde etkilemeye başlar, kişilerarası ilişkilerinin bozulmasına neden olur. Gün içinde sık sık ortaya çıkar ve günün büyük bir kısmını kaplar. Artık kontrolden çıkan kaygı ile birey başa çıkamaz. Bunlara ek olarak huzursuzluk, gerginlik, tedirginlik, sıkıntı, daralma, çabuk yorulma, odaklanma güçlüğü, kolay irkilme ve tetikte olma gibi belirtiler de gözlenir. Kaygı bozukluğunda görülebilecek psikosomatik reaksiyonlar arasında baş ağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, ağız kuruluğu, çarpıntı, nefes darlığı, çeşitli ağrılar, kas güçsüzlüğü, yorgunluk ve gastrointestinal yakınmalar sayılabilir. Kaygının belirtilerinde şüphesiz bunların bir kısmı yer almıştı fakat durumun bu düzeyde süregenleşmesi ve kişinin yaşam kalitesini düşürmesi gibi boyutlara ulaşırsa, artık normal kaygıdan çok kaygı bozukluğundan söz edilir. Kaygı bozuklukları en yaygın görülen ruhsal bozukluklardandır (Bal, 2010:3).

Adler, hastalarda görülen patolojik kaygıyı her zaman üstünlük ereği ile özsaygı kaybına karşı duyulan kaygı olarak açıklamıştır. Esasında kaygının yapısı her olgu ve durum için bireylere göre değişmekteyse de, bunun köklerinde fazla şımartılma arzusu, işbirliği yeteneğinin gelişmemiş olması, almaktan hoşlanıp vermekten hoşlanmamak, kısacası bencillik yatmaktadır (1997:328).

Kaygının bazı hastalıklara da eşlik ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin, çoğu zaman dış neden olmaksızın hissedilen tehdit duygusu dediğimiz kaygı, Psödonörotik şizofrenide oldukça sık görülen bir rahatsızlıktır (Döğüşgen, 2005,38).

Kaygı bozuklukları, ayrılık kaygısı, mutizm (seçici konuşmama), özgül fobi, sosyal fobi, panik atak, agorafobi, yaygın anksiyete bozukluğu, medikal bir nedenden dolayı oluşan kaygı bozukluğu, diğer belirtilen anksiyete bozukluğu, tanımlanmamış anksiyete bozukluğu olarak sınıflandırılmaktadır (APA, 2013:189-233).

Freud (1984; 1991) nevrotik anksiyete altında fobik anksiyeteyi de incelemiştir. Ona göre bireyin belirli bir nesne veya duruma karşı orantısız, yoğun korku yaşaması ve çevreden bakan kimselerinde bunu anlamsız bulması fobik anksiyete olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar fobiler yetişkin yaşamda ortaya çıkıyor olsa da karanlık, gök gürültüsü, bazı hayvan fobileri çocukluk döneminde başlamaktadır (Freud, 1984; 1991; Gençtan, 1994:172).

Zorlantı nörotiği, belli bir zor durumda başka belirtiler gösteremese bile kaygı belirtileri mutlaka gösterecektir. Birey kendisini bir şeyleri yapmaya zorunlu hissedecek, kendi için de saçma olduğunu düşündüğü zorlantı davranışı yapma mecburiyetindeymişçesine bir duyguya kapılacaktır. Bu ise onu sosyal yaşama ters düşürmüş olacaktır. Ayrıca zorlantıda birey, aşağılık duygularını kararsızlık ve kaygı ile açık şekilde ifade etmekte, aşağılık kompleksine doğru ilerlerken başka bir insanı kendi alanına doğru çekmeye çalışmaktadır. Zorlantıda birey kendi kaygısını aşmaya çalışırken, ilk olarak kendisini arzuladığı şekilde, bir yarı tanrı gibi göstermeye çalışır. Herkesi gölgede bırakıp onlara üstten bakan biri olarak kendisi görür. Böylece aşağılık kompleksini bir üstünlük kompleksiyle kapatırken ve kendinin de harika olduğunu düşünür. Onu böyle bir zaferden alıkoyan tek engel ise zorlantı düşünceleridir (Adler, 1993:129-131). Her ne kadar zorlantı bozuklukları DSM 5¹'de ayrı bir bölümde inceleniyor olsa da DSM 4'de kaygı

¹ DSM (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders): Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı kısaca, DSM. Zihinsel hastalıklar için tam ölçütü. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yayınlanır. İlk defa 1952'de yayımlanmıştır

bozuklukları altında incelendiğinden dolayı Adler'in bu konu hakkındaki görüşü önem arz etmektedir (APA, 2013:235).

1.1.8. ERGENLİKTE KAYGI

Kaygının, genç nesiller arasında daha yaygın olduğunu gösteren sağlam kanıtlar bulunmaktadır. Bu durumu istatistiki açıdan da desteklemek mümkündür (Twenge, 2013:22). Ergenlik dönemi kavramsal olarak yirminci yüzyılda ortaya çıkmıştır (Gençtan, 1981:91). Gelişimsel olarak birçok değişimin dönüm noktasını yaşayan ergen çeşitli karmaşık duygular yaşayabilmektedir. Çocukluk ile yetişkinlik arasında gelgitler yaşayan birey, bir takım kararlar vermek zorunda kalmaktadır. O artık çocuk değildir ve gelecekteki yaşamı için bazı kararlar vermek zorundadır. Bu ise bazı tedirginlikleri de beraberinde getirmektedir. Kartopu, kaygı ile ilgili yapmış olduğu bir araştırmada, sürekli kaygı düzeyi en yüksek olan grubun ergenler olduğunu tespit etmiştir (2012:165). Çocuk ve ergenlerde en sık görülen psikolojik rahatsızlıklardan bir tanesi de kaygı bozukluklarıdır (Ekemen, 2015:1).

Çocukluk döneminden yetişkinliğe geçiş sürecinde ergenin çözmesi gereken en önemli sorunlardan birisi, bilinçdışı ana-baba kavramları üzerinde yapmak zorunda kaldığı değişikliklerdir. Çocuk için ana-baba, her şeyi bilen ve her sorunun üstesinden gelebilen kişilerdir ve çocuğun güven duygusu bu inançtan beslenir. Eğer çocukluk dönemindeki yaşantı ana-babanın bu kavramlarla algılanmasını engeller mahiyette ise anksiyete ve güvensizlik duyguları ortaya çıkar. Ergenlik dönemindeki genç, ana-babanın güçlü imgelerini yıkmaya çalışırken ilk olarak onların yerine geçebilecek başka kişiler aramaya başlar. Neden sonra aradığına bu yolla ulaşamayacağı bilincine varan genç, yetişkinliğe ulaşma için gerekli olan gücü kendi içinde oluşturma zorunluluğu hisseder (Gençtan, 1981:92).

Twenge, kişinin kaygılı oluşunda yaşadığı çağın önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre günümüz nesli "Ben Nesli" bireyselliği ile ön plana çıkmış, çevresel birçok durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Kaygının yoğun yaşandığı yaş aralığı da günümüze doğru büyük bir düşüş göstermiştir. Kaygı durumlarındaki değişim o kadar büyük ki, 1980'lerdeki "normal" okul çocukları, 1950'lerdeki çocuk psikiyatrisi hastalarından daha yüksek miktarda kaygı düzeyine sahiptir. Bu da günümüz genç nüfusun kaygı yüklü durumlarına açıklayıcı bir örnektir. Anksiyete

türlerinin sadece %5'inin aileden kaynaklandığını bilinmektedir. Bunun yanında genetik, arkadaş etkisi ve bilinmeyen nedenler bulunmaktadır. Nesilsel farklılıklar, anksiyete türlerinin %20'sini açıklamaktadır ki bu oran aile faktörünün dört katıdır. Düzgün ve sevgi dolu bir aileden gelse bile birey, gergin bir ortamda büyüdüğünde kaygılı bir insan haline dönüşebilmektedir (Twenge, 2013:148-149).

Ergenlik dönemi bireyin önemli çabalarından bir tanesi de toplum tarafından onaylanan değerlere uygun varsayımlar geliştirebilmektir. Artık doğru ve yanlış kavramlarının oluşturulmasında çocukluk döneminde kullanılan ölçütler önemini yitirmiş, yetişkin yaşam gereksinimleri ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu nedenle yetişkinliğe adım atmadan önce özdenetim mekanizmalarını yeterince geliştirmiş olması gerekmektedir. Fakat hızlı değişim gösteren çağdaş toplumlar için geçerli değerlere ulaşabilmek kolay değildir. Bu dönemde başarı ile atlatılamayan kimlik bunalımı, gencin toplumsal rolü ile ilgili şaşkınlık meydana getirir (Gençtan, 1981:92).

Duygu ve düşüncelerin en karmaşık olduğu dönem olan ergenlikte gençler, en çok karşı cins tarafından beğenilmeme, karşı cins tarafından tercih edilmeyip reddedilme korkusu yaşamaktadır. Yine bu dönemi yaşayan gençler yoğunlukla sınavlarda başarılı olamama korkusu, eleştirilme ve hata yapma korkusunu yaşayabilmektedirler (Burkovik ve Tan, 2009:49-51).

Gelişimsel özellikler incelendiğinde, ergenlik dönemindeki gencin bilişsel yeterlikleri arttıkça benlik bilincinin de arttığını söylemek mümkündür. Ergen bedenindeki hızlı değişime ve ortaya çıkan yeni durumlara alışmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan düşünce sistemindeki bazı değişiklikler neticesinde genç, özellikle kendisinin olumsuz değerlendirmelerini yansıttığı, hayali seyirciler tarafından izlendiği ve değerlendirildiği hissini yaşamaktadır. Bu durum gencin sosyal ortamlarda kaygı düzeyinin artmasına neden olabilmektedir. Ayrıca yetişkinliğe adım atan ergenden beklenen bir takım gelişimsel görevler, sorumluluklar ve sosyal roller bulunmaktadır. Ergen kendisinden beklenen bu görev ve sorumlulukları yerine getirmeye çalışmakta, bunu yaparken de önceki yıllarda bağlı ve uyumlu olduğu ailesinden bağımsız bir birey olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu durum beraberinde kaygıya neden olmaktadır (Eriş ve İkiz, 2013:182-183).

Kendisine bir rol ve hayatına anlam verebilen ergen belirlediği rolü layıkıyla yerine getirebilmek için çaba sarf eder. Bunu gerçekleştirmek isteyen genç karşısında aşması gereken birçok engelin farkına varmış olur. Bu engelleri aşmak için gencin hayatında çeşitli motivasyonlar oluşur. Bireyin engeller karşısında başarılı olma endişesine *performans kaygısı* denilmektedir. Özellikle ergenliğin son dönemlerine doğru kimlik gelişiminin de hızlanmasıyla mesleki beceriler ve hedefler şekillenmekte ve bununla birlikte mesleki kaygı da kendisini göstermektedir. Başarılı olma kaygısı yaşayan ergen bunu sadece sınavlarında değil, iyi bir iş sahibi olabilmek için, iyi düzeyde para kazanmak için veya toplumda saygın bir birey olmak için yaşayabilmektedir. Bunlar da performans kaygısı nedenleri arasında yer almaktadır (Karabekiroğlu, 2013:283-285).

Öğrenim ve gelecekteki mesleğine ilişkin kalıcı seçimler yapma zorunluluğu, ergenin çözmek durumunda kaldığı diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud'a göre olgunluğun ölçütleri, sevebilmek ve çalışabilmektir. Eğer genç kendisi için uygun bir öğrenim ve meslek seçiminde bulunabilirse olgunluğun ölçütlerinden birini yerine getirmiş sayılır. Genel olarak ergenin yaşadığı bu içsel çatışmalar, büyüme isteğinin normal sonuçlarıdır. Ergenlik dönemi, geçici bir rol kararsızlığının yaşandığı süreçtir. Bu dönemde genç, çeşitli roller düşünür, değerler dener, bazen bu değerlerin bir kısmını benimser ve sonrasında terk edip yenilerini arar. Bu dönem benimsediği bazı değerleri başka bir dönem tamamen silebilir (Gençtan,1981:92-93).

Ergenlik döneminde gencin bedeni, okulu, arkadaşları ile ilgili kaygıları yoğun yaşadığı görülmektedir. Ayrıca yine bu dönemde aile, bireyin kişiliği, ölüm, dini konular ve meslek seçimi ile ilgili kaygılar yaşandığı bilinmektedir (Altuntaş, 2012:67).

1.1.9. KAYGIYI KONTROL ALTINA ALABİLME YOLLARI

Kaygının ortaya çıkmasıyla insan kendini bir şeyler yapmaya güdülenmiş vaziyette bulur. Kaygı ile baş etme çabalarında mantığa uygun çözümler yetersiz kaldığında ego gerçekçi olmayan yöntemlerden savunma mekanizmalarına başvurur (Gençtan, 1994:64). Freud'a göre ego kaygıya karşı birtakım koruyucu savunma gerçekleştirmektedir. Gerçekliğin bilinçaltında çarpıtılması ve

yalanlanmasıdır savunma mekanizmaları. Örneğin, *özdeşim kurma* mekanizmasında kaygıya neden olan durum karşısında birey kendisini takdire değer ve daha güçlü birisiyle birlikte tanımlar. Ona benzemeye çalışır, onun davrandığı gibi davranır, onun giyinmesini ve konuşma tarzını taklit eder. Savunma mekanizmalarından olan *bastırma* da kaygı uyaran bir dürtü veya düşünce bilinç düzeyinden atılmasıdır. *Yansıtma* da kişi yine birisi tarafından sevilmiyorsa, onu sevmediğini belirtir. Freud'a göre kişi, uygun yöntemle baş edemediği kaygıdan derin bir şekilde etkilenir. Sonucunda bu kaygı bireyi çocuksu çaresiz bir duruma düşürür (Freud, 1984; 1991; Schultz ve Schultz, 2007:610-612).

Cüceloğlu, kaygıyı kontrol altına almak için bireylerin bilinçli ve bilinçdışı teknikler kullandığını, bireyin öğrenmeler sonucu bilinçli teknikleri kullanabileceği, bilinçdışı tekniklerin ise farkına varmadan kullanıldığını ifade etmiştir (2012:293).

Frankl, kaygının azaltılması ve kontrol altına alınmasında paradoksik niyetin önemli olduğunu vurgular. Bu mekanizmanın nasıl işlediğini kavrama adına beklenti kaygısını başlangıç noktası olarak ele alır. Kaygı sonucu oluşabilecek belirtinin tekrarlama riski, korkulu bir beklenti oluşturur. Fakat bu korku tam da korkulan şeyin başa gelmesine sebep olur. Beklenti kaygısı, olmasından endişelenilen durumu tetikler mahiyettedir. Bu ise bir kısır döngü oluşturur, devamında semptomlar fobiyi uyandırabilir kaygılı durumlar birbirlerini kamçılıyıp pekişmiş olur (1994:103). Mangalda yanan külün üflemeyle sönmeyeceği ve daha da bir kor halini alacağı açıktır. Bunun gibi birey kaygıdan ve kaygının doğurduğu belirtilerden kaçınırken kendisini yeni bir kaygı yumağının içinde bulmaktadır. Bu durumda, kişinin korktuğu durumları bilinçli olarak yaşaması, zihindeki kısır döngüyü kırmaktadır. Örneğin insanlar arasında konuşurken sesinin titreyeceğinden endişelenen bir kimse bilinçli olarak sesini titretmeye çalıştığında kontrolü eline alması daha kolay olacaktır. Kaygının özellikle beklentisel olan boyutu için paradoksik (çelişik) niyet yöntemi uygulanmalıdır (Frankl, 2013:143).

Horney'e göre kaygıyı ortadan kaldırmaya yönelik davranış şekilleri şunlardır: 1 - Sevgi (affection), 2 - Teslimiyet (submissiveness), 3 - Kudret, 4 - İçe

dönme. Sevgi ve teslimiyet bireyi insanlara karşı olumlu yönde yaklaştırır. Kudret arzusu ise bireyi insanlardan olumsuz yönde ve düşmanca uzaklaştırır. İçine dönme hali de kişinin yalnız kalmasına neden olur ve şahsı insanlardan uzaklaştırır (Armaner, 1973:43). Burada dört farklı davranış şeklinden sevgi ve teslimiyet içerikli olanın bireyi kaygıdan uzaklaştıracağını söylemek mümkündür.

Sheehan, kaygı ile ilgili yaşanan problem ileri düzeyde değilse, kişinin kendi yapabileceği kaygı ile baş edebilme yöntemlerinden bahseder. Öncelikle bireyin, kaygıyı aştığında kazanacağı olumlu değişimlerin listesini yapması onu cesaretlendirecektir. Ardından oluşturulan bu listenin ara ara okunması bireyi motive edecektir. Sonrasında birey için kaygı doğuran durumun aşamaları en az kaygı uyarandan en fazla kaygı uyarana kadar listelenmelidir. On adımlı bir merdiven şeklinde, kendi için daha az zor olandan başlayarak aşamalı üstüne gitmek, problemi aşmaya yardımcı olacaktır. Kaygıyı kontrol altında tutabilme adına önceki yıllarda, benzodiazepin türevi ilaçlar (diazepam, lorazepam vb.) önerilebiliyordu. Bu tür ilaçlar bağımlılığa sebebiyet verebildiğinden kısa süreli kullanılıyordu. Bu ise problemin uzun planda çözümüne yardımcı olamıyordu. (1999:89). Buradaki aşamalı üstüne gitme, kaygı durumunun fobik bir hal aldığı durumlar için söz konusudur zira kaygı da objenin belirsizliği esastır.

Kaygı bireyi esir almadan önce bazı belirtilerle kendisini hissettirir. Bunun farkında olan birey problem henüz kördüğüm halini almadan önce sağlıklı bazı savunma mekanizmasını kullanabilir ve problem henüz ufakken bu sorunun üstesinden gelmiş olur. Aslında sağlıklı bir birey veya etkili bir ego kaygıyla nasıl baş edebileceğini yaşam içinde öğrenir. Pasif bir durumda kaygı ile karşılaşılacak zaman beklenmektense tehlike ile yüzleşmeyi göz önüne alarak, savunma önlemleri geliştirmek gerekir (Gençtan, 1994:173).

Yine kaygıyı kontrolde, sağlıklı düşünmenin etkisi yadsınamaz. Karşılaştığı problemleri aşma adına çeşitli yöntemler deneyen insan, başa çıkamadığı ve değiştiremediği bir çok durumda manevi ve dini inancının ortaya koyduğu açıklamalar ile huzura kavuşmaktadır (Göçen, 2011:2).

Kur'an inanlar için, kaygı sorununa çözüm tavsiyelerinde bulunmuştur fakat bu tavsiyeler daha çok kaygının oluşmasını önleyici nitelik taşımaktadır. Yine

hadislerde kaygı ve endişe taşıyan bireyler için tavsiyeler bulunmaktadır. Bu tavsiyeler genel olarak, namaza devam, sabır, tesbihle meşgul olma ve tevekkül olarak sıralanmaktadır. Ayrıca kaygıyı kontrol adına boş ve faydasız işlerden uzak durma, nefsi fena duygulardan arındırma ve salih amel işleme tavsiye edilen hususlardandır. Kaygıyla başa çıkma adına, sabır, namaz, zikir, malayaniyi terk etmek, nefsi arındırmak ve Allah'ı zikretmek gibi salih ameller tavsiye edilmektedir (Karakaş, 2015:158-164). Kartopu, kadere atıfta bulunanların bulunmayanlara göre kaygı düzeyinin daha düşük olduğu tespit etmiştir (2013:258). Bu ise bireylerin her olaya hükmedebileceği düşüncesinin revize edilmesine yol açar. Bireyin herşeye hükmedemiyebileceğini bilmesi ruh sağlığına olumlu tesir edecektir.

Kaygının şekli, şiddeti, belirtileri ne olursa olsun kişiliğin kaygı ve kaygı oluşturan çevreyi algılayış biçimi, ona karşı takınılacak davranış bakımından önem arz etmektedir. Kaygı neticesinde kişilik değişik süreçler içinde farklı cevaplar verebilmektedir. Birinci aşamada kaygının algılanması, anlaşılması ve bilinçlenmesi söz konusudur. Kişiliğin kendisini ve çevreyi gerçekçi olarak değerlendirmesi ölçüsünde gerekli davranışları takınabilmesi söz konusudur. İkinci süreçte kaygıya yönelik bilinçdışı savunma teknikleri kullanılır. Bu savunmalar da kaygının biçimine şekline ve şiddetine göre değişiklik gösterir. Başarılı savunmaların geliştirilmesi ruh sağlığını korumada fayda gösterirken, başarısız savunma düzenleri ruh sağlığını bozabilmektedir. Savunma düzenleri iç engellemelerin oluşturduğu kaygıyı geçici olarak azalabilmekte, iç çatışmalara olumlu ve olgun çözüm bulana kadar benliği koruyabilmektedir (Köknel, 1982:164).

Blair, kaygıyı kontrol altına alabilmek için ritmik nefes alma, dereceli gevşeme ve hayal kurma, yeterli dinlenme, gevşeme-egzersiz dengesi, düşünce engelleyiciler, sosyal destek, kendi kendini rahatlatma, yaşam kontrolünü yeniden kazanma yöntemlerini tavsiye etmiştir (2014: 72-88).

Adler, kaygı ile ilgili tedavi gören bir hastanın tedaviye olumlu cevap vermesine rağmen karşılaştığı olumsuz bir durumdan sıyrılabilmesi için, "*Neden orda duruyorsun? Korktuğumu görmüyor musun?*" şeklinde tepki verdiğini ifade

etmiştir. Burada kaygı ile kazanç sağlamak, onu bir kuvvet olarak kullanmaya çalışmak göze çarpmaktadır (1997:129). Bu ise kaygının kontrol altına alınmasıyla birlikte alışılmış yaşantıların değiştirilmesinin de elzem olduğunu göstermektedir.

Ellis, akılcı-duygusal betimlemeyi kullanan kimselerin, kaygı doğuran olaylara karşı sağlıklı bir duyarlılık geliştirebildiğini ve bu tür olaylara yönelik uygunsuz davranma ve olumsuz hissetmekten vazgeçebildiklerini düşünmektedir (Akın, 2009:121-122). Kaygının temelinde kişinin akıl dışı düşüncelerinin yer aldığını söylemek mümkündür. Bir olay karşısında insanların verdiği tepkiler farklı olabilmektedir. Bu ise bizim olaylar ile sonuç arasında duygu ve yorumlamamızın önemli olduğunu göstermektedir. Birey eğer buradaki sonucu yönlendiren düşüncenin farkına varabilirse olayları değerlendirmesi daha sağlıklı olacaktır.

Cüceloğlu, kaygı ile başa çıkma yöntemlerini; 1- Otopnoz Tekniği, 2- Gevşeme Tekniği, 3- Kaynağını Bulma Tekniği olarak sıralamıştır. Yine bilinçsiz başa çıkma yöntemlerinde savunma mekanizmalarını nazara vermiştir. Kişinin kaygıyı aşmak için kullandığı savunma mekanizmalarını; 1- Mantığa Bürüme, 2- Karşı Tepki Geliştirme, 3- Bastırma, 4- Yansıtma, 5- Özdeşleşme, 6- Yer değiştirme, 7- Yüceltme, 8- Soyut Kavramlara Bürüme, 9- Hayal Dünyasına Kaçma, 10- Telafi, 11- İnkâr olarak sıralamıştır (2012:292-304).

Yapılan bir araştırmada, öğretmenlik mesleği öncesi bireylerin almış olduğu pedagojik formasyonun birey ve mesleki bazlı kaygıları önlemeye yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2015:306). Bu sonuç kaygı ile başetmede hazırbulunuşluk seviyesinin önemine işaret etmektedir. En azından bilgi ve tecrübe eksikliğinden kaynaklanan kaygının kontrolü adına bu eksik giderilebilir.

Kaygı ile başa çıkmanın birçok yolu vardır ve bunların bir kısmı bilişseldir (Maslow, 2001:72). Kaygı ile bilinçli başa çıkma yöntemlerinden otopnoz tekniğinde, birey kendisini hipnoz edip rahatlatılabilir düşüncesi hâkimdir. Holland ve Tarlow bu yöntemde bireyin rahat bir sandalyede belden yukarı kısmının dik olacak şekilde duvara karşı bir buçuk-üç metre arasında bir mesafede oturmasını tavsiye eder. Ardından göz hizasından 30 santim yukarıya bir bant yapıştırılır. Birey bu banta odaklanarak her nefes alış verişte 10'dan geriye doğru saymaya başlanır. Devamında bu süre bittiğinde kendisini elini kaldıramayacak şekilde halsiz hisseder

ve belki bu sırada gözleri de kapanır. Gözlerini açtıktan sonra aynı yöntem tekrarlanır ve bu sefer de verilen nefese odaklanılır. Ardından kişi kendisini su dolu küvette hayal eder. Suyun kendisini sardığını ve tamamen gevşediğini hissettikten sonra bu vaziyette kalmaya devam edilir. Kişi bu süreç sonunda gündelik işleri aklına geldiğinde yavaş yavaş gözlerini açar ve belli bir miktar o vaziyette durur. Sonrasında gündelik işlerine devam eder (Cüceloğlu, 2012:294). Bu teknik Baltaş ve Baltaş (1995)'ın önerdiği stresi aşmak için kullanılan zihinsel tekniklere de benzerlik göstermektedir.

Gevşeme tekniğinde bireyin kaslarının aşamalı olarak serbest bırakılması ve nefes kontrolünün sağlanması esastır. Bu tekniğin farklı yapılaş yöntemleri bulunmaktadır. Kiminde ayak parmaklarından başlamak üzere vücudun diğer kaslarını teker teker gevşetmek esassen, kiminde alın kaslarından başlayıp ayak parmaklarına kadar tüm kaslar gevşetilmektedir. Yine bu teknikte rahatlamanın daha kolay hissedilmesi için gevşetilecek kasların önce gerilmesi ve ardından gevşetilmesi istenmektedir. Böylelikle gergin kasın gevşemesinin vereceği rahatlık daha kolay gözlenebilmektedir. Örnek olarak sakın bir şekilde burundan nefes alınıp ağızdan verilir. Vücudun baş kısmından başlayıp, yanak, boyun, kol, göğüs, karın, basen, bacak ve ayak kaslarının sırayla önce gergin hale getirilmesi ve ardından gevşetilmesi sağlanır. Gevşeme tekniğini günde 15-20 dakika sağlıklı bir şekilde yerine getirebilen birey artık vücudunun kasılma dönemlerinde istemli olarak kaslarını kontrol edebilecektir. Bu ise, belirsiz kaygıların kişiyi fizyolojik olarak rahatsız etmesinin önüne geçecektir (Cüceloğlu, 2012: 294-297).

Kaygının iç dinamiklerden veya bulunulan durumdan kaynaklanabileceği belirtilmişti. Kaygılandığını fark eden birey, kaygıya neden olan durumu tespit edebilirse spesifik çözümler sunabilir. Rahatsızlık halinde genel bir ağrı kesici kullanmaktansa sorunun tespiti ve ona yönelik iyileştirme çalışmaları önem arz eder. Burada öncelik farkındalıkla alakalıdır. Eğer yaşanan belirtiler kişinin kaygılı durum yaşadığını ifade ediyorsa ortamdan uzaklaşmak sağlıklı düşünmesine yardımcı olacaktır. İnsan bazen problemin içinde boğulurken olayları sıhhatli değerlendiremeyebilir. Örneğin kişi iş hayatı ile ilgili kaygı yaşıyorsa kısa süreli ortamdan uzaklaşır ve olayları derinlemesine incelemeye alır. Derin bir düşünce ona bazı doneler sunar. İş hayatının hangi kısmında kaygı duymaktadır? Burada

kaygılı olmadığı durumlarında ortaya çıkması, kaygılı durumların açığa çıkmasına yardımcı olabilir. Ardından kaygı doğuran durumun bireye bakan yönü değerlendirilmelidir. Örneğin bir eksiklikten mi kaynaklanıyor, yoksa bir algıdan mı kaynaklanıyor. Durum tespiti ardından kısa süreli ve uzun süreli hedefler konulmalıdır. Bu problem için kısa vadede yapılacaklar sıralanıp adım adım uygulamaya geçilmelidir. Uzun vadede ise yapılacaklar anlık kaygımıza etki etmese de zaman içinde bizi yersiz kaygılardan korumuş olacaktır. Akıl dışı bazı düşüncelerinde kaygıya neden olduğu belirtilmişti. Eğer kaygıya neden olan düşüncemiz “sürekli herkesi mutlu etmeliyim” gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan düşüncelerden kaynaklanıyor ise bunu aşma adına destek alınabilir ve çözüm için uzun vadeli planlar yapılabilir, zira kişinin düşüncelerini değiştirmek kısa sürede gerçekleşmesi zor bir durumdur (Cüceloğlu, 2012:297-301; Akın, 2009).

1.1.10. KAYGI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Kaygı, birçok bilim dalının incelediği bir kavramdır. YÖK’ün tez kataloğunda Kaygı ile ilgili yapılmış birçok doktora ve yüksek lisans tezine ulaşmak mümkün olsa da Felsefe ve Din bilimleri Anabilim Dalında 2016 yılı Nisan ayına kadar yapılmış sadece bir doktora ve bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ergenlerde Kaygı ve Dua ilişkisini ele alan spesifik bir çalışma bulunmamakla birlikte, dindarlığın alt boyutları olarak duanın ele alındığı ve bunun ruh sağlığına etkisinin araştırıldığı bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Yine alan içinde kaygıdan daha çok korku kavramının araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın kaygı bölümü için yararlanılan birçok makale ile birlikte aşağıdaki yüksek lisans ve doktora tezlerinden de istifade edilmiştir.

Kıraç (2007), tarafından hazırlanan çalışmada, üniversite öğrencileri örneklem olarak seçilmiş ve dindarlık eğilimi, varoluşsal kaygı ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yaş ortalaması 21,4 olan 461 üniversite öğrencisi üzerine yapılan çalışmada dindarlık eğilimi ile varoluşsal kaygı arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda psikolojik bozukluk belirtileri ile varoluşsal kaygı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yine psikolojik bozukluk ile anlam duygusu arasında negatif ilişki bulunurken, ölüm

kaygısı ile günahkârlık duygusunun psikolojik bozukluk üzerinde anlamlı pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Öztürk (2007) tarafından yapılan çalışmada ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde dindarlık ile kaygı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmanın girişinde konuyla ilgili genel bilgi ve kuramlar bahsedilmiş, ikinci kısmında ise dindarlık ve kaygı kavramları çeşitli boyutlarla ele alınmıştır. En son farklı sınıf düzeyindeki örneklem grubu çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

Acaboca (2007) tarafından yapılan çalışmada örneklem grubu olarak Kahramanmaraş ilinde Kuran kursunda eğitim gören kız öğrenciler seçilmiştir. Araştırma neticesinde dinin, dini emirlerin ve pratiklerin insanların mutlu olmalarında ve kaygıdan, üzüntüden, sıkıntıdan kurtulmalarında yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kartopu (2012), kader algılarına göre kaygı düzeyinde farklılaşma olup olmadığını incelediği doktora çalışmasında, Kahramanmaraş ilindeki 3 farklı okulda öğrenim gören öğrenciler ve öğretim sunan öğretmenleri örneklem olarak ele almıştır. Bununla birlikte sosyo-demografik değişkenlere göre kaygı düzeyinin farklılığa uğrayıp uğramadığını incelemiştir. Neticede yükleme kuramının yaklaşımlarından hareketle bu çalışmada insanın kader inancının, kader algısının ve olayları anlamlandırma kadere atıf yapma biçiminin kaygı düzeyini belirleyen önemli faktörlerden olduğu tespit edilmiştir.

Tokat (2012) tarafından yapılan çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin kaygı ve dindarlığın birbirleri ve farklı değişkenler açısından ilişkileri incelenmiştir. Araştırmada Denizli ilinde ortaöğretim kurumlarında eğitim gören 501 öğrencisi örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmanın nihayetinde kaygı ve dindarlık arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

1.2. DUA

1.2.1. DUAYA GENEL BAKIŞ

Dua tecrübesinin insanın yaşamında derin izler bıraktığı bilinen bir gerçektir. Belki de bu nedenle Din Psikolojisi insanı duaya güdüleyen nedenleri, dua sırasında yaşanan tecrübeleri ve duanın nihai etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Kayıklık, 2003:89).

Dua, tarih boyunca akıl almaz boyutta çeşitlilik göstermektedir. Sakin bir şekilde yapılanından törensel boyutuna kadar, düşünsel olarak zengin bir içeriğe sahip olanından sıradan bir insanın yapmış olduğu çok daha basit içerikli dualara kadar, duygusal olarak içten yakarışı barındıranından sessiz ve sakin bir tapınmayı içeren şekline varıncaya kadar, sanatsal şiir şeklindeki olanından kekeleyerek yapılanına kadar, ruhun aşkın ışığa doğru uçuşa geçmesinden kalbin ta derinlerdeki haykırışına varıncaya kadar...Günlük iştahını düşünüp tek bir ekmek istemekten, bir yıl boyunca tüketeceği mahsulü isteyene kadar, kendi bencil arzu ve isteklerinden bencil olmayacak şekilde kardeşi veya başkaları için yapılanına kadar, bedduasından hayır duasına kadar (Heiler, 1997:353).

Dua pratiğinin evrenselliğinden bahsetmek mümkündür. Bir Yaratıcıya inanan kimselerin yanında, her türlü dinî inancı terketmiş ve sadece rasyonel bir hayat tarzını benimsemiş bir çok kimsenin de, ciddi tehlikeli durumlarda veya bir hastalık sırasında yahut ölüm anında dua ve yakarışa yöneldiğini söylemek mümkündür (Marinier, 1991:22).

İnsan ile Allah arasında en dolaysız ve kestirme yol duadır. Duayı yalnızca istemek ya da dilemek olarak değerlendirmek doğru değildir. Yaratıcıya sonsuz bir bağlılık olan duada bütün arzuların, Allah'ta var olma arzusuna dönüşmesi esastır (Hökelekli, 2009:64). Bir yönüyle dua Allah ile kul arasında haberleşmedir ve haberleşmenin devamı problemin yokluğuna işarettir. (Kuşeyri, 1991:380).Yapılan bir çalışmaya göre; araştırmaya katılan örneklem grubunun %94,5'i duayı bir ihtiyaç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Pınar, 2013:75). Yine bir başka araştırmada ise katılımcıların yarısından fazlası duayı ihtiyaç olarak belirtmiştir (Küçük, 2010:167).

Dua ederken sıradan bir insan ne düşünür? O, Tanrı ile o sırada iletişime geçmiş, onunla konuştuğunu düşünür. Bu durum yaratıcı ile yaratılan arasında ruhani ve hayati bir ticarettir. Dua eden insan Tanrı'ya kendisini çok yakın hisseder. İlkel insan Tanrı'nın görülebilir bir yerde ikamet ettiğine oraya istediği zaman gidip ibadet edebileceğine, gözlerini ve ellerini oraya doğru yönlendirdiğine inanırdı. Bu dini inanış şekli kişinin ruhunun en derinlerinde bulunan, kendi kalbinde sürekli bulunan o kutsal varlığın tecrübesidir. Bu ise her zaman Tanrı'nın varlığına ilişkin saygın ve güvenilir bir farkındalıktır ki bu hakiki dua deneyiminin temel dayanağıdır (Heiler, 1997:354-356).

Dua ile kul, kendi için belirlenmiş kaderinde bir değişiklik istemiş olmamaktadır zira duanın kendisi ve sonucu da Allah'ın bilgisi dâhilindedir. Yine olayların sebepler çerçevesinde meydana geldiğini kabul ediyorsak duanın da bu sebeplerden biri olduğunu kabul etmemiz gerekir (Parladır, 2007:341). Hz. Peygamber (s.a.v.), bir işin olması istenildiğinde sebeplere başvurulması gerektiğini, bunun da kaderde olan sonucu kolaylaştıracağını ifade etmiştir².

Duayı belli kalıplara indirgemek mümkün değildir. Toplu olanından bireysel yapılanına varıncaya dek duada asıl olan duanın özüdür, duada ne istendiğidir ki bunları bu formlarla ifade etmek mümkün değildir (Heiler, 1997:354). Dua zihnin manevi âleme yönelmesi, değişmeyen prensiplerin alçakgönüllülük ve huşu içinde teması, ruhun yaratıcıya doğru yükselişi, hayatı veren varlığa karşı aşk ve tapınma ifadesidir. Aynı zamanda her şeyi yaratan üstün kemal, kudret sahibi, güzelliğin kaynağı ve herkesin yardımcısı Allah'a sığınmadır. Allah'ın taşmakta olan sevgisine ve alakasına kulun verdiği cevap, zekânın karanlık gecesinde aşkın uzattığı bir ışıktır dua (Carrel 1967: 41).

İbadetlerin belli şekil ve uygulama esasları; geçerli olması için bir kısım şartları bulunmaktadır. Zamanı, mekânı belli olan ibadetlerde bunlara uymak önemlidir. İbadet sırasında kişinin kendi dilinin kullanımı en asgari düzeydedir. Fakat dua da kelimeler iç derinliklerinden gelir ve belirli kalıplara girmek zorunluluğu taşımaz. Her yer ve durumda yapılabilen dualar belirli sınırlılıkları barındırmayıp hür bir şekilde ortaya konabilmektedir (Hökelekli, 2009:62-63).

² Bkz. Buhârî, Kader, 2, 4

Dua, iman, bilgi ve ibadet çerçevesinde, kulun Yaratıcıya yönelerek yalvarması, O'nu tek yardımcı olarak tanınmasıdır. Duadan asıl maksat iç huzuru içerisinde Yaratıcıyı dinlemektir. Yaratılanın, Yaratıcısı ile canlı münasebetinin ifadesidir. Yaşamının her anında sürekli bir biçimde yaratıcıyla iletişimde olmanın göstergesidir. Saygının yüce kuvvet sahibine sunulması, isteklerin bildirilmesi, dolayısıyla lütfun arz edilmesi, ruhun Allah'a yükselmesidir. Hal böyle olunca insanlığın geçmişte olduğu gibi gelecekte de vazgeçemeyeceği bir kulluk faaliyetidir (Ayas, 2007:41).

İnsan yer yer karşılaştığı yahut karşılaşacağından kaygı duyduğu durumlardan ötürü Allah'tan dilekte bulunur. Bazense yaptığı kötülük nedeniyle pişmanlık duyup arınmaya vesile olması açısından Allah'ı anmakta ve sena etmektedir. Bu yönüyle denilebilir ki duanın istek ve zikir olmak üzere iki belirgin görünüşü bulunmaktadır (Parladır, 2007:329).

1.2.2. DUA KAVRAMI

İnsanı dua etmeye yönlendiren şartlar ve sebepler ne olursa olsun veya birey ne şekilde dua ederse etsin, insanın yaratıcıya olan yönelişi dua kavramının özünü ifade etmektedir (Parladır, 2007:330).

Sözlükte, Tanrı'ya yalvarma, yakarış, ibadet yahut yakarış amacı ile okunan dini değer taşıyan metin (TDK, 1998:639) olarak ifade edilen duanın birçok farklı anlamı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı: bir şeyi talep etmek (Cubran,1978: s225), istemek (Râzi,1980:175; Yazır, 1982:662) birini çağırma (Devellioğlu, 1978:225), yardım isteğinde bulunmak (Karaman ve Topaloğlu, 1976:102), Allah'a karşı niyaz, yalvarış, namaz, Allah'tan hayır ve rahmet dileğinde bulunmak (Yeğin, 2005:108) olarak karşımıza çıkmaktadır. Râgıb el-İsfahânî, dua kelimesinin sözlükte nidâ ile anlam yakınlığı bulunduğunu, bu iki kelimenin bazen birbirinin yerine kullanıldığını ifade eder (2007:549).

Arap dilinde “d'a'v” kökünden türeyip dilimize yerleşmiş olan dua kelimesi yaygın olarak “yalvarmak, yakarma, birinin iyiliği için Tanrı'ya yalvarmak” anlamlarında kullanılır (Cilacı, 1994).

Dua kelimesinin İngiliz dilindeki karşılığı: ‘invocation’, ‘blessing’, ‘devotion’, ‘orions’ ve ‘pray’ (Redhouse,1980:96-757) kelimeleri iken Alman dilindeki karşılığı ‘beten’ (Mosaik, 1987:223)’dir.

Dua kelimesinin dini terim anlamı ise: yaratıcının yüceliği karşısında kulun aczinin farkında olması ve O’ndan sevgi ve saygı içinde yardım dilemesi, O’nun büyüklüğünü dile getirmesi, hamd ve şükür etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi yaratıcıdan ya bir hayr ve iyiliğin verilmesi ya da bir kötülüğün üstünden veya ortamdaki kaldırılması adına istekte bulunmasıdır (Akay, 1995:101-102). Dua, küçüğün büyükten, güçsüzün güçlüden, kulun yaratıcısından, ihtiyaç ve arzusunu ciddi olarak söz ve eylemleriyle dile getirmesidir (Yazır, 1982:662). Yine dua, kulun Allah’a karşı kulluğunun bütün çeşitlerini, bütün duygu, düşünce ve hareketlerini içine alan bir kavramdır (Parladır, 2007:328). Dua daima yüceltme ve yüceltme ile birlikte istekte bulunma anlamına gelmektedir. Bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)’i çağırırken (dua) saygılı ifadeler kullanılmasını emreden Nur suresinin 63. ayetinde³ görmek mümkündür (el-İsfhani, 2007:549).

Filolog Hermann’a (ö: 1855) göre dua, kişinin kendisini Tanrı’yla iletişime soktuğu en basit ve en doğrudan yoldur. Tanınmış din eleştirmenlerinden Feuerbach’a göre ise dua, dinin özünü ortaya çıkaran en basit eylemdir. Kaldı ki o dinin bir illüzyondan ibaret olduğunu düşünmektedir. Deissmann duayı, Tanrı ile insanı birbiri ile irtibatlandıran bağlara benzetmektedir (Heiler, 1997:XIII-XIV). James duayı, kutsal olduğu inanılan güç ile her türlü paylaşımında bulunma veya onunla içsel konuşma olarak tanımlamıştır (1917:464). Vergote ise duayı ‘*insanın tabiatüstü varlıkla iletişime girdiği etkinlik*’ olarak ifade etmiştir (1999: 236).

Cilacı, İslami yazında duanın, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesi şeklinde ifade edildiğini belirtmiştir (1994:529). İkbâl’e göre dua; birey veya toplum olsun, kainatın dehşet verici sessizliğine içinde insanoğlunun kendisine bir cevap bulabilme hasreti ve iştiyakıdır (1984: 105). Peker, duayı inanan bireyin Allah’a yakarışı, yalvarışı, O’nun ile ilişki kurup O’ndan yardım dilemesi olarak

³ “(Ey müminler!) Peygamber’i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın.”(Nur, 24/63)

tanımlamıştır (2000:119). Pazarlı, duanın Tanrı'ya şükredip, O'na övgüde bulunmak, yine Tanrı'nın af ve mağfiretini dileyip, ruh ile O'na yönelmek olduğunu ifade eder (1970:193). Hökelekli ise duayı “*inanan insanın Allah'a yönelişini ve bağlanışını yansıtan her türlü duygu, dilek, talep, tutum, yakarış ve tapınmanın bir yansıması ve ifadesidir.*” şeklinde tanımlamıştır (2009:65).

Kur'an'da isim ve mastar şekliyle yirmi yerde geçen dua kelimesi çeşitli türevleri ile iki yüz kadar ayet içinde de bulunmaktadır. Yine Kur'an'da yüzü aşkın sayıda peygamberlerin, salih kulların ve toplulukların dualarından söz edilmektedir (Soysaldı, 1999:57; Karagöz ve vd., 2010:128).

Dua ile ibadet arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kur'an'ın bazı yerlerinde dua ibadet anlamında kullanılmıştır. Mesela “*(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!”*”(Furkan 25/77) ayetinde olduğu gibi. Bazen ise ‘namaz’ anlamındaki ‘salat’ kelimesi de çoğu yerde dua anlamına gelmektedir. “*Dua ibadetin özüdür.*” anlamındaki hadis bu sıkı ilişkiyi dile getirmektedir. Dua ibadetin bir parçası, göstergesi ve aracı olmakla birlikte ibadetler yalnız duadan ibaret değildir. Dua bir ibadet olsa bile her ibadete dua demek mümkün değildir (Hökelekli, 2009:62-63).

Dini terim olarak dua incelendiğinde bir kısım kelimelerin onunla ortak ya da yakın anlamda bulunduğu görülmektedir. Bunları Bebek (1998,16-19) şu şekilde sıralamıştır:

- **İbtihal:** Bırakmak, salıvermek manalarına gelen bu kelime dini terimde tazarru ve niyazda bulunmak, ihlas ve ısrarla dua etmek, lanet etmek gibi manalara gelmektedir.
- **İstiğfar:** Örtmek manasına gelen istiğfar duanın bir çeşidini teşkil etmektedir. Dünyevi boyutundan çok uhrevi zarardan kurtulma arzusu ile yapılan dua türüdür.
- **Münacat:** Korunma manasına gelen necat kelimesinde türemiştir. İstenmeyen bir durumdan Allah'a yalvarma adına kullanılan bu kelime istiğfara benzemekte ve duanın bir türü olarak kabul edilmektedir.

- **Nida:** Sesleniş ve yüksek sesle çığırma manalarına gelen bu kelime kulun Allah'tan bir şey istemesi açısından duadır. Dua ise Allah'tan isteme açısından bir çeşit nidadır.
- **Salat:** Kelime itibari ile namaz manasına gelmekle birlikte, Kur'an ve sünnette yer yer dua manasında kullanılmıştır.
- **Tazarru:** Yalvarma manasına gelen tazarru bir çeşit dua türüdür.
- **Zikir:** Sözlükte anma, hatırd tutma, hatırlama manalarına gelmekte iken terim anlamında nasihat, ibadete devam manaları taşır. Kur'an'da dua ile birlikte anıldığı ve birbirinden ayrı anıldığı yerler vardır.
- **Meditasyon:** Derin tefekkür manalarına gelen bu kelime, zihni birçok şeyden, hatta kendinden bile soyutlama amacı taşımaktadır. İslami anlamda dua ile aynı yörüngeye oturmamış olsa da Batı ve Batı Avrupa dinlerinde sık rastlanan bir olgudur. İslam âleminde yer yer zikir ve tefekkür manasına kullanıldığı takdirde dua şekli olarak söylenebilir.
- **Sihir:** Lügatte cadılık yapma göz boyama manalarında kullanılan bu kelimenin yer yer oluşturduğu etki açısından duaya benzerliği tartışılmıştır. Oysa Allah duayı teşvik ederken, sihri yermekte, günah ve küfür olarak nitelendirmektedir.

1.2.3. DİNİ GELENEKLER AÇISINDAN DUA

1.2.3.1. İlkel Din ve Toplumlarda Dua

Geçmiş ilkel topluluklarda da duadan söz etmek mümkündür. Hatta o çağ insanının duaları kalıplardan öte tamamen iç musikisinin sesinden meydana gelmekteydi. Özgür, resmi olmayan bir dil ile irticalen istekler seslendirilmekteydi. Dua eden kimse bir formdan isteklerini bulmaz, kendi iç sesini dillendirirdi. Bununla birlikte ilkel duanın belirgin özelliği saflığıdır diyebiliriz. İçte kıpırdayan arzular, öfkeler, depresif durumlar, endişeler özgürce ifade edilir hayata ve sağlığa dair talepler yer alırdı. Melanezyalılar bir fırtınaya yakalandıklarında atalarının ruhlarından medet umarken "...Bizi kurtar, bizi karaya çıkar!" diye dua ederken Hintli bir kimse tehlikeli bir durumla karşılaşınca tanrısına: "beni incitme ve bana barışçıl ol!" diye dua ederdi. Yıllar öncesine gittiğinizde Afrikalı Pigmeler'i "bana dayanma gücü ve hayat ver!" diye dua ederken bulursunuz. Buna ilaveten alkol

kullanıp sarhoş olmak istememe gibi paradoksal duaların yanı sıra gelişme, korunma, bereket, malda bolluk, geniş aile türü dualar ilkel toplumların dualarında en çok rastlanan talepler arasında yer almaktaydı (Heiler, 1997:74-78).

Geleneksel Afrika inançlarına mensup kimseler, koruyucu ruh veya evlerinde bulunduğu inandıkları ilahi varlıklara günlük olarak dua etmektedirler. Dualarında okunan sözler ailelerden ailelere değişkenlik gösterse de yapılan dua ritüelinde ailenin sağlık ve refahı talep edilmektedir (Aydın, 2013:86). İlkel kabilelerde duanın kalbi istek dualarıdır. Bütün isteklerin amacı en derin ihtiyaçlarının teminine dair arzusunun ortaya konması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir (Heiler, 1997:17).

Japon inançlarından Şintoizm’de norito, nembutsu, daimoku ve şeyhin duaları bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı festivallerde yapılan duaları içerirken, bir kısmı Pura Land Budistleri tarafından yapılan övgü duaları, çeşitli okullarında yapılan dua ve zen manastırında yapılan yaklaşık bir hafta süren dualardır (Aydın, 2013:279).

Sabilerce, İhvan-ı Safa ve bu çizgide giden astroloji merkezli inanç gruplarına göre dua, kişinin de uygun zamanına denk getirmek suretiyle yıldız ve burçları etkilemesinden ibaret görülmektedir (Bebek 1998: 59). Türklerin en eski dinlerinden sayılan Şamanizm’de de dua önemli bir yer tutmaktaydı (Dursun, 1993:112).

İlkel kabilelerde başkası için yapılan dualara da sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin bir aile babası, eşi ve çocuğu için gerek özel durumlarda gerekse düzenli ibadetlerinde dua eder. Güney Afrika kabilelerinden olan bir kişi Tanrısına: “Benim çocuğum neden hasta? Onu tekrar sağlığına kavuştur!” diye yakarmaktayken, Güney Asya yerlilerinden bir baba, kızının düğününde: “Burada senin için toplandık! Bu birlikteliği onaylıyoruz, bu nedenle, ey Ateş Tanrıçası! İşit ve bize şahit ol. Bu çifti hastalıktan koru ve yaşlılıklarına kadar yaşasınlar!” diye dua etmektedir (Heiler, 1997:23).

Yunan dininde din adına yapılan temel ibadetler dua ve kurban olmuştur. Popüler dinin unsurlarından olan kehanet, sihir, arınma türünden ritüeller Yunan dininde ikinci plandayken halka açık programlar, toplantılar, festivaller,

mahkemeler, anlaşmalar, bilimsel incelemeler ve savaşlar hep duayla açılmaktaydı. Atinalı hatipler konuşmalarına Tanrılarına yakarıyla başlamakta, senatörler senato önünde dua etmekteydi. Hayatın genelinde olduğu gibi, özel yaşam içinde de dua önemli bir yer tutardı. Atinalılar sabah akşam yemeklerinden önce hatta şarap fıçısını açarken bile dua ederlerdi. Yunan dininde birtakım dua kalıpları bulunsa da dua tek şekil olarak donuklaştırılmamıştı (Heiler, 1997:74-78).

İslamiyet'ten önce Arap toplumlarında, "Allah'a" yakın olmak, bağışlanmak, yardıma mazhar olmak, kötülüklerden korunmak gibi niyetlerle Lat, Uzza ve Menat gibi putlara kurbanlar kesilip dualar edildiği, hac telbiyesi ve o devrin şiirlerinden anlaşılmaktadır (Bebek 1998: 40).

Hint Mistizminde, Upanişad'lardan kaynaklanan ve yogaya dayanan ibadetsiz bir dua şekli bulunmaktadır. Hinduizm'de ise dua, inandırıcı sözlerle yapılmakta, ortak sembol olarak bir çeşit besmele olan "Om" kullanılmaktadır. Budizm'de Buda'ya dua etmek ve ondan istekte bulunmak bir gelenek halini almıştır. Şintoizm'de ise dua, mabet veya evlerde tanrılara pirinç ve pirinç şarabı sunmakla yerine getirilmektedir. Yunan dininde ise dua, geleneksel temizlikle başlayıp klasik yalvarma ile son bulmaktadır (Cilacı 1994: 530).

1.2.3.2. Semavi Dinlerde Dua

Duanın her üç semavi din içinde öneminin büyük olduğu söylemek mümkündür. Semavi dinler için dua, Allah'a yaklaşma için bir vesile aynı zamanda da kulluk görevidir (Cilacı, 1982:63).

1.2.3.2.1. Musevilikte Dua

Yahudilikte dua kelimesi için "tefila" kelimesi yaygın olarak kullanılmakta bununla birlikte Kara, Zag, Şiva, Şema, Rina gibi farklı anlamlara gelen dua türleri bulunmaktadır (Özen, 2001:38). Musevilik inancında, tek olan Allah'a inanmanın açık bir beyanı olan Şema, aynı zamanda Hz. Musa'nın ilk okuduğu dua olarak bilinmekte ve günde üç kez tekrarlanmaktadır. Bu inançta, günlük üç dini ayin duaları, yemeklerden önce ve sonra söylenen dualar, sabah kalktıktan sonra ve gece yatmadan önce okunacak dualar mecburi dualardır (Çelik, 2005:35).

Musevilik inancında, günlük üç ayın duaları, yemekten önce ve sonra yapılan dualar, sabah kalktıktan sonra ve akşam yatmadan önce yapılan dualar inananları tarafından yapılması zaruri olan dualardır (Cilacı, 1982:53). Musevilikte duaları makbul olan kimseler; inayet sahipleri⁴, yoksullar⁵, salihler⁶, dürüst kimseler⁷, misafirler⁸ olarak sıralanmaktadır.

Tevrat'ta dua edilmesiyle birlikte duanın nasıl yapılması gerektiği de belirtilmektedir. Bu bağlamda Tevrat'ta Allah'a nasıl dua edileceğine dair ifade ve örnekler bulunmaktadır. Başta hemen hemen bütün Mezmurlar Allah'ı hamd ve sena ile başlamakta, Allah'ı yüceltme, tazim ve tazarru içeren peygamberlerin kabul olunmuş duaları zikredilmektedir (Bebek 1998:41).

1.2.3.2.2. Hristiyanlıkta Dua

Wernle'e göre insanlık tarihinde en güçlü dua eden kişisi İsa Mesih'tir. Felsefeci Höffding ise, Hz. İsa'nın can vereceği esnada söylediği "Benim değil, Senin istediğin olsun" sözünü, dua tarihinin en yüksek noktası olarak kabul etmektedir (Heiler, 1997:123).

Hristiyanlıkta dua edilirken riayet edilmesi ya da sakınılması gereken durumlar kendi kaynaklarında geçen şekliyle;

- Gereksiz tekrarlardan sakınılması⁹,
- Diz çökme tavsiyesi¹⁰,
- Duada ikiyüzlülükten sakınılması,¹¹
- Gizli yerde dua etme tavsiyesi¹²,
- Kadınların duada başını örtmesi¹³ olarak sıralanabilir.

⁴ Bkz. Mezmurlar 66:20

⁵ Bkz. Mezmurlar 102:17

⁶ Bkz. Süleyman'ın Meseleleri 15:29

⁷ Bkz. Süleyman'ın Meseleleri 15:8

⁸ Bkz. Mezmurlar 39:12

⁹ Bkz. Matta 6:7-8

¹⁰ Bkz. Mezmurlar 95:6-7

¹¹ Bkz. Matta 6:5

¹² Bkz. Matta 6:6

¹³ Bkz. I. Korintlulara 11:5

İncillerde insanın kendisi için olduğu gibi, başkaları için de dua edebileceği, Allah'ın rızası ve affi için olduğu kadar, dünyevi herhangi bir şey için de dua etmenin mümkün olduğuna dair birçok örneklere bulunmaktadır.

Bugün Hristiyanlıkta, günlük (sabah, öğle, akşam), haftalık (Pazar) ve yıllık (paskalya) gibi dua ve ayinler bulunmaktadır. Bununla birlikte, yemek, uyku, evlenme, cenaze, ölümler için, yağmur, hac, kurban, Allah'a yakın olma, iman, takdis, kiliseye kabul, vaftiz, günah çıkarma, af, bereket, hamd, yardım ve istenmeyen şeylerden kurtulma gibi hayatın içinden dünyevi ve uhrevi birçok dua söz konusudur.(Cilacı 1982: 63-66,92).

1.2.3.2.3. İslam'da Dua

Peygamberimiz (s.a.v.) bir yandan dua ederken öbür yandan dünyevi-uhrevi, maddi-manevi ayrımı yapmadan, duasını tamamlayıcı bir eylemi yerine getirmeyi ihmal etmemiştir (Bebek 1998: 83). Eker, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in fiiliyat ile duasını cem ettiğine vurgu yapar. Zira Hazreti Peygamber (s.a.v.) insanları imana çağırma adına tebliğde bulunuyor ardından da “*Ya Rabbim, onlar bilmiyorlar. Onlara hidayet ver*” diye dua ediyordu. Katılacağı savaş öncesi tüm hazırlıklarını bitiriyor ve dua ediyordu. Hendek savaşından 1–2 ay önce hendeklerin kazılmasını isteyen Hazreti Peygamber (s.a.v.), ekinlerin vaktinden önce biçilmesini, meyvelerin, hurma yapraklarını toplanmasını, cadde ve sokaklarda hazırlıklar yapılmasını emretti. Tüm hazırlıkları bitmesiyle fiili dua yerine getirilmiş oldu ve sözlü dua ile Allah'tan yardım diledi (Ayas, 2007'de belirtildiği üzere).

Kur'an'da iki yüz kadar ayetin doğrudan doğruya dua ile ilgili olduğu ifade edilmişti. Bunlardan bir kısmında, alçak gönüllük ve içtenlikle dua edilmesi¹⁴ istenirken, hemen ardından azaptan sakınıp rahmet dileyerek dua edilmesi istenmektedir¹⁵. Yine kuranda en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu ve Allah'a bu güzel isimlerle dua edilmesi¹⁶ istenmekte, ayrıca başka bir ayette¹⁷ kulların dua etmelerine mukabil dualarına cevap verileceği beyan edilmektedir. Yine kuranda

¹⁴Bkz. Araf 7/55

¹⁵ Bkz. Araf 7/56

¹⁶ Bkz. Araf 7/180

¹⁷ Bkz. Mümin 40/60

Hız Peygamber (s.a.v.)'e “*Rabbim, bilgimi artır.*”¹⁸” diye dua etmesi emrolunmuştur. Bu ayetler ışığında İslam inancında dua etmenin Allah'ın emri olduğu söylemek mümkündür.

Kur'an'da dua kavramı, çağrı (nida)¹⁹, birinden yardım isteme²⁰, söz²¹, bir şeyi sormak/ anlamak istemek²², istekte bulunmak yalvarmak²³, ibadet²⁴ ve iman²⁵ olmak üzere yedi farklı anlamda kullanılmıştır. Yine Kur'an'da ibadet, salat, nida, kavil, tazarru, sual, istiane, istiğase, istiğfar, tövbe kelimeleri yer yer dua anlamında kullanılmıştır (Karagöz, 2013:24-31).

İslam'da duaların cem edildiği kitaplarda, birçoğu ayet ve hadislerle dayandırılmış şekilde, önemli bölümü temel istek ve ihtiyaçlarla ilgilidir. Dünya ve ukba saadeti, bedeni ve ruhi sağlık, kişisel ve toplumsal güvenlik taleplerinin yanında istenmeyen, geleceğinden endişe duyulan durumlardan Allah'a sığınma (istiaze) duaları geniş yere sahiptir. Bu eserler incelendiğinde içinde temel korku ve kaygıların ince ayrıntılarına kadar işlendiği görülmektedir. Zenginlikler, fakirlikler, doğal afetler, hastalıklar, nefis ve şeytan, sıkıntı, hüzn, düşman, borç, geçim sıkıntısı, zillet, kabir azabı, cehennem gibi durumlar bireylerin Yaratıcıya sığındıkları genel başlıklar altında yer almaktadır. Bununla birlikte ölüm ve doğum gibi hayati meselelerin yanında, yolculuk, karar verme, yeme, içme, yatma, uyuma, uyanma, çarşıya çıkma, alış veriş yapma gibi basit olaylar da dua konuları arasında yer almaktadır (Parladır, 2007:342; Karagöz, 2013:67-70). Denilebilir ki İslam inancında asli meselelerin yanında tali sayılabilecek küçük durumlar için de dua önemli bir yer ifade etmektedir.

İbadetlerin en büyüğü duadır ve yine dua kulu Allah'a yaklaştıran en faziletli ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Dua ibadetin özüdür*”, “*İbadet duadan ibarettir.*” buyurarak “*Bana dua edin size icabet edeyim.*” (Mü'min 40/60) ayetini

¹⁸ Tâhâ, 20/114

¹⁹ Bkz. İsrâ 17/52; Enbiya 21/45

²⁰ Bkz. Bakara 2/23; Yunus 10/38

²¹ Bkz. Enbiya 21/15; Yunus 10/10

²² Bkz. Yunus 10/25; Kehf 18/58

²³ Bkz. Araf 7/134; Zuhuruf 43/49

²⁴ Bkz. Furkan 25/68; Mü'minun 23/117

²⁵ Bkz. Furkan 25/77; Buhari, İman, 2

okumuştur. Buradan duaya önem vermeyenlerin ibadete de önem vermediği anlamak mümkündür (Yazır, 1982:667).

İslam dininde diğer semavi dinlerde de olduğu gibi duanın önemi büyüktür. Zira dua, hem bir ibadet, hem ilahi bir emirdir. Yaratıcı katında değeri yüksek olan dua aynı zamanda rahmet kapılarının açılmasına vesiledir. Mümin için manevi bir kalkan hükmünde olan duayı etmeyen kul, Allah'ın gazabını celp etmektedir (Karagöz, 2013:32-37).

Ayrıca Kuranda tövbe, istiğfar gibi çok sayıda ayetin geniş anlamda dua ile alakalı olduğu görülmektedir. Bununla ilgili;

“Duanız olmasaydı Rabbiniz size niçin değer versin...²⁶”, “Kullarım beni sana sordukları vakit (onlara söyle) ben çok yakınım, dua ettiği vakit dua edenin duasını veririm...²⁷” Rabbiniz, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma.²⁸”, “Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir halde cehenneme gireceklerdir²⁹."

gibi ayetler, İslam dininde duanın önemini ortaya koyan ifadelerden çok az bir bölümüdür.

Ayas, bir kısım ayetlerden iktibasla Kuranda geçen duaları duayı eden bakımından, şekil bakımından ve sonuç açısından olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Buna göre dua eden açısından dualar: *sözel*, *eylemsel*, *inançsal* ve *hal anlatımı* olmak üzere dörde başlıkta ele alınmıştır. Duanın şekli bakımından, *kişisel* ve *genel* olarak ikiye ayrılmıştır. Duanın sonucu bakımından ise, kabul edilebilir ve edilemez şeklinde veya lehte ve aleyhte olmak üzere iki başlık üzerinde incelemiştir (2007:55).

Hiz. Peygamber (s.a.v.) duanın, her türlü dinî davranışa esas ve öz teşkil ettiğini davranışı ortaya çıkaran dinî motifin dua olduğunu belirtmiştir.³⁰

Dua hadisleri içerik olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Bunlardan birincisinde, dualarda Allah'ın yüceliği ifade edilmekte ve O'na karşı bağlılık ve

²⁶ Furkan 25/77

²⁷ Bakara 2/186

²⁸ Araf 7/205

²⁹ Mümin 40/60

³⁰ Bkz. Tirmizi, "Duâ", 1.

hürmet duyguları dile getirilmektedir. İkincisinde ise, kişinin halinin Yaraticıya arz edilmesi ve O'ndan talepte bulunması göze çarpmaktadır. Bazı arzu edilmeyen durumlardan kurtulma ve arzu edilen durumlara da kavuşma adına Allah'tan lütuf talebinde bulunulması da bu tür dualar içerisinde yer almaktadır (Parladır, 2007:58).

Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Dua İbadetin özüdür*³¹”, “*Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur*³²”, buyurarak duanın önemine işaret etmiş, ümmetinin ne şekil dua etmesi gerektiğini yaşayarak göstermiştir. Örnek olarak;

“Ey Allah’ım, Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik güzellik ve nimet ver, ahirette de iyilik, güzellik ve nimet ver ve bizi ateş azabından koru!³³”, “Allah’ım Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği istiyorum.³⁴”, “Allah’ım beni bağışla, bana hidayet nasip eyle, bana rızık ver, beni afiyette daim eyle ve bana merhamet et.³⁵”, “Allah’ım! Bana doğru olanı ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru.³⁶”

dualarını sıkça tekrar etmiş ve duaların bu şekil yapılmasını tavsiye buyurmuştur. Hazreti Peygamber (s.a.v.) hayatın her alanında dua etmiş ve duayı etmeyi tavsiye etmiştir. O günlük işlerinde duaya başvurduğu gibi gaza ve sefer gibi önemli anlarda hazırlıkları tamamlamış ve duayı eksik etmemiştir (Köksal, 2011).

Tasavvufta önemli yeri olan Kuşeyri, her şeyi bilen yaratıcıdan istemenin mi yoksa onun verdiği rıza göstermenin mi daha faziletli olduğunu araştırmış ve farklı bakış açılarına risalesinde yer vermiştir. Her iki durumun da ayrı bir yeri ve inceliğinin olduğunu vurgulayan Kuşeyri, lisan olarak duanın, kalp olarak da rızanın daha faziletli olacağını vurgulamıştır. Yine bazı durumlarda duanın sükûtun daha faziletli olduğu, bazı durumlarda ise sükûtun duaya tercih edilebileceğini belirtmiştir (1991:374-375).

İslam dininde duanın makbul olabilmesi adına belirli usul ve adaba uyulması gerekmektedir. Bunların başında duaya manevi hazırlık yapılması gerekir ki kişinin yapmış olduğu hatalardan pişmanlık duyması ve dua öncesi tevbe ve

³¹ Ebu Davud, Salat, 3

³² Tirmizi, Deavat, 1

³³ Buhari, De’avat,55

³⁴ Müslim, Dua, 72

³⁵ Müslim, Zikir ve Dua, 35

³⁶ Tirmizi, De’avat, 70

istiğfarda bulunması önemlidir. Ardından şeytandan Allah'a sığınmalı, Allah'a hamd, Hz Peygamber (s.a.v.)'e ise övgü ile duaya başlanmalıdır. Dua esnasında eller göğe kaldırılmalı ve dua sonunda yüze sürülmelidir. Ayrıca İslam'da her zaman ve mekânda dua edilebiliyor olsa da mübarek gün ve gecelerde yapılan dualar daha makbul sayılmaktadır. Dua ederken halis ve içten olmak ve ne istendiğinin şuurunda olmak gerekmektedir. Dua eden kimse duasının kabul olacağına inanarak dua etmelidir. Dua ederken gösterişten kaçınılmalı, gerekirse kısık sesle yaratandan istenmelidir zira O, her isteği duyabilecek güçtedir. Yüksek sesle yapılan duaya yer yer gösteriş karışabilmesi daha mümkündür. Dua kabul olmuyor diye vazgeçmemeli ve duada ısrar edilmelidir. Yine dua ederken ümit ve korku dengesini korumalı, Allah'tan meşru olan şeyleri istemeli, isterken ölçülü olmalı ve aşırıya gidilmemelidir. Kul duayı yalnız sıkıntılı zamanlarında değil, hayatının her döneminde yapmalıdır. İsterken sadece Allah'tan istemeli, isterken de O'nun güzel isimlerini, ihlasla yapılan amelleri ve hayırlı işleri vesile edilmelidir. Dua bitirilirken, "âmin" ve "duamı kabul et" denilip, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e övgü ve selam getirilmeli ve dua sonunda Fatıha suresi okunmalıdır (Gazali, 1974:877-889; Karagöz, 2013:70-100). Dua edilirken kişinin gaflet içinde olmaması kalp huzuruna dikkat edilmesi önemlidir (Kuşeyri, 1991:377).

Parladır (2007:329), İslami literatürdeki dua kavramının, kulun Allah'a karşı kulluk davranışlarının içindeki esas unsuru ve özü olduğunu vurgulamış bu özün çeşitli görünüşleri ifade eden geniş bir hüviyet kazandığını belirtmiştir. Duanın dini muhtevasını görmek adına, beraber kullanıldığı, etkisinde kalınan unsurlara bakmak gerekir. Duada kul, içinde bulunduğu durumun tesiriyle herhangi bir şey için veya Allah için Allah'a yönelmektedir. Bu durumda dua kavramı, İslami inançta dinî duygu ve yönelişin birbirine komşusu olan tesbihi, hamdi, senayi, şükür, tövbe, istiğfar, gibi görünüşlerin de genel çerçevesini oluşturmaktadır.

1.2.4. DUANIN TÜRLERİ

Duanın kapsamı ve genişliği ele alındığında birçok türüne rastlamak mümkündür. Horozcu, duanın türlerini iki ana başlıkta ele almıştır. Bunlardan birincisi '*içerik bakımından*' dua türleri iken ikincisi '*yapılış üslubuna göre*' dua türleridir. İçerik bakımından dualar; '*istek*', '*şükür*', '*övgü ve yüceltme*', '*tövbe af*

ve *günah çıkarma*' duaları olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Yapılış üslubuna göre dualar ise; *'özgün ve kalıplı (formel)'*, *'törenselle ve bireysel'*, *'düşünsel'*, *'takdiri – tevcihi'*, *'samimi hitap'* duaları olmak üzere beşe ayrılmaktadır (2010:31-64).

Ülkemizde dua ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri olan Doğan'ın çalışmasında, duaların konusunu birinci olarak şükürün oluşturduğu ardından ise af, istek, sıkıntı ve korku konulu duaların edildiği tespit edilmiştir. Yine Allah'ı övmek ve ibadet amacıyla dualar edildiği görülmektedir (Doğan, 2015:141).

Hökekleli de Kur'an'da geçen duaları; *'Hamd ve şükür'*, *'tapınma ve Allah'ı yüceltme'*, *'korunma ve sığınma'*, *'tevekkül ve inabe'*, *'İstirca'*, *'tevbe, af ve bağışlanma'*, *'yardım, imdat ve kurtuluş'*, *'talep ve istek'*, *'doğru yola ulaşma ve doğru yolda ilerleme'* konuları ile sınıflandırmıştır (2009:102-130).

Şeriatî çeşitli dua metinlerini incelemiş ve İslami duaların, *'fesahat'*, *'duanın içeriğiyle uyumlu ve etkileyici bir musiki'*, *'akıl'*, *'siyaset'*, *'teslimiyet ve başkaldırı (isyan)'*, *'Tevfik'*, *'tefvit (Allah'a yönele, O'na havale etme)'*, *'felsefi yoksulluk'* öğelerini içerdiğini ifade etmiştir (2004:9-11).

1.2.5. DUANIN ETKİSİ

Bir dine inanan din adamları ve dini eğitim alan öğrenciler duanın dinin merkezi olduğu konusunda hemfikirlerdir. Duanın özü tanımlaması şöyle bir şahitliği açıklamaktadır: Dua insan ve Tanrı arasında yaşanan canlı bir paylaşımdır. Dua insanın direk olarak Tanrıya dokunmasını sağlar ve O'nunla şahsi iletişim kurmasını sağlar. Dua olmadan iman, teorik bir inanç olur; tapınma, dışarıya karşı yapılan resmi bir davranıştır; ahlaki yaklaşım, manevi derinlikten uzaktır; kişi Tanrı'ya mesafelidir. Dua olmayınca fena ile beka arasında kocaman bir mesafe vardır (Heiler, 1997:362).

Duanın tesiri, özellikle konusunun net olarak belirlenmesi, açık olarak formüle edilmesi ve doğru olarak tasavvur edilmesi gibi bir kısım psikolojik şartlara bağlıdır (Marinier, 1991:46).

İhtiyacın ifadeye dönmüş şeklidir dua ve insana ihtiyaçlarının giderileceğine dair ümit aşılır. Pınar'ın yapmış olduğu araştırmada örneklem grubunun %99'u

samimi dua ettiklerinde problemleri ile baş edebileceklerine inandıklarını belirtmişlerdir. Karşılaşılan bir sorunun çözüleceğine inanmak ruh sağlığı için önem arz etmektedir. Din zaten ümitsizliği kabul etmemektedir. Dua, dua eden kimse için ümit aşılarken, problemin farkında olma ve onun için harekete geçme imkânı sunmaktadır (2013:75).

Dua, keyfiyetine, şiddetine ve söyleniş gücüne göre fiziki ve ruhi etkiye neden olmaktadır. Elimizde duanın etkisini ölçebilecek ölçek ne yazık ki bulunmamaktadır. O, kişinin kendisini verdiği ölçüde, sonuca yansıtacaktır. Ayrıca işin mana ruhundan yoksun şekliyle ele alınıp, bir takım tekrarların dile getirildiği duaların bile bir kısım olumlu tesirinden bahsetmek mümkündür (Şeriatı, 2004:39). Bir de, anlamı içten gelerek yapılan duanın, daha fazla etki oluşturacağı açıktır.

Dua insanın duygu, algı ve davranışına, ruh ve beden sağlığına ve buna bağlı olarak maddi olaylara etki etme gücüne sahiptir. Dua eden kimsenin dua etme öncesi ile sonrası arasında önemli bir değişim yaşanmaktadır. Örneğin organik bir rahatsızlığa yakalanmış kimse, hastalığı nedeniyle dua etmesi sonrası iyileşme bile yüksek bir moral, derin bir huzur ile ruhsal değişime uğramaktadır. Dua eden kimsenin karşılığını almadığını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte duanın psikolojik etkisi bazı şartlara göre artıp azalabilmektedir. Duanın belli bir form çerçevesinde yapılıp derin bir şuura sahip olmadan yapıldığı durumlarda bile davranışa etki ettiğini savunanlar olduğu gibi (Carrel, 1967) onun en azından kabulüne inanarak yapılmasının etki düzeyini değiştireceğini (Arıcı, 2005) ifade edenler olmuştur. Bir de duada inancın şart olmadığını düşünenler olagelmıştır ki burada dikkate alınan fayda, arzu, canlılık ve yoğunluğudur. Buna göre duanın şiddet ve kalitesi konunun açık bir şekilde belirlenip dile getirilmesi, şartlarına uygun tasavvur edilmesi gibi psikolojik şartlara bağlıdır ve duanın etkisi bunlarla gün yüzüne çıkmaktadır (Hökelekli, 2009:72-73).

Dua normal bir durumda kişinin gücünü arttırmakta, faaliyetlerine canlılık katmakta, şuur düzeyinin yükselmesine, anlayış kapasitesinin keskinleşmesine yardımcı olmaktadır. Dua eden kimse yapılması mümkün gözükmeyen meseleler karşısında bile kendisini çaresiz hissetmemekte, gücüne güç katmakta, kuvvetine sonsuz kuvvetten takviye geldiğini hissetmektedir. Sıkıntı ve bunalım tarzı

problemlerle karşılaşan birey dua ile yatışma ve rahatlama hissetmektedir (Hökelekli, 2009:74).

Dua eden kimselerde var olan vurdumduymazlık, eksiklik, kıskançlık ve kötü duygular zamanla sönerek yerlerini iyiliğe, başkalarına iyilik yapmaya ve hayırlarını istemeye bırakmaktadır. Özellikle kişiliğin oturmasında önemli etkileri olan duanın, fert üzerinde olumlu etkilerinin görülebilmesi için devamlı bir biçimde süreklilik kazanması gerekir. Duanın etkisini bireyi etkilediği, süreklilik kazandığı ve arzuya yapıldığı sürece daha bir belirgin görmek mümkündür (Şeriati 2004:40).

Kişinin kendini tanınması ve iç görü geliştirmesinde, yaptığı düzenli duaların etkisi büyüktür. Zira dua, kişinin kendisi hakkında hakiki bilgiye ulaşacak şuur genişlemesi sağlamaktadır. Dua itimat ve güvenlik hissi ile kaygıda azalma sağlar. Bir tehlike ya da sıkıntı anında dua eden kimse Allah'tan güven kaynağı olarak yararlanmaktadır (Hökelekli, 2009:75).

Ruhi âlemin sırlı sonsuzluğuyla irtibatımızı sağlayan dua ile insan Allah'a ulaşır ve Allah insan kalbine dua vesilesiyle girer. Normal gelişim için zaruri bir haldir dua etmek. O, zayıf ruhluların, miskinlerin, dilencilerin meşgul olduğu bir fiil değildir. Dua etmek, yeme içme veya teneffüs etmek gibi bir haldir (Carrel, 1967:206).

Dua, hâlin arz edilmesi, ümidin ta kendisidir. Manevi arınma vesile olan dua, ruhun gıdasıdır. Bireylerin yaşamında şifa ve berekete vesile olmaktadır (Tekineş, 2007:61-93). Nitekim hastalık anında iyileşmek için dua etme oranının yüksek olduğu bilinmektedir. Yapılan bir araştırma neticesinde, sağlığı için dua edenlerin büyük çoğunluğu duasından fayda gördüğünü ifade etmişlerdir. Gerek ruhsal gerekse fiziksel açıdan problem yaşadığını düşünen bireyler duaya başvurmuş ve duasının faydasını gördüğünü belirtmişlerdir (Doğan, 2015:144).

Dua eden kimse, yaptığı dua neticesinde en azından kendisini teskin etmekte, ruhî faaliyetlerinde bir ahengi yakalayabilmekte, hüzne karşı sabrı kazanmaktadır. Bundan dolayıdır ki dua kuvvetli bir yardımcıdır. Olumsuz birçok etkiye açık insan için bir sığınaktır dua. Kişi, kendisine dua edildiğini öğrendiğinde mutlu olmaktadır (Pınar, 2013:76-77).

Dua ve manevi yaşamın, sağlık açısından etkilerinin araştırıldığı çalışmaları ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi dualı yaşamın ve maneviyatın olumsuz etkilerini ortaya çıkaran yahut olumlu hiçbir etkinin tespit edilmediği, ikincisi ise, dua ile maneviyatın olumlu etkilerini gösteren çalışmalardır. Yapılan araştırmalarda olumlu etkinin birincisine oranla çok daha fazla sayıda olduğu tespit edilmiştir. Özellikle son çeyrek asırda, bilim dünyasında maneviyatın insan sağlığı üzerinde etkili olduğu kanaati yaygınlaşmakta ve konuyla ilgili bilimsel makaleler ve araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Önemli bilimsel sağlık platformlarından olan *Society of Behavioral Medicine*'nin yıllık toplantısında tartışmaya açılan 15 konudan birisinin maneviyat olması, bu tür konulara ilginin boyutunu gözler önüne sermektedir (Horozcu, 2010:159-160). Bunun yanında Türkiye’de Ulusal ve Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyum ve kongreleri düzenlenmiştir.³⁷

İnsanda psikolojik bir rahatlama oluşturan dua, huzur ve mutluluk kaynağıdır. Aynı zamanda dua, sıkıntı ve darlık zamanlarında kişiye bir ümit penceresi olur ve yalnızlık hissine kapılmasını önler. Maddi hastalıklara da neden olan stres ve dertlerin bitmesinde, türlü hastalıkların iyileşmesinde hızlandırıcı etkiye sahip olan dua, insanı görünür görünmez bela ve musibetlerden korur (Karagöz, 2013:100).

Yaşadığı stres neticesinde dua edenlerin büyük çoğunluğu duasının faydasını gördüğünü belirtmişlerdir. Yine çaresizlik anında dua edenlerin büyük çoğunluğu da duasının faydasını gördüğünü ifade etmişlerdir (Doğan, 2015:143). Duanın birçok faydası bulunmaktadır ki bunların ölçüsü kişinin kendini duaya ne derecede verdiğiyle orantılıdır. El-Cevziyye, duanın en faydalı ilaçlardan biri olduğunu, belaların da düşmanı olduğunu belirtmiştir. Ona göre insan dua ile belalardan korunur ve hastalıklarını dua vesilesi ile tedavi ettirir. Ayrıca belanın gelmesine perde olan dua belanın gelmesi durumunda onu kaldırmaya vesile olur yahut şiddetini hafifletir (2005:17). Kuşeyri’ye göre duanın faydası, kişinin fakirlik ve aczini Allah’a arz etmesidir (1991:379).

³⁷ Bunlardan bazıları için bkz. MDR, 2016; 1., 2., 3. Ulusal Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu; 21-22-23, Haziran 2011 Rejeneratif Tıp ve Spiritualite Kongresi; 12-13 Eylül 2009 Rejeneratif Tıp ve Spiritualite Kongresi “Kalpten Tıbbı Tıptan Kalbe”,

Marinier'e göre dua, güçlüklerle mücadele azmini arttırmaktadır. Duada güçsüzlüklerin telafi edilmesi, zihinsel bazı rahatsızlıklara sebep olan tehlikelerin hafifletilmesi, korku ve iç sıkıntısının tedavi edilmesi, tehlikeli içgüdülere gem vurulması, yeniden bilinçlenmenin sağlanması, engin ve kabul sahibi olan bilince ulaşılmasını amaçlayan yapıcı ve yeniden düzenleyici süreçler bulunmaktadır (1991:33).

Dini duygunun ifade vasıtası ve dini hayatın alametidir dua. İbadetlerle sıkı bir ilişki içinde olan duayı ibadetten kesin çizgilerle ayırmak bir hayli zordur. Dua eden kimse, duasının kabul olmadığı düşüncesiyle duadan vazgeçmemeli, ısrarla duaya devam etmelidir. O sadece sıkıntı ve darlık anlarında değil geniş zamanlarda da yapılması gereken bir olgudur. Dua insanı maddi ve manevi açıdan tedavi edici özelliğe sahiptir (Soysaldı, 1999:112). Dua, kişinin kendisiyle ilgili gerçekleri keşfetmesini sağlarken aynı zamanda şahsiyetin yapılanmasında da önemli fonksiyonlar icra eder. Ferdin yalnızlık hislerini ortadan kaldırmaya yardımcı olan dua, güçlüklerle mücadele azmini arttırmaktadır (Ayas, 2013:80-82).

Hastaların, "ibadet ve dualarla Allah'a yakın olmaya çalışma, Allah'tan af dileme, sadaka dağıtma, Allah'ın kendisiyle olduğunu hissetme, başkalarından kendisi için dua etmelerini isteme şeklindeki olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklıklarının, hasta yakınları ve hastane çalışanlarına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Ayten, Göcen, Sevinç ve Öztürk, 2012:76). Ergenler üzerine yapılan bir çalışmada ise herhangi bir problem neticesinde kaygı ve stres yaşayan bireylerin % 52,5'inin bu durumlardan kurtulma adına sadece dua ettiği, %40,75'inin ise hem dua hem de ibadet ettiği tespit edilmiştir. Bu sonuç ergen bireylerin dini başa çıkma yöntemi olarak ibadetten daha fazla duaya yöneldiği göstermektedir (Koç, 2002:158). Denilebilir ki dini hayat ve ibadetler ile hayatın anlamını kavrayan birey, umudunu tazelemekte kaygı, stres, öfke ve şiddet gibi duygu ve durumları daha az yaşamakta, çalkantıların daha sık yaşandığı bilhassa gençlik yıllarını daha sağlıklı geçirebilmektedir (Hayta, 2000:12).

Horozcu, yapmış olduğu çalışmada, duanın insanlarda psikolojik rahatlama sağlayacağına dair inancı, yüksek düzeyde tespit etmiştir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun %67,3'ü duanın psikolojik rahatlama sağlayacağına kesinlikle

katıldığını, %23,9'u ise katıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %4,9'u kararsız olduğunu ve sadece % 2,6'sı kesinlikle katılmadığını belirtmiştir (2010:219). Başka bir araştırma da ise örneklem grubunun büyük çoğunluğu duanın faydasına inanmakta, en çok da '*Dua ettikten sonra içimde bir huzur hissediyorum*' ifadesine katılmaktadırlar (Küçük, 2010:167). Gençler üzerine yapılan başka bir araştırma da örneklemin % 98,2'i (600 kişi) duanın faydasına inanmaktadır (Ayas, 2007:67).

Din psikolojisi alanında çalışmaları bulunan düşünürler arasında, duanın ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünenlerin sayısı, aksini düşünenlerden daha fazla sayıdadır. İçlerinde tıpçıların, fizikçilerin, psikiyatrların, felsefecilerin, teologların ve din psikologlarının bulunduğu pek çok kimse, duanın gerek ruh/akıl gerekse beden sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu savunmaktadır (Horozcu, 2010:129).

Duanın bütün olumlu etkileri yanında, doğru anlaşılmadığı takdirde bir kısım olumsuz etkileri de olabilmektedir. Sorumluluklarının farkında olmayan veya onlardan kaçan bireyler duayı, miskinliğin ve sorumlulukları başkasının üzerine atmanın bir aracı olarak kullanabilmektedir. Bu şekil yapılan dualar insanlarda, sadece yalvarma-yakarma statüsünden kurtulamadığından, silik ve ezik karakterler oluşturabilmektedir. Duanın oluşturduğu ilahi enerjinin etkisini hissedememek ve ona ulaşmamak bireyi cansız, ruhsuz ve bilinçsiz olarak bazı olumsuzluklara kapı aralayabilir. Ayrıca bu tip kimseler, duaya olumsuz tepkilerin yöneltmesine sebep olabilir (Bebek 1998: 97).

Fayda vermeyen ilimden, hata ve günaha meylettiren nefsin basit istek ve kaptislerinden, kin ve hasetten, kalbin duyarsız oluşundan, cahilliğin sebep olacağı kötülüklerden sakınılmak duaların ayrıca bir konusudur. Kalplerin ısınması, gönül zenginliğine erişme, sosyal, ahlaki ve ideal hedefler de duaların konuları arasında yer almaktadır (Parladır, 2007:342). Bu istekler ise bireyin temayülünü etkileyecek ve bireyin istediği yaşama ulaşma adına teşvik oluşturacaktır.

Dua eden kimse, konunun derinliğine vakıf olmadığında, mucizevî bir şekilde sonuç almak istemekte, duayı okuma, taşıma gibi aslından uzak bir şekilde yerine getirmeye çalışmakta ve imkânsız şeyleri isteyebilmektedir. Bu ise bireyi, arzusunu gerçekleştirmede hüsrana, ümitsizliğe ve güvensizlik içerisine itebilmekte

nihayetinde kişi duayı bırakabilmekte hatta inançtan bile uzaklaşabilmektedir (Bebek 1998: 98). Duanın görüldüğü üzere sağlıklı bir şekilde ele alınmasıyla kişiye maddi ve manevi birçok fayda sağlayabileceği görülmektedir.

1.2.6. PSİKOLOJİK AÇIDAN DUA

Gerek başa gelebilecek çeşitli problemler ve belalardan korunma amacıyla gerekse yaşanan problemlerle baş edebilme adına duaya sıkça başvurulmaktadır (Ayten, 2012:44). Marinier, dua etmeyi reddeden modern insanın, kendi geçmişi ve gizli varlığının en verimli güçlerinden mahrum kaldığını ifade eder (1991:64).

Bir talep ve yönelişin adı olan dua bilinmek ve işitilmek talebinin karşılığıdır. Açık veya üstü örtülü bir şekilde olsun insani durumun kendi temelinde sahip olmadığının itirafı ile yüksek bir iradeye başvuru olan dua, son derece tutarlı bir davranıştır (Hökelekli, 2009:69).

İnsanın fitratında yer alan bir ihtiyaçtır dua. Her ne kadar bir kısım nedenlerden dolayı engellenmeye çalışılsa da, zayıf anlarda hemen gün yüzüne çıkar ve insana hayranlık duyuracak ölçüde güç ve kuvvet verir (Pınar, 2013:75). Küçük yaşlarda dua davranışı, çocuğun bireyselleşme ve sosyalleşme sürecinde onun güven duygusunu güçlendirerek ona yardımcı olmaktadır. Bundan dolayıdır ki çocukların dua tutumunu geliştirebilmeleri adına onlara yardımcı olmak gerekmektedir (Karacoşkun, 2005:123).

İbadetlerin bireyin kendilik imgesine önemli katkıda bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Burada duanın, gençlerin sağlıklı bir kimlik duygusu oluşturmasında belirgin bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bir ibadet türü olarak duadan etkilenme oranı yüksektir. Böylece bu ibadetler gençler üzerinde çok boyutlu anlamlar içermekte ve onların kişiliğini derinden etkilemektedir (Hayta, 2000:7).

Duanın özünü belirlemek için dikkatlerimizi özellikle insanın ilkel benliğine yöneltmemiz gerekir. Duanın asıl mahiyeti anlamlandırmak için duanın motivasyonu ve genel geçer psikolojik kökenini keşfetmemiz gerekiyor. “İnsanı dua etmeye iten şey nedir ve insan dua ile ne istemektedir?” Fransız Psikolog Guimaraens’a göre dua fiziksel bir ihtiyacın tatmini anlamına gelmektedir. Bu açıklama aslına bakarsanız çok yüzeysel olmasına rağmen duanın psikolojik

motivasyonuna yaklaşmıştır. Dua aslında en ilkel isteklerimizden daha yüksek, daha varlıklı ve daha yoğun olan bir hayata geçmek isteğinin ifadesidir. Augustine ise “Tanrı’ya ulaşmaya çalıştığım zaman kutsanmış bir hayata ulaşmaya çalışıyorumdur.” demektedir. Bu cümle ile bütün fiziksel kökenli duaları aşmış bulunmaktadır. Neticede en süfli ihtiyaçlarımızdan en ulvi isteklerimiz için yaptığımız dualara kadar bütün dualarımızın özü, hayatı anladığımızın ve var olduğumuzun teyit edilme ihtiyacıdır (Heiler, 1997:354-355).

Duanın psikolojik ve psikoterapik etkilerinin değerlendirildiği bir araştırmada, örneklemin büyük bir kısmının (% 72) depresyon ile ilgili maddeleri işaretmiş olduğunu görülmektedir. Bu ise araştırmaya katılan bireylerin büyük bir kısmının bu belirtilerin birini ya da bir kısmını yaşamış olduğu veya yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Problem yaşayanların büyük bir kısmı ise depresyondan kurtulabilmek için dua ettiğini belirtmiştir. Depresyon nedeniyle dua edenlerin büyük bir bölümü ise duasının faydasını gördüğünü bildirmiştir. Yine bu araştırmaya katılanların bir kısmı (% 22,1) intihar eğiliminin olduğu ifade etmiştir. İntihara eğilimli olan bireylerin ise % 75’i ise dini inançlarının bunu yasaklamış olması ve dua nedeniyle intihardan vazgeçtiğini belirtmiştir (Doğan, 2015:143). Duanın bireyi yaşama bağlaması, onun yaşamını sonlandırmasına engel olması bile başlı başına ele alınması gereken bir konudur.

Konusunu ne olursa olsun dua, ihtiyaç ve isteklerine doyum arayan insanın Yaratıcıyı bu isteklerini karşılayabilecek varlık olarak algıladığı, O’nun tarafından işitildiğine inandığı ve güven duyduğu bir iletişimdir. Kişiyi dua etmeye yönelten çok çeşitli nedenler olabilir. Aynı zamanda dua etmenin de çok farklı anlatım yolları bulunabilir. Fakat burada birey ihtiyacını aşkın bir güce iletmiş ve o güç tarafından dikkate alınmıştır. Neticede Yaratıcı ile konuşarak kendi geçici istenmeyen durumu hakkında farkındalık kazanmıştır. Dua eylemi, kendi gücünü yeterli bulmayan bireyin yüce bir güçten beslenerek gücüne güç katmasıdır Ayrıca, insan hayatının yüceltilme, pekiştirilme ve kuvvetlendirilme çabası duanın tüm şekillerinde görülen bir amaçtır. Bununla beraber çoğu kimse bencil isteklerinin ve tutkularının dar çerçevesini aşarak ruhunu tam olarak Yaratıcısına teslim etme başarısı gösterememektir. Buna rağmen olayların kendi beklentilerine uygun gerçekleşmesi için ilahi yardım talebinden de geri durmaz. Kişinin inancı ve anlayışı, menfaat ve

arzuları aşan bağımsız dini değerler düzeninin varlığını kabullenme seviyesine ulaşmadıkça dua ve yakarışların sonuçları memnun edici olmaktan çok inanç krizlerine yol açabilmektedir (Hökelekli, 2009:69-71).

Dua kişilerin ruh halinde çeşitli değişikliklere neden olmaktadır. Doğan'ın (2015:142) yapmış olduğu araştırmaya göre Dua anında yaşanan hisler değerlendirildiğinde, deneklerin önemli bir bölümü kendinde bir hafifleme ve huzur meydana geldiğini belirtmiştir. Yine bunu takiben Allah'a yakın olduğunu hissedenler ve ümit ile korku arasında bir hal yaşadığını ifade edenler olmuşsa da kendisinde değişiklik hissetmeyenlere de rastlanmıştır.

İnsan acizliğini ikrar edercesine mutlaka bir şeylere inanmış ve bunlara sığınma gereği hissetmiştir. Bazen mustarip olduğu bir bela karşısında yardım istemiş, bazen de işlediği hatalar neticesinde muhtelif bela ve hastalıklara maruz kaldığını düşünerek tapındığı Yaratıcısına kefaret olması için kurbanlar, adaklar adanmış, tevbe ve pişmanlığının yansıması olarak dualar etmiştir. Kişinin hastalıklar neticesinde ettiği duaların tarihçesi çok eskilere dayanmaktadır. Burada insan fitratı ele alındığında bu dualarında insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Yaklaşık milattan önce 4000 yıllarına dayanan, Mezopotamya, Mısır, Hint, Türk ve Çin uygarlıklarında insanların toplu yahut bireysel olarak salgın hastalıklara karşı yardım talebinde buldukları görülmektedir (Atmaca, 2011:167).

Dua ile obsesyonu karşılaştıran Marinier, dua eden bireyin dileği doğrultusunda dua safhalarını yönetebildiğini ve isteğine göre duayı şekillendirebildiğini belirtmektedir. Obsesyon yaşayan kimse ise anlamlandıramadığı ve hâkim olamadığı bir durumla karşı karşıyadır. Dua pratiğinde bilinç, kendisini kuşatan ve şartlandırmanın içine nüfuz edebiliyorken, obsesyonda bu durumun tam tersi söz konusudur. Ayrıca obsesyonda birey yalnızlığa sürüklenirken dua da birey evrensel ve ilahi olana yönelmekte, ruhsal yaşantısındaki bilinmez engelleri ortadan kaldırmakta ya da bu engellerin olumsuz etkilerini azaltmaktadır (1991:51-52).

Yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırmada, örneklem grubunun belirli bir zaman dilimine bağlı kalınmaksızın, ibadet esnasında, sıkıntılı veya mutluken dua

ettikleri görülmüştür. Her durum için duaya müracaat edilmesi, üzgün olduklarında yaratıcıya sığınması, ruh sağlığının korunması açısından önemlidir (Yoğurtçu, 2009:76-77).

1.2.7. ERGENLİKTE DUA

Ergenlik döneminde dini gelişimi üç bölüm altında sıralamak gerekirse, dönemin başlangıç yıllarında soyut işlem döneminin de belirginleşmesi ile bireyde “*dini şuurun uyanması*” söz konusudur. Bunu takip eden bir süreç ise, bağımsızlık ve tenkitçi düşüncenin kol gezdiği zaman diliminde sınırlardan rahatsızlık duyan ve varlığını bir şekil sınıra koymak istemeyen gencin yaşayabildiği “*dini bunalım ve şüpheler*” kısmının ağır olduğu dilimdir. Sürecin sonlarına doğru ise çalkantılı dönemde sükûnete ermesi ile “*dini tutumların belirginleşme*” safhasına geçilmektedir (İmamoğlu ve Yavuz, 208-212).

Hökelekli, ergenlik dönemini dini ilginin uyandığı dönem olarak ifade etmektedir. Bu dönem somut işlemden sıyrılıp soyuta yönelmiş bireyler hayatlarının anlamını kavrama ve dini algıya yönelik merak duygusu taşımaktadırlar. Bununla birlikte gençlerin geleneksel dini anlayışla zihinsel tatmin olmaları mümkün değildir. Bu dönem bireyler için iç yüzüne vakıf olma, dinin özünü anlamaya yönelim yaşayabilmektedir. Bununla birlikte çalkantılı süreç yaşayan ergenler bazen kendilerini dine çok yakın hissederken bazense kendilerini dinden uzak görebilmektedir. Din ergenin dünyasında, anlam arayışına ışık tutan bir kaynak olabildiği gibi, kimi zaman bazı arzu ve isteklerini sınırlandıran bir yapı olarak da algılanabilmektedir. Dini tutumun sağlıklı bir şekilde edinilebilmesi için toplumun sağlıklı bir din anlayışına sahip olması beklenir. Günümüz seküler anlayış ve eğitimin hakim olduğu kurumlarda dini tutumun sağlıklı bir şekilde gelişmesi zor görünmektedir (2013:110-112).

10-14 yaşları arasında soyut aidiyet duygusu oluşmaktadır. Bunun neticesinde ergen bunların tesirine girer. Bir sonraki aşaması ise, insan ruhunun açılıp evrenle bütünleşmesini sağlayan aidiyettir. Soyut aidiyet boyutuna geçmiş bir birey yaşamı erdemler üzerinden okumaya başlar. Soyut aidiyet psikolojik direnci arttıran, kişiye güç ve direnç kazandıran ruhsal bir kazanım olarak karşımızda durmaktadır (Güneş, 2014:173-176). Aynı yıllarda ergenliğin ilk yılları olduğunu

kabul ettiğimizde bu yaşa ait bireylerin dua tutumları ayrı bir öneme sahip olmaktadır. Zaten yapılan araştırmalar, ergenlik döneminde tutumların şekillendiğini haliyle duanın bu dönem için önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Doğan 1997: 54).

Ergenlikte dua çocukluk dönemi taklitlerinden sıyrılmış ve zengin bir muhtevaya kavuşmaya başlamıştır. Bununla birlikte gelişim dönemi açısından çalkantılı süreç yaşayan ergenlerin büyük bir kısmının ibadetlerinde derinleşemediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede ibadetin az olmasına mukabil dua tutumun daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu dönemde ergenler daha çok yakın gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak adına dualara başvurmaktadır. Duanın bu dönem için psikolojik olarak olumlu etkisi, bireyin duayı içselleştirmesiyle doğru orantılıdır. Ergenin dua farkındalık düzeyi ne kadar üst düzeyse, kişilik ve kimlik gelişimine o ölçüde fayda sağlayacaktır (Koç, 2005:88).

Köse ve Ayten, 13-20 yaşları arası ergenlik döneminde bireylerin çocuklukta öğrendiği bazı bilgileri kendilerine maletme süreci yaşadıklarını vurgularlar. Çocuklukta sorgulamadan kabullendiği ilkelerin içselleştirildiği bir süreçtir bu dönem. Bireyler birçok açıdan seçimler yapmak zorunda kalıp, yetişkinliğe hazırlanmakta olduğu bu geçiş sürecinde sorunlu bir süreç yaşayabilmektedir. Kimliğin şekillenmesinin büyük bir kısmı da bu döneme denk gelmektedir. Haliyle din konusunda kararlar da bu dönemde önem kazanmaktadır. Şüphencilik arttığı bu dönemde varoluşsal sorunlarla yüzleşen bireyler kimi zaman endişeli, kimi zaman şüpheli bir durum yaşamaktadırlar. Fizyolojik olarak da bazı gelişimlerin olması ile birlikte cinselliğe ilginin arttığı, inançlarının ve isteklerinin arasında çatışma yaşanabilen bu sürecin sonlarında kararlarında daha bir belirginleşme görülmektedir. Bu dönemde din, kiminde varoluşsal anlam kazanmasına katkı sağlarken kimisinde isyan ve iç çatışma eğilimine sebep olabilmektedirler. Ergenlik döneminin sonlarına doğru bireyler dini yaşam konusunda kararlarını verme eğilimi göstermektedirler (2013:119-120).

Ergenlere aşırı stres ve kaygı halinde ne tür başa çıkma yöntemi kullandıkları sorulmuş ve 'inançlı' ile 'inançlı/pratik eksik' grubunda olanların başa

çıkma yöntemleri arasında fark tespit edilmiştir. Birinci grup bu durumlarda ibadet ve dua etmeye başvururken, ikinci grup ilk gruba göre sadece duaya yönelmektedir (Koç, 2002: s115). Böylelikle ergenlerin dini pratikleri düşük seviyede olsa da dua etme sıklığının yüksek olduğu söylemek mümkündür (Arıcı, 2005:173). Yine bu dönem gençleri, korkularını kaygılarını, sıkıntı ve problemlerini dini tutum düzeyine göre duaya yansıtmaktadır (Özel, 2003:121).

Ergenlik dönemindeki çocukların büyük bir bölümü '*kendisi*' için dua ederken (%50,1), onu takiben (%35,5)'i '*ailesi*' için dua etmekte, örneklem grubunun % 14,4'ünün ise '*ülkesi ve insanlık*' için dua etmektedir (Ayas, 2007:71). Sınıf düzeylerine göre yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri daha çok '*kendisi*' için dua ederken, altıncı sınıf öğrencileri '*aileleri*' için daha fazla dua ettiklerini ifade etmişleridir (Ayas, 2007:135). Yine ergenler üzerine yapılan başka bir çalışmada örneklem grubunun yarısından azı sadece kendisi için dua ettiğini belirtirken, tamamına yakını ailesi, kendisi ve bütün insanlık için dua ettiğini söylemiştir (Küçük, 2010:167). Her iki çalışma için de ergenlerin kendileri ve aileleri için dua etme oranlarının önemli bir boyutta olduğu görülmektedir.

İlköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine yapılan çalışmada örneklem grubunun %52,5'si daha çok "*Aşırı stresli ve kaygılı olduğunda, doğal afetlerde ve kazalarda*" dua ederken onları takip eden grup %34,4 oranıyla "*İçinden geldiği durumlarda*" dua ettiği, son olarak %13,1'inin ise "*Dinsel tören ve uygulamalarda*" dua ettiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin % 54,8'i yapılan dualar ile sıkıntı ve ihtiyaçlarının karşılandığını % 42,8'inin ise *kısmen* karşılandığını düşünmektedir (Ayas, 2007:70-71).

İlköğretim ikinci kademesinde öğrenim gören öğrenciler üzerine yapılan bir çalışmada kendilerine "*Sizce dua nedir?*" sorusu yöneltilen örneklemin çok büyük bir kısmı (% 95,1) "*İnsanın kendisine düşeni yaptıktan sonra, güç yetiremediği şeyleri inandığı yüce bir varlığa sığınarak ondan yardım istemesidir.*" cevabını vermiştir (Ayas, 2007:66). Aslanın yapmış olduğu bir çalışmada ise gençlere "*Sizce dua nedir?*" sorusu sorulduğunda gençlerin büyük bir kısmı (% 74,6) "*bireyin kendine düşeni yaptıktan sonra gerisini Allah'a bırakma ve ondan yardım istemesidir*" cevabını vermiştir. Onu takiben (% 9.2) "*manevi güçlere ümit*

bağlama” cevabı verilmiş, son olarak (% 3.7) da duanın “*zor durumlarda teselli aracı*” olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların %1,4’ü ise duayı “*kişiliğin oturmamış hal*” olarak ifade etmişlerdir (Koç, 2005’te belirtildiği üzere). Burada sonuçların paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu ise bu yaş grubunun doğru bir dua anlayışına sahip olduğunu göstermektedir.

Ergenlerin dua tutumları üzerine yapılan bir araştırmada öğrencilerin büyük bir kısmı dua etmedeki amacı “*Allah’a daha yakın olmak için*” olarak söylerken onu takip eden oranla “*Çok istediğim bir şeye ulaşmak için*”, denmiş en az oranla %1 “*Ailemden ve toplumdaki öyle gördüğüm için*” (Ayas, 2007:69). Farklı bir çalışmada ise çalkantılı bir ruhsal süreç yaşayan ergenlerin, karşılaştıkları problemlerle mücadele adına duaya başvurmakta olduğu, daha doğrusu duayı daha çok dini başa çıkma yöntemi olarak kullandıkları görülmektedir (Arıcı, 2005:158).

1.2.8. DUA İLE İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Ortaöğretim öğrencilerinde kaygı ve dua ilişkisini doğrudan araştırma konusu yapan bir çalışma henüz mevcut olmasa da aşağıda yer alan araştırmalar çalışmamız ile ilgili kısmi bilgiler içermektedir. Araştırmamızda bu çalışmaların verileri de dikkate alınmıştır.

Yaparel (1987) tarafından yapılan çalışmada ilk yetişkinlik dönemindeki bireylerin (20-40 yaş arası) dinî hayatın değişik boyutları ile ruh sağlığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma ile dinî hayatın boyutlarının yaşa bağlı olarak değişip değişmediklerine de bakılmıştır. Geliştirilen "Dinî Hayat Envanteri" ile dinî hayatın inanç, ibadet, dinî duygu ve dini bilgi gibi boyutları ele alınmıştır. Araştırma neticesinde, değişik yaş gruplarının, dini duygu ve dua boyutları açısından farklılıkların bulunduğu ortaya koymuştur. Ruh sağlığı ile dinî hayatın boyutları arasındaki ilişkilerde farklılıklar sergilenmiştir. Depresyon 23-28-yaş grubunda ibadete katılım ile olumsuz yönde ilişkili iken, depresyonun 29-33~yaş grubunda dua ile olumlu yönde ilişki içerisinde olduğu gözlenmiştir. 34-40 yaş grubunda, dinî duygu ile sürekli kaygı negatif yönde ilişkili iken, 29-33 yaş grubunda dua ile pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Doğan (1997) tarafından yapılan araştırmada, duanın birey üzerindeki psikolojik ve psikoterapik etkileri incelenmiştir. Örneklem olarak İstanbul, Düzce

ve Fatsa illeri seçilen çalışmada değişik yaş ve meslek gruplarından tesadüfi yöntemle seçilen, yaşları 15-60 yaş arasını kapsayan, 271 kişiye ulaşılmıştır. Cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum ve öğrenim durumu değişkenlerine göre deneklerin dua ile ilgili tutumları saptanmıştır. Araştırma sonucunda, deneklerin duayı yaratıcıya sığınma ve ondan yardım isteme olarak tanımladığı görülmektedir. Deneklerin duanın faydasına çoğunlukla inandığı, dua inancında yaş grupları ve cinsiyet açısından farklılıkların bulunduğu, duaya önem vermenin yaşla birlikte arttığı tespit edilmiştir. Yine deneklerin dualarında daha çok şükrettikleri, duaların daha çok ibadetlerden sonra sakin ortamlarda yapıldığı, dua neticesinde huzur duyulduğu, dualarının kabul olmasıyla dine daha fazla ilgi duyulduğu, duanın kabulüne büyük çoğunluk tarafından kesin olarak inanıldığı tespit edilmiştir. Nihayetinde, dini duanın, bireyin psikolojisi üzerinde iyileştirici etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Ünal (1998), Dini inanç ibadet ve duanın umutsuzlukla ilişkisini Dokuz Eylül ve Ege Üniversitelerinde öğrenim gören rastgele seçilmiş 406 öğrenci üzerinde incelemiştir. Neticede öğrencilerin dini inanç, ibadet ve dua pratiğini yerine getirme durumlarının geleceğe ümitle bakış açısına sahip olmaları üzerinde son derece etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Güzel (2001), dini gelişimde duanın etkilerini, Trabzon ili ve Maçka ilçesinde öğrenim gören 12–21 yaş arası öğrencilerinden oluşan toplam 525 kişi üzerinde incelemiştir. Çalışmada, örneklemin duayı, bağışlanma ve şükran duygusunun yansıması olarak algılandığı saptanırken bireylerin duayı içten geldiği şekilde yaptıkları tespit edilmiştir. Duanın kabulünde, samimi olmak ve ibadetleri yerine getirmek iki önemli faktör olarak vurgulanmıştır. Yine örneklem grubunun yaşamış olduğu problemleri dualarına yansıttıkları, dini eğitim alanların dualarında ahirete yönelik isteklerin, dini eğitim almayanların ise dünyevi isteklerin daha ağırlıklı olarak dile getirildiği görülmüştür. Dine yönelimin yüksek olduğu ergenlerin duanın kabul olacağına inançlarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Koç (2002), Ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini Bursa ilindeki dört ortaöğretim kurumunun 1, 2 ve 3. sınıflarda öğrenim gören 400 öğrenci örnekleminde incelemiştir. Her bir okuldan 100'er

kişinin katıldığı araştırmada erkek ve kız öğrencilerin eşit sayıda olmasına önem verilmiştir. Demografik değişken olarak örneklemin cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, okul türleri, dini inanç düzeyi, dua etmenin sıklık düzeyi, dua etmenin içtenlik düzeyi, ibadet etmenin sıklık düzeyi ve ibadet etmenin içtenlik düzeyleri incelenmiştir. Bulgular ki-kare istatistiksel analize göre değerlendirilmiştir. Buna göre, yapılan dua ve ibadetin, ergenlerin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiş, dini inanç düzeyi yüksek olan denekler tarafından yapılan dua ve ibadetlerin, ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerinin yükseldiği belirlenmiştir. Sık dua eden örneklem grubunun kendilerini ruhsal açıdan iyi hissetme düzeyinin daha yüksek olduğu, dua ve ibadetlerin dini başa çıkma metodu olarak kullanıldığı görülmüştür. Kızların dua ve ibadette erkeklere oranla daha düzenli ve devamlı olduğu, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar tarafından yapılan dua ve ibadetin daha düzenli ve devamlı olduğu ortaya konmuştur. Mesleki eğitim alan deneklerin dua ve ibadetlerinin daha düzenli ve devamlı olduğu, dua davranışının ibadet eden örneklem grubundan oransal olarak daha fazla olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, ergenin ruh sağlığı üzerinde duanın önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Özel (2003), Ordu ilindeki ortaöğretim okullarından 9, 10. ve 11. sınıflarda öğrenim gören 417 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, ergenlerin istek ve arzularının, korku ve kaygılarının dualarına yansıyor yansımadığını incelenmiştir. Örneklem grubu öğrencilerin, dini tutum düzeyleri ile yaş, cinsiyet, sınıf, anne-babanın öğrenim durumu, sosyo-ekonomik düzey, dua etme sıklığı, duaya yönelme nedenleri, dua istekleri, geleceğe yönelik duaları, bedensel görünüm ve sağlıkla ilgili ve ahirete yönelik dua istekleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Neticede, ergenlerin büyük bir kısmının duaya yöneldiği, ihtiyaçlarını, problemlerini, kaygı ve korkularını, istek ve arzularını dualarına yansıttıkları tespit edilmiştir.

Karaçoşkun (2005), okul öncesi çocuklarının ne şekilde, hangi konularda dua ettiklerini temel aldığı araştırmasını, Sivas ili ve Suşehri ilçesindeki dokuz anaokulunda öğretim gören 71 kız ve 77'si erkek olmak üzere toplam 148 öğrenci ile yapmıştır. Bu kapsamda okul öncesi çocuklarının dua edip etmedikleri, ne zaman ve nerde dua ettikleri, dua da kendileri için ne istedikleri, başkaları için dua edip etmedikleri, cinsiyet, yaş, anne ve baba mesleği değişkenleri ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, örneklem grubunun çoğunluğunun dua ettiği,

başkaları için de dua ettikleri ve kendileri için dualarında oyuncak istedikleri belirlenmiştir.

Arıcı (2005), Ergenlerde dini başa çıkma yöntemi olarak duayı incelediği çalışmada Bursa ilindeki 205'i kız 195'i erkek toplam 400 ergeni örneklem olarak ele almıştır. Bu çalışmada ergenlerin yaşadıkları sorunlarda duayı, başa çıkma yöntemi olarak kullanıp kullanmadıkları, dua etme sıklık düzeylerini, duada yoğunlaşmalarını, dini inanç düzeylerini çeşitli değişkenler açısından ele almıştır. Netice olarak ergenlerin karşılaştıkları problemleri aşmada duayı başa çıkma yöntemi olarak kullandıkları belirlenmiştir.

Ayas (2007), İlköğretim ikinci kademesindeki öğrencilerinin dua anlayışlarını çeşitli değişkenler açısından incelediği çalışmasını 2003-2004 öğretim yılında Samsun ilindeki merkez ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrenciler örneğinde ele almıştır. Bu çalışma ile öğrencilerin dua anlayışlarının, cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve ailenin aylık gelir düzeyi değişkenlerine göre incelenmiş bulgular ki-kare testi uygulanarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, ilköğretim II. kademe öğrencilerinin doğru bir dua anlayışına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Horozcu (2010), dünyevi istek duaları incelediği çalışmasında örneklem olarak İstanbul ilindeki yetişkinleri ele almış ve duayı Din Psikolojisi bakış açısıyla ele alıp, dünyevi istek dualarını psikolojik açıdan incelemiştir. Ayrıca duanın arka planında yer alan psikolojik süreçler ile dünyevi istek dualarının etkileri üzerinde durulan çalışmada duanın etkilerinin ortaya konmuştur. Sonuç olarak dünyevi istek dualarının duada talep edilen hususların elde edilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Hoşrik (2010), Dua ve plasebonun sigiller üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında, aracılı duanın yaygın sigiller üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu doğrultuda, sigillerdeki değişim; dua, plasebo ve kontrol gruplarında incelenmiş, sigillerin iyileşmesine yönelik olarak, dua grubu için gerçek dua okunmuş, plasebo grubu için dua ediliyormuş gibi bir tutum yapıp dua edilmemiştir. Müdahale almayan kontrol grubunun ise “kendi kendine iyileşme” süreci takip edilmiştir. Ayrıca gruplara, işlem öncesinde ve sonrasında; Strese Yatkınlık Ölçeği, Sürekli Kaygı Ölçeği ve Stres Belirtileri Ölçeği uygulanmıştır. Dindarlık Eğilimi Ölçeği ise

sadece işlem öncesi uygulanmıştır. Araştırmaya katılan ve ellerinde yaygın siğil veya siğiller bulunan, 18 yaş ve üstü toplam 45 kişiden elde edilen veriler için işlem öncesinden sonrasına (6 hafta) grupların, siğil değişimleri gözlenmiştir. Yapılan incelemelerde; işlem öncesinden sonrasına, gruplar arasında, siğillerde “tamamen iyileşme”, “sayıca değişim” ve “ölçeklere ilişkin puan ortalamaları” açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. Siğil sayısı ile stres ve kaygı düzeyleri arasında ise olumlu ve anlamlı bir ilişki görülmüştür.

Küçük (2010), Ergenlerin duasına psikolojik yaklaşımı ele aldığı çalışmada Edirne ili Keşan ilçesindeki ilköğretim ve ortaöğretimde öğrenim gören ergenler örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dua anlayışı, cinsiyet sınıf düzeyi, devam eden okul, ailenin aylık geliri, ebeveyn durumu, dramatik yaşanmışlık ve hastalık geçmişi gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Elde edilen sonuç çerçevesinde öğrencilerin dua tutumları bu değişkenlere bağlı olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermemiştir. Ayrıca öğrencilerin buldukları gelişim dönemi itibariyle soyut kavram olan duanın manevi gücünü kavrayabildikleri tespit edilmiştir.

Pınar (2013), Duanın ruh sağlığı üzerindeki etkilerini Sivas ili Şarkışla ilçesindeki çeşitli yaş grupları arasından 200 kişilik örneklem grubu içerisinde incelemiştir. Çalışmanın sonucu olarak, duanın ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu gözlenmiştir.

Albayrak (2013) tarafından yapılan çalışmaya göre üniversite gençlerinin dua tutumları incelenmiştir. Din Psikoloji alanında dua ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar içinde önemli yere sahip bu çalışmada dua tutum ölçeği geliştirilmiş ve bu ölçekle üniversite gençlerin dua tutumu çeşitli değişkenler açısından ele alınmıştır. İnsan inancı ölçüsünde dua pratiğine başvurmaktadır. Yine birey inandığı varlığa hangi sıfatları yüklüyorsa o çerçeveye ona dua etmektedir. Duayı, yaratıcı ile ilişki olarak nitelendirmek mümkündür. Çalışmanın giriş kısmında, yapılan araştırma ve geliştirilen dua ölçeği hakkında detaylı teknik bilgilere yer verilmiştir. İki ana bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, dua kavramıyla ilgili psikolojik yaklaşımlara değinilmiş ikinci bölümde ise ölçek verilerinden elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Seyhan (2013) tarafından yapılan çalışmada dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali Cumhuriyet Üniversitesinin beş farklı fakültesinde eğitim gören 672 kişi örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmanın neticesinde Cinsiyet değişkeninin dua tutumu ile arasında anlamlı fark bulunurken psikolojik iyi olma hali ile anlamlı fark bulunmamıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek dua tutumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dua tutumlarının psikolojik iyi olma hali ile düşük de olsa yordanmış olduğu görülmektedir.

Kimter (2014) tarafından yapılan çalışmada gençlikte din ve depresyon arasındaki ilişki ele alınmıştır. Üniversiteli gençler üzerine yapmış olduğu ampirik çalışma neticesinde üniversiteli gençlerin dindarlık düzeyleri (alt boyutları ve öznel dindarlık algıları) ile depresif duygulanımları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte sosyo-kültürel ve demografik değişkenlerin üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılıklara ulaştığı görülmektedir.

Temiz (2014), Yetişkinlerde dini başa çıkma yöntemi olarak duayı ele aldığı çalışmasında örneklem olarak Sakarya ilindeki ilk yetişkinlik çağından tesadüfi 415 bireyi ele almıştır. Araştırmaya katılan bireylerin dua ve başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi cinsiyet, yaş, medeni hal, öznel dindarlık algısı, gelir durumu gibi değişkenler açısından ele alınmıştır. Sonuç olarak dua, başa çıkma tarzları ve dinsel eğilim arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki gözlenmiş, duanın problemlerle baş etmede olumlu katkısının olduğu tespit edilmiştir.

Belirtilen çalışmalar kendi alanlarında yüksek lisans ve doktora çalışmalarıdır. Dua ile ilgili hazırlanan makale ve diğer çalışmalara bulgular ve yorumlar kısmında atıfta bulunacağı için burada ayrıca ele alınmamıştır. Bu çalışmalar çeşitli değişkenler açısından dua tutumunu konu edinmişlerdir. Bu araştırmalardan bazıları ibadet içerisinde duayı inceleme konusu olarak ele alırken, bazıları ise doğrudan duayı incelemişlerdir.

1.3. RUH SAĞLIĞI ve DİN

Dinin bireyin ruh sağlığı üzerinde belirleyici ve yararlı bir etkiye sahip olup olmadığı din psikolojisinin önemli tartışma konularından biri olmuştur. Allport ve Jung gibi psikologlar dinin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu

savunurken, Freud ve Ellis gibi bazı psikologlar dini patolojik bir durum olarak ele almıştır, dindarlığın rasyonel olmayan düşünce ve duygulara neden olduğunu savunmuştur (Cirhinlioğlu, 2010:107).

Bir dine inanma ile ruh sağlığı arasında olumlu bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Armaner'e göre kişi hangi dine mensup olursa olsun dindar olanların değil, dini fikirleri dalalete uğrayanların akıl hastalıklarına düştüğü görülmektedir. Yoksa yüzyıllar boyunca milyarlarca insanın ruhuna genişlik ve rahatlık getiren, güzel bir ahlak yolu gösteren hiçbir din aklın dengesini, uygunluğunu bozmadı (1973:107). Dini inançlara adanmışlığı yüksek olan bireylerin yaşam doyumu ile kişisel mutluluğunun daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Cirhinlioğlu, 2010:109). Köknel, bir ruh bilimci olarak hayata bakıldığında, inanç ve aklın, günah ile suçun oluşturduğu elem ve mutsuzluğa düşmeme adına gerekli olduğunu ifade eder (2004:94).

Dini katılımın bireyin ruh sağlığına bir takım faydaları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi dinin sosyal destek fonksiyonunun olmasıdır. Birey inancı doğrultusunda yalnız kalmayacak, çeşitli birliktelikler kuracaktır. Diğer kimselerle ilişki kurması bireyin yaşayacağı problemleri aşmada yardımcı olacaktır. Ayrıca dini inanç bireyin başına gelebilen bazı travmatik olaylarda tampon vazifesi üstlenip etkisini hafifletebilmektedir. Ayrıca dini bazı emirlere uyan birey önleyici sağlık açısından bazı avantajlar elde edebilecektir. Sigara ve alkolden uzak durmak sağlığın korunmasına, dolaylı olarak da ruh sağlığının korunmasına yardımcı olacaktır (Cirhinlioğlu, 2010:108).

Kader inancı, bireyin ruh sağlığında ona destek verir mahiyettedir. Dindar birey, başa çıkamadığı olaylar karşısında kadere atıf yaparak olayların ağırlığından kurtulmakta, ruh sağlığını koruma adına anlamlı bir yaklaşım sergilemektedir (Kartopu, 2013:258).

Din için bir insanın olumlu, psikik ve sosyal verimi olduğunu söylemek mümkündür. Başkalarına zarar vermeyen, kendisinden başka insanların haklarına saygılı olup onlara yardım eden ve toplum düzenine uyan kimse, kaygı ve gayretiyle sorumluluk sahibi bir bireydir ve normal kabul edilir. Buna karşın sayılan

özelliklerden mahrum, benlik hisleriyle hareket eden kimse dini bakımdan yeterli olmadığı gibi aynı zamanda antisosyal bir kimsedir (Armaner, 1973:108).

Apaydın ise (2010:73-74) ruh sağlığı ile dinin arasındaki ilişki incelendiğinde “negatif veya pozitif” bir ilişki var demenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Çünkü arada bir çok değişken bulunmaktadır. Her ne kadar korelasyon ile aradaki ilişkiye anlam yüklemek dışardan mümkün gözükse de bunun sağlıklı olmayacağı açıktır. Öncelikle insanların algılanan dindarlıkları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu da kişilerin davranışlarını ve buna mukabil sonuçları değiştirecektir. Herkes için geçerli bir ölçeğin uyarlanabilmesi ve bunu çok geniş bir yelpazeye uygulayabilmek zor olmakla birlikte, araştırmanın güvenilirliğini artırabilir. Fakat yinede elde edilen bulgular her zaman için geçerlidir demek zor gözükmektedir. Almanyada yaşayan Türk göçmenlerin dindarlık ile kaygı düzeylerinin incelendiği çalışmaya göre; iç-güdümlü dinsel yönelimler ile kaygı düzeyleri arasında negatif; dış-güdümlü dinsel yönelimler ile ise pozitif bir ilişki saptanmıştır (Koç, 2013:62).

Adler, kendisini dindarlığa adamaya çalışan bir hastasından bahseder. Hastası hırs ile dindarlığa ait ne varsa yaşamaya çalışmış ve üzerine toz kondurulmayacak bir yaşam sürmeyi hedef edinmiştir. Sık sık köşelerde ağlayan ve günahkar olduğunu söyleyen hastaya bir rahibin, onu hafifletme adına “yaptıkların günah sayılmaz artık hürsün” cevabı hastayı başka bir duruma sürüklemiştir. Kilisenin dışında bekleyen hasta bu sefer, günahlarını üstlendiğini düşündüğü rahibe kiliseyi çok görmekte ve günahkarlığı nedeniyle içeri girmeye hakkının olmadığına hüküm vermektedir. Bu durumu Adler, hırsın dinsel alanda da etkin olabileceğini, kendini beğenmişliğin, kişiyi erdem ve erdemsizlik, temizlik ve pislik, iyilik ve kötülük konusunda yargıç koltuğuna oturabileceğine bağlamaktadır (2013:301).

Fani bir varlık olan insanın varoluşsal kaygıları üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların ölüm kaygısı ile dindarlık arasında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Yine bu çalışmalarda cevap aranan en yaygın soru; “Dindarlığın, özellikle Allah’a ve ahirete imanın ölüm kaygısına koruyucu bir etkisi var mıdır?” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde

edilen bulgulara göre bu soruya yaygın olarak “evet” cevabının verildiği görülmüştür (Kartopu, 2013:34).

Dindarlık seviyesi yüksek olan kişilerin, düşük olanlara göre psikolojik açıdan daha sağlıklı, hayatta tatminkâr, ümitli ve iyimser olduklarını söylemek mümkündür. Bu bireyler daha anlamlı bir yaşama ve yüksek bir sosyal desteğe sahiptirler. Bununla birlikte bu bireylerin, yalnızlık ve umutsuzluğun sonuçları olan depresyon ve kaygıya daha az maruz kaldıklarını, daha az intihara teşebbüs ettiklerini söylemek mümkündür (Kızılgeçit, 2011:226).

1.3.1. Kaygı ve Dua

Kaygı durumunun girift bir yapı arz ettiği daha önceden bahsedilmiştir. Bu durumun dinsel yaşayışla ilişkisini din psikolojisi ele almaktadır. Burada kaygıdan daha çok korku kavramı öne çıkmaktadır. İslamda insanın dengeli bir hayat yaşaması, korku ve ümit dengesini koruması önem verilen temel konulardandır. Bu tür yaşayışların dinsel yaşama ilişkisi, dini inançların bu yaşayışlara ve dolayısıyla insana olumlu ve olumsuz etkilerini din psikolojisi ele almaktadır (Kayıklık, 2003:90).

Yurtdışında yapılan bazı çalışmalara göre dua ile kaygı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Saudiye ve arkadaşlarının kalp ameliyat olacak 100 hasta üzerinde yapmış olduğu çalışmada, hastaların ameliyat öncesi %96'sının dua ettiğini ve bu dua edenlerin % 70'inin dua neticesinde fayda göreceğine inandığını tespit edilmiştir. Denilebilirki özellikle faydasına inanılarak yapılan duanın kaygı ve stres ile baş edebilme adına faydası kayda değerdir (Yapıcı, 2007:112).

Cirhinlioğlu, insanın daha çok kaynakları yeterli olmadığında Tanrı'dan yardım dilediğini, bunu davranışsal, dilsel, bilişsel ve duygusal yollarla dile getirdiğini ifade eder. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu, dua etmenin ruh sağlığına pozitif etki sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Problem çözme ve duyguyu odaklı başetme aracı olarak duaya başvurulmaktadır. Bu ise ruh sağlığına olumlu katkılar sağlamaktadır (Cirhinlioğlu, 2010:180).

Beit-Hallahmi ve Argyle (1997) kaygı ve dindarlık üzerine yapılan birçok çalışmayı değerlendirmeleri sonucunda, dindarlık ile kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ortaya koymuşlardır. Buna göre kaygı düzeyleri düşük

olanların hem tam dindarlar hem de inançsızlar arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. Yine alanda yapılan bazı çalışmalarda dindarlığın kaygı ve stresi azalttığı bazılarında ise arttırdığı görülmektedir. Bu da göstermektedir ki kaygı ile dindarlık arasındaki ilişkiler fazlasıyla karmaşıktır. Yinede çıkan sonuçlar ağırlık olarak değerlendirildiğinde, dindarlığın kaygıyı azaltmada faydalı olduğunu söylemek mümkündür (Yapıcı, 2007:111).

Kaygı ile dinsellik arasında bazı çalışmalara göre negatif ilişki bulunurken, kimi çalışmalarda bu ilişki türünün pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Bazı çalışmaların sonuçlarında ise anlamlı bir ilişki bulgusuna ulaşılamamıştır (Yapıcı ve Kayıklık, 2005:188).

Yıldız (1998)'ın yapmış olduğu çalışmada, dindarlık düzeyi arttıkça ölüm kaygısının da yükseldiği görülmüştür. Bu sonuçları, “birey dindarlaştıkça ölümden daha fazla korktuğu, ölümden daha fazla korktukça da dindarlaştığı” şekilde yorumlamıştır. Karaca (2000) ise, yaptığı çalışmada dindarların ölüm kaygısı düzeylerinin daha düşük olduğu yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Kayıklık (2003) ise yaptığı çalışmada öznel dindarlık algılarıyla ölüm kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Yapıcı ve Kayıklık (2005:200) tarafından yapılan çalışmaya göre; gençlerin öznel dindarlık algısı, dini kendileri için önemli görüp görmemeleri, namaz, oruç ve dua gibi ibadetleri yerine getirip getirmemeleri, onların kaygı düzeyleri açısından bir farklılığa neden olmamaktadır. Bir başka deyimle gençlerin kaygı düzeyleri dinsel hayatlarına yönelik tutum ve davranışı etkilememektedir. Kaygı durumundaki belirsizlik ve bu belirsizlik neticesinde kişinin yaşamış olduğu tedirginliğin aşılması adına göstereceği tutum önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere yapılan çalışmaların bir kısmında dua eden bireylerin kaygı düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir. Burada kişinin çaresiz kaldığını hissettiği durumlarda yardım alabileceği makama başvurmasının önemi yatsınamaz. Kaygı gibi bir kısım belirsizlikleri içinde barındıran süreçte birey herşeyi bildiğine ve herşeye gücünün yeteceğine inandığı bir varlıkla iletişime geçmekte ve O'na halini açmaktadır. Bu, bireyin duygularını daha anlamlandırması, aczinin farkına varıp güçlü olandan

yardım dilemesi ve neticesinde isteğine cevap verileceği inancını taşıması ile onu belirli oranda teskin edecektir denilebilir.

Dua etme ve dine bağlılığın anksiyete üzerinde negatif bir etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Sık sık dua etmenin aynı zamanda umutsuzluğu azalttığına dair bulgular da mevcuttur. Kendi aczinin ve zayıflığının farkında olup Yararıcıdan yardım isteyen gençlerin günlük hayatta maruz kaldıkları, stres ve ruhsal sıkıntılarla daha kolay baş edebildikleri ruhsal açıdan daha sağlıklı oldukları gözlenmiştir (Yapıcı, 2007:115,227,311). Yapılan çalışmaların da büyük bir kısmının bu sonucu destekler mahiyette olduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. PROBLEM

Bilimsel araştırma bir odak noktasının etrafında örgülenmiş etkinlik sürecidir. Psikolojik araştırmalarda bu odak noktası, insanın davranışına yönelik bakış açımızı genişletmektedir. Aynı zamanda bu araştırmalar kavramsal bir sistemin kılavuzluğunda yürütölmektedir. Araştırılan konunun tasarımını, değerlerini ve sınırlamalarını içine alan bu kavramsal sistem, deneylerin organize edilmesinde, olguların seçiminde, verilerin analiz edilmesinde ve sonuçların yorumlanmasında temel oluşturmaktadır. Bundan dolaydır ki kavramsal odak noktası ile bağlantının koptuğu bir araştırma içindeki etkinlikler tek başına bir anlam taşımamaktadır (Hyman, 2010:14-17).

Bilimsel araştırmalarda konunun tespitinin önemi olduğu kadar bu konunun araştırılmasında uygulanacak metodun doğru bir şekilde seçilmiş olması sağlıklı sonuca ulaşmamızda büyük önem arz etmektedir.

Kaygı kavramı psikolojinin yakından ilgilendiği olgulardan biridir. Dua ise her türlü inanca sahip bireylerin yaşamında yer alan dini bir olgudur. Bu olguların demografik değişkenler açısından incelenip iki kavramın birbiri ile ilişkisini ortaya koymak çok yönlü bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu açıdan, ölkemizde kaygıya, duaya ait çalışmalar varlığını korurken bu iki kavramın birbiri ile ilişkisini inceleyen spesifik araştırmaların olmaması veya çalışmalarda bu konuların kısmi olarak yer alması bir güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ölçeği lise öğrencilerine uygularken, uygulama aşamasında öğrencilerin gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Gireceği sınavlar neticesinde hayatına yön vereceğini düşünöen öğrencilerin özellikle 12. sınıf katılımcılarının araştırma için vakit ayırma zorluğu araştırmayı güçleştiren ayrı bir durumdur.

Bu araştırmanın temel problemini; lise öğrencilerinin kaygı düzeyleri ile dua tutumları arasında ilişkinin olup olmadığı oluşturmaktadır.

Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

1. Örnekleme grubunun *yaş* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
2. Örnekleme grubunun *cinsiyet* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
3. Örnekleme grubunun *okul türü* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
4. Örnekleme grubunun *sınıf düzeyi* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
5. Örnekleme grubunun *gelir algısı* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
6. Örnekleme grubunun *aile birlikteliği* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
7. Örnekleme grubunun *kardeş sayısı* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
8. Örnekleme grubunun *doğum sıralaması* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
9. Örnekleme grubunun *ebeveyn tutum* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
10. Örnekleme grubunun *sağlık algısı* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
11. Örnekleme grubunun *travmatik deneyim* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
12. Örnekleme grubunun *dindarlık algısı* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
13. Örnekleme grubunun *başarı algısı* değişkeni, kaygı düzeyleri ve dua tutumlarında farklılaşmaya yol açmakta mıdır?
14. Durumluk ve sürekli kaygı ile duanın alt boyutlarını oluşturan; amaç, sıklık ve his-şuurluluk boyutları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

2.2. HİPOTEZLER

Kaygının Dua tutumu ile ilişkisi konusunda araştırma sorusuna bağlı olarak oluşturulan alt problemlere göre denenceler üç ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar;

2.2.1. Kaygı ile ilgili hipotezler:

- A. *“Yaş yükseldikçe kaygı düzeyi artmaktadır.”*
- B. *“Kız öğrencilerin kaygı düzeyi erkeklere göre daha yüksektir.”*
- C. *“Fen Lisesi öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyi İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin kaygı düzeyinden yüksektir.”*
- D. *“12. sınıf öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyleri 9. sınıf öğrencilerin durumluk kaygı düzeyinden daha yüksektir.”*
- E. *“Yüksek gelir algısına sahip bireylerin kaygı düzeyi diğer gruplara göre daha düşüktür.”*
- F. *“Ailesi birlikte olan öğrencilerin parçalanmış aileye sahip öğrencilere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.”*
- G. *“Kardeş sayısı arttıkça kaygı azalmaktadır”*
- H. *“Büyük kardeşlerin kaygı düzeyleri, diğerlerine göre daha yüksektir.”*
- İ. *“Öğrencilerin kaygı düzeyleri öznel ebeveyn tutumundan etkilenmektedir.”*
- J. *“Bireylerin kendisini sağlıklı hissetme oranları arttıkça kaygı düzeyi azalacaktır.”*
- K. *“Kendisi veya birinci derecede yakını travmatik olay yaşamış kimseler, travmatik olay yaşamamış bireylere göre daha kaygılıdır.”*
- L. *“Bireylerin öznel dindarlık algısı arttıkça kaygı düzeyleri azalmaktadır.”*
- M. *“Başarının ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünen bireylerin kaygı düzeyleri diğer gruplara göre daha düşüktür.”*

2.2.2. Dua tutumu ile ilgili hipotezler:

- A. *“Yaş yükseldikçe dua tutumu artmaktadır.”*
- B. *“Kız öğrencilerinin dua tutumu erkeklere göre daha yüksek düzeydedir.”*
- C. *“Dua tutumları okul türlerine göre değişkenlik gösterir.”*
- D. *“12. sınıf öğrencileri 9. sınıf öğrencilerinden dua sık dua etmektedirler.”*
- E. *“Düşük gelir algısı olan kişiler daha sık duaya yönelmektedirler.”*

- F. *“Ailesi birlikte olan bireylerin dua tutumu, ailesi parçalanmış olan gruplara göre daha yüksek seviyededir.”*
- G. *“Kardeş sayısı dua tutumunda anlamlı bir farka neden olmaz.”*
- H. *“Doğum sıralaması, dua tutumlarında anlamlı bir farklılaşmaya neden olmamıştır.”*
- İ. *“Ailesinin anlayışlı olduğunu düşünen bireylerin dua tutumu daha yüksektir.”*
- J. *“Bireylerin kendisini sağlıklı hissetme oranları azaldıkça dua tutumu artacaktır.”*
- K. *“Kendisi veya birinci derecede yakını travmatik olay yaşamış kimseler, travma yaşamamış bireylere göre daha az dua etmektedir.”*
- L. *“Bireylerin öznel dindarlık algısı arttıkça dua tutumları yükselmektedir.”*
- M. *“Öznel başarı algısı arttıkça dua tutumu azalmaktadır.”*

2.2.3. Kaygı düzeyi ile Dua tutumu ilişkisine yönelik hipotezler:

- AA. *“Dua tutumu yüksek olan bireylerin kaygı düzeyleri düşüktür.”*
- BB. *“Dua amaç boyutu ile kaygı düzeyleri arasında negatif bir ilişki vardır.”*
- CC. *“Dua sıklık boyutu ile kaygı düzeyleri arasında negatif ilişki vardır.”*
- DD. *“Dua his-şuurluluk boyutu ile kaygı düzeyleri arasında negatif bir ilişki vardır.”*

2.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1. Bu araştırma, 15-19 + yaş aralığındaki lisede öğrenim gören öğrencilerle sınırlıdır.

2. Araştırma verileri 2016 yılında Rize il merkezinde ikamet eden örneklem grubundan toplanmıştır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarını bu nitelikteki örneklem grupları için genellemek mümkündür. Aynı zamanda, araştırma, yapıldığı zaman kesitiyle sınırlıdır.

3. Ayrıca araştırmada elde edilen tecrübî veriler, bu araştırmada kullanılan “Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği”, “Dua Tutum Ölçeği”nin geçerlilik ve güvenilirliği doğrultusunda yapılan ölçümle sınırlıdır.

4. Araştırma, “durumluk kaygı”, “sürekli kaygı” ve “dua tutumu” düzeylerini etkileyeceği düşünölen faktörlerle sınırlıdır.

5. Araştırma, Din Psikolojisi ilke ve prensipleri çerçevesinde incelenmiştir.

6. Araştırma, kullanılan yöntem ve tekniklerle sınırlıdır.

2.4. SAYILTILAR

Araştırmaya katılan örneklem grubunun, anket formlarını samimi ve doğru bir şekilde doldurdıkları kabul edilmektedir.

2.5. ARAşTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırma evreni Rize iliyle sınırlanmıştır. Evren, 2015-2016 öğretim yılında Rize’de ortaöğrenim kurumlarında öğrenim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 5 farklı lise türünde öğrenim görmekte olan sırayla; Tefvik İleri Anadolu Lisesi, TOBB Fen Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Çay Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesinden tesadüfi şekilde seçilen 579 lise öğrencisidir. Örneklem seçiminde sosyoekonomik ve kültürel çeşitliliğe ulaşabilme adına okul türü yelpazesinin geniş olmasına dikkat edilmiştir.

2.6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada bir adet kişisel bilgi formu ile biri dua tutumunu, diğeri kaygı düzeylerini ölçen 2 ölçek kullanılmıştır.

2.6.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formunda öğrencilerin demografik bilgileri yer almaktadır. Formda; yaş, cinsiyet, okul türü, sınıf, gelir algısı, aile birliktelik durumu, kardeş sayısı, doğum sıralaması, ebeveyn tutum algısı, öznel sağlık algısı, Travmatik deneyim, öznel dindarlık algısı ve başarı algısı gibi özellikleri belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.

2.6.2. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri

Türkçeye uyarlamasını Necla Öner ile Ayhan Le Compte'nin (1985) yapmış olduğu *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterini* Spielberg ve arkadaşları 1970 yılında geliştirmiştir. Toplamda kırk maddeden oluşan envanter, *durumluk* ve *sürekli* kaygıya yönelik 20'şer maddeyi ihtiva etmektedir. *Durumluk Kaygı Envanterinde* kişinin içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını tespitine çalışılmakta iken, *Sürekli Kaygı Envanterinde* ise bireyin kendisini genel olarak nasıl hissettiğini betimlemesi istenmektedir. Ölçeğin örneklemimiz için uygun koşulları sağlaması, anlaşılır olması ve cevaplamasında öğrencileri sıkmaması, sınava hazırlanan öğrencilerin durumluk kaygılarının yüksek olma ihtimaline binaen iki tür kaygılarını da yorumlayabilme imkânı sunması, bu ölçeğin tercih edilmesini uygun kılmıştır.

2.6.2.1. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanterinin Güvenirliği

Türkçe diline uyarlanmasının ardından Öner ve Le Compte tarafından yapılan güvenilirlik çalışmasında, ölçeğin Alpha güvenilirlik katsayısı Durumluk Kaygı Ölçeği için 0,94-0,96 arasında çıkarken, Sürekli Kaygı Ölçeği için 0,83-0,87 arasında bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirlik sayısı Durumluk Kaygı Ölçeğinde 0,26-0,68 arasında bulunurken, Sürekli Kaygı Ölçeğinde 0,71-0,86 arasında hesaplanmıştır. Ayrıca yaptığımız araştırmada elde edilen veriler için Durumluk Kaygı Ölçeğinin Alpha güvenilirlik katsayısı 0,91 çıkarken, Sürekli Kaygı Ölçeğinin Alpha güvenilirlik katsayısı 0,85 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar yaptığımız çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.6.2.2. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeğinin Geçerliliği

Öner (1985), ölçeği 226 kişilik bir gruba normal ve kaygılı durumlarda uygulamış, örneklemin kaygılı durumlarda olduğu sırada durumluk kaygı düzeylerinin normal zamandaki kaygı düzeylerinden anlamlı şekilde yüksek çıkmıştır ($p < ,001$). Yine aynı grup üzerinde sürekli kaygı düzeyleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamış olması ($p > ,05$) ölçeğin yapı geçerliliğini sağladığını göstermektedir.

2.6.2.3. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeğinin Puanlanması

Her bir maddesi için dört tane cevap seçeneği bulunan ölçekte, cevapların ağırlığı bir ile dört arası değişmektedir. Her iki ölçek için doğrudan ve ters döndürülmüş ifadeler bulunmaktadır. Kaygı durumunu doğrudan ifadeler ölçmekte iken tersine döndürülmüş ifadeler kaygı dışı durumları ifade etmektedir. Durumluk kaygı ölçeği için 10 tane tersine döndürülmüş ifade bulurken sürekli kaygı ölçeğinde bu sayı 7'dir. Durum kaygı ölçeğinde; 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19 ve 20 numaralar ters döndürülmüşken sürekli kaygıda 21, 26, 27, 30, 33, 36 ve 39 numaraları maddeler tersine döndürülmüş maddelerdir. Her iki ölçek için hayır cevabına 1, biraz cevabına 2, çok cevabı için 3, tamamıyla cevabı için 4 puan verilmektedir. Hesaplama yapılırken, doğrudan maddelerin cevapları ile tersine döndürülmüş maddelerin cevapları ayrı ayrı hesaplanır. Ardından doğrudan maddelerin toplam puanından tersine döndürülmüş maddelerin toplam puanı çıkarılır. Çıkan sonuca durumluk kaygı için 50 puan eklenirken, sürekli kaygı için 38 puan eklenir. Her iki ölçekten elde edilen toplam puan 20 ile 80 arasında değişmektedir ki bu rakam bireyin kaygı puanı olarak ifade edilir. Puanın yüksekliği kaygı düzeyinin de yüksek olduğuna işaret etmektedir (Öner ve Le Compte, 1985).

Bu araştırmada en düşük durumluk kaygı puanı 20, en yüksek durumluk kaygı puanı 75, en düşük sürekli kaygı puanı 23, en yüksek sürekli kaygı puanı ise 77 olarak bulunmuştur. Örneklemimizin durum kaygı ölçeğinden almış olduğu ortalama skor (\bar{X}) 41,34 iken sürekli kaygı ölçeğinden almış olduğu ortalama skor (\bar{X}) 46,39'dur. Bu açıdan bakıldığında örneklem grubunun büyük çoğunluğun ortaya yakın bir kaygı düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

2.6.3. Dua Tutum Ölçeği

Albayrak tarafından 2009 yılında geliştirilmiş *Dua Tutum Ölçeği* yine Albayrak ve arkadaşları (2014) tarafından faktör analizi yapılarak üç faktör altında dua tutumunu inceleme olanağı sunmuştur. Toplamda 34 maddeyi barındıran ölçek, duanın amaç, sıklık, his-şuurluluk boyutu ve son olarak genel dua tutumunu incelemektedir. Ölçeğin örneklemimiz için uygun koşulları sağlaması, anlaşılır

olması ve dua tutumu hakkında belirtilen boyutlarda yorumlama imkanı sunması bu ölçeğin tercih edilmesini uygun kılmıştır.

2.6.3.1. Dua Tutum Ölçeğinin Güvenirliği

Dua Tutum Ölçeğinden oluşan değerlerin güvenilirliğini tespit adına Cronbach Alpha iç tutarlık testi uygulanmıştır. Ölçeği oluşturan faktörlerin açıkladığı varyans oranları, 1. Faktör % 18,77; 2. Faktör %14,69; 3. Faktör 14,38 iken ölçeğin toplam varyans oranı ise %47,84'dür. Ölçekte yer alan maddelerin içeriği dikkate alınarak alt boyutlara isimlendirme yapılmıştır. Bu açıdan alt boyutların isimleri ve içerdikleri maddeler şu şekilde sıralanmaktadır;

- a) Duanın Amaç Boyutu: 4, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 28, 30 ve 33. maddeler
- b) Duanın Sıklık Boyutu: 1, 6, 11, 16, 19, 20, 21, 25, 26, 31 ve 34. maddeler
- c) Duanın His ve şuurluluk Boyutu: 2, 3, 5, 7, 8, 12, 22, 24, 27, 29 ve 32. maddeler

Görüldüğü üzere “Amaç” boyutu 12 maddeden oluşurken, “Sıklık” ve “His-şuurluluk” boyutları 11 maddeden oluşmuştur.

Dua Tutum Ölçeğini oluşturan bu alt boyutlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Ayrıca her bir boyut için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayılarının Amaç boyutu için ,88; Sıklık boyutu için ,87 ve His-şuurluluk boyutu için de ,87 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin geneli için hesaplanan güvenilirlik katsayısı ,94'dür. Bu verileri ışığında ölçeğin güvenilir olduğu gözlenmiştir (Albayrak vd. 2014).

Araştırmamıza katılan örneklem grubu için dua alt boyutlarının iç tutarlıkları hesaplanmış; Amaç boyutu için ,91; Sıklık boyutu için ,90 ve His-şuurluluk boyutları için de ,90 olarak tespit yapılmıştır. Ölçeğin geneli için ise hesaplanan güvenilirlik katsayısı ,96'dır. Bu veriler uygulanan ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.6.3.2. Dua Tutum Ölçeğinin Puanlanması

Ölçeğin puanlanmasında 1 ile 5 arasında değişen bir derecelendirme uygulanmıştır. Deneklerin maddelerdeki tutum ve durumun kendileri için “çok uygun= 5”, “uygun=4”, kısmen uygun=3”, “uygun değil=2” ve “hiç uygun değil=1” seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmiştir. Amaç boyutunda alınabilecek en yüksek puan 60 iken en düşük puan 12 olarak belirlenmiştir. Sıklık ve His-Şuurluluk boyutları için ise alınabilecek en yüksek puan 55 iken, en düşük puan 11 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin genelinde ise; alınabilecek en yüksek puan 170 iken en düşük puan 34 olarak belirlenmiştir. Puanın yüksekliği dua tutumunun yüksek olduğunu göstermektedir (Albayrak, 2013; Albayrak vd., 2014).

2.7. UYGULAMA

Veri toplamada uygulamalar, araştırmacının kendisi tarafından toplu uygulamalar şeklinde yapılmıştır. Örneklem grubunun gönüllü olarak katılımına dikkat edilmiştir. Öğrencilerden öncelikle ‘Kişisel Bilgi Formunda’ yer alan demografik bilgileri doldurmaları istenmiştir. Sonrasında sırayla, ‘Durumluk Kaygı Ölçeği (ST-X₁)’ ile ‘Sürekli Kaygı Ölçeği (ST-X₂)’ni, son olarak da ‘Dua Tutum Ölçeği’ni cevaplamaları istenmiştir.

2.8. VERİ ÇÖZÜMLEME YÖNTEMLERİ

İstatistiki çözümlemelere geçmeden önce, demografik değişkenler gruplandırılmış ardından öğrencilere uygulanan ölçekler (Durumluk–Sürekli Kaygı Ölçeği ve Dua Tutum Ölçeği) puanlanmıştır.

Elde edilen verilerin istatistiksel çözümlmeleri bilgisayar ortamında SPSS paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, araştırmaya katılan örneklem grubunun demografik özellikleri ile ölçeklerin alt boyutlarının puanları için denek sayısı (N), aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (Ss) değerleri saptanmıştır. Ölçülen her bir durum için denek sayısının yeterli olması halinde parametrik ölçüm yöntemleri uygulanmıştır. Deneklerin bu şartı sağlamadığı durumlarda (N<30) ise nonparametrik teknikler seçilmiştir.

Araştırmada uygulanan istatistiksel analizler aşağıda sıralanmıştır:

1. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeğinden ve Dua Tutum Ölçeği ile alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyet ve sınıf değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız grup t testi,
2. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeğinden ve Dua Tutum Ölçeği ile alt boyutlarından aldıkları puanların; okul türü, ebeveyn tutum algısı, öznel sağlık algısı, Travmatik deneyim, dindarlık algısı ve başarı algısı değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi,
3. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda gruplar arasında fark bulunduğunda, farklılığın kaynağını (hangi gruplar arasında olduğunu) belirlemek üzere Levene testinde homojenliğin sağlandığı durumlarda öncelikle Scheffe tekniği, bu teknikle anlam belirginleşmediği takdirde LSD tekniği kullanılmıştır. Levene testinde homojenliğin sağlanmadığı durumlar için Tamhane testi kullanılmıştır.
4. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeğinden ve Dua Tutum Ölçeği ile alt boyutlarından aldıkları puanların; yaş, gelir algısı, aile birliktelik durumu, kardeş sayısı, doğum sıralaması değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem Kruskal Wallis-H testi,
5. Kruskal Wallis-H testi sonucunda anlamlı fark çıkması halinde, hangi grupların anlamlı farklılığa ulaştığını tespit edebilme adına Mann Whitney-U testi,
6. Kaygı düzeyleri ile Dua tutumu arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla Pearson Korelasyon Analizi Uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin bilgisayarda “SPSS for Windows” programına girdileri yapılmış, çözümlenmiş, anlamlı fark minimum $p < ,05$ düzeyinde sınanmış, diğer manidarlık düzeyleri ayrıca belirtilmiş ve bulgular araştırmanın amaçlarına uygun olarak tablolar halinde sunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ

Araştırmamızın test edeceği hipotezler açısından, örneklem grubunun demografik özellikleri aşağıdaki tablolarda belirtildiği gibi kontrol edilmiştir.

3.1.1. Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 1: Örneklem Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	N	%
13-15 yaş	263	45,4
16-18 yaş	294	50,8
19+ yaş	22	3,8
Toplam	579	100,0

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan örneklem grubunun 263 (%45,4)'ü 13-15 yaş grubunda, 294 (% 50,8)'ü 16-18 yaş grubunda, 22 (% 3,8)'si ise 19+ yaş grubunda yer aldığı görülmektedir.

3.1.2. Cinsiyet Durumu

Tablo 2: Örneklem Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	219	37,8
Kadın	360	62,2
Toplam	579	100,0

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırma yapılan örneklem grubunun 219 (% 37,8)'u erkek öğrencilerden, 360 (% 62,2)'i ise kız öğrencilerden oluşmaktadır.

3.1.3. Okul Türü

Tablo 3: Örneklem Okul Türüne Göre Dağılımı

Okul Türü	N	%
Anadolu Lisesi	112	19,3
Fen Lisesi	120	20,7
İmam Hatip Lisesi	136	23,5
Meslek Lisesi	112	19,3
Sosyal Bilimler Lisesi	99	17,1
Toplam	579	100,0

Tablo 3’de görüldüğü gibi örneklem grubunun 112 (%19,3)’si Anadolu Lisesi, 120 (%20,7)’si Fen Lisesi, 136 (23,5)’si İmam Hatip Lisesi, 112 (19,3)’si Meslek Lisesi, 99 (17,1)’u ise Sosyal Bilimler Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

3.1.4. Sınıf Düzeyi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun sınıf düzeyleri Tablo 4’de gösterilmiştir. Buna göre örneklem grubunun 312 (% 53,9)’si 9. sınıf öğrencisi, 267 (% 46,1)’si ise 12. sınıf öğrencisidir.

Tablo 4: Örneklem Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıfı	N	%
9.sınıf	312	53,9
12. sınıf	267	46,1
Toplam	579	100,0

3.1.5. Öznel Gelir Algısı

Tablo 5’de örneklem grubunun öznel gelir algısının dağılımı yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılanların 40 (% 6,9)’ının ‘yüksek’ gelir algısına sahip

olduğu, 530 (% 91,5)'unun 'orta düzey' gelir algısına sahip olduğu, 9 (% 1,6)'unun ise 'düşük' gelir algısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Örneklemin Öznel Gelir Algısına Göre Dağılımı

Gelir Algısı	N	%
Yüksek	40	6,9
Orta	530	91,5
Düşük	9	1,6
Toplam	579	100,0

3.1.6. Ebeveyn Birliktelik Durumu

Tablo 6'da görüleceği üzere örneklem grubunun ebeveyn birlikteliği incelenmiştir. Buna göre katılımcıların 562 (% 97,1)'sinin ebeveyni birlikte yaşamaktayken, 4 (0,7)'ünün ebeveyni boşanmış, 13 (2,2)'ünün ise ebeveyninden en az birisi vefat etmiştir.

Tablo 6: Örneklemin Ebeveyn Birliktelik Durumuna Göre Dağılımı

Ebeveyn Durumu	N	%
Birlikte	562	97,1
Boşanmış	4	,7
Vefat neticesi ayrılık	13	2,2
Toplam	579	100,0

3.1.7. Kardeş Sayısı

Tablo 7'de örneklem grubunun kardeş sayıları ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların 26 (% 4,5)'sının 'tek çocuk' olduğu, 173 (29,9)'ünün '2 kardeş' olduğu, 232 (% 40,1)'sinin '3 kardeş' olduğu, 100 (%17,3)'ünün '4 kardeş' olduğu, 48 (% 8,3)'ünün ise '5 ya da daha fazla kardeş' olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Örneklemin Kardeş Sayısına Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	N	%
Tek	26	4,5
2 kardeş	173	29,9
3 kardeş	232	40,1
4 kardeş	100	17,3
5 + kardeş	48	8,3
Toplam	579	100,0

3.1.8. Doğum Sıralaması

Tablo 8'e göre araştırmaya katılan örneklem grubunun doğum sıralamasında 215 (% 37,1)'inin 'büyük çocuk', 157 (27,1)'sinin 'küçük çocuk', 181 (% 31,3)'inin 'ortanca çocuk' ve 26 (% 4,5)'sının ise 'tek çocuk' olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 8: Örneklemin Doğum Sıralamasına Göre Dağılımı

Doğum Sırası	N	%
Büyük kardeş	215	37,1
Küçük kardeş	157	27,1
Ortanca	181	31,3
Tek çocuk	26	4,5
Toplam	579	100,0

3.1.9. Öznel Ebeveyn Tutum Algısı

Tablo 9'da araştırmaya katılan örneklemin ebeveynlerine göre öznel tutum algıları yer almaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubuna yöneltilen '*Ailenizin tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*' sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre örneklem grubunun 53 (% 9,2)'i ebeveyninin baskıcı olduğunu, 382 (% 66)'sı

anlayışlı olduğunu, 38 (% 4,6)'i ilgisiz olduğunu, 64 (% 11,1)'ü koruyucu olduğunu, 42 (% 7,3)'si ise mükemmeliyetçi olduğunu düşünmektedir.

Tablo 9: Örneklem Özne Ebeveyn Tutum Algısı

Algılanan Aile Tutumu	N	%
Baskıcı	53	9,2
Anlayışlı	382	66
İlgisiz	38	4,6
Koruyucu	64	11,1
Mükemmeliyetçi	42	7,3
Toplam	579	100,0

3.1.10. Öznel Sağlık Algısı

Tablo 10'da örneklem grubunun öznel sağlık algısı yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilere '*Kendinizi beden ve ruhen ne kadar sağlıklı hissediyorsunuz?*' sorusu yöneltilmiş ve örneklem grubunun 107 (% 18,5)'si 'her zaman', 305 (% 52,7)'i 'genellikle', 135 (% 23,3)'i ise 'bazen' cevabını vermiştir. Katılımcıların 32 (% 5,5)'si ise kendisini 'hiçbir zaman' sağlıklı hissetmediğini belirtmiştir.

Tablo 10: Örneklem Özne Sağlık Algısı

Öznel Sağlık Algısı	N	%
Her zaman	107	18,5
Genellikle	305	52,7
Bazen	135	23,3
Hiçbir zaman	32	5,5
Toplam	579	100,0

3.1.11. Travmatik Deneyim

Tablo 11: Örneklemin Travmatik Deneyim Durumu

Travmatik Deneyim	N	%
Evet	66	11,4
Hayır	483	83,4
Yakınım yaşadı	30	5,2
Toplam	579	100,0

Tablo 11’de örneklem grubunun Travmatik deneyim yaşantısı ortaya konulmuştur. Buna göre örneklem grubunun 66 (% 11,4)’sı Travmatik deneyim yaşadığını kabul ederken, 483 (% 83,4)’ü böyle bir deneyim yaşamadığını belirtmiş, 30 (% 5,2)’u ise bir yakınımın Travmatik deneyim yaşadığını ifade etmişlerdir.

3.1.12. Öznel Dindarlık Algısı

Tablo 12’de örneklem grubunun öznel dindarlık algısı yer almaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubuna yöneltilen, ‘*Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?*’ sorusuna 34 (% 5,9)’ü ‘çok dindar’, 327 (% 56,5)’si ‘dindar’, 179 (% 30,9)’u ‘biraz dindar’, 39 (% 6,7)’u ise ‘dindar değil’ cevabını vermiştir.

Tablo 12: Örneklemin Dindarlık Algısı

Dindarlık Algısı	N	%
Çok dindar	34	5,9
Dindar	327	56,5
Biraz dindar	179	30,9
Dindar Değil	39	6,7
Toplam	579	100,0

3.1.13. Başarı Tutumu

Tablo 13’de örneklem grubunun öznel başarı algısı yer almaktadır. Katılımcılara yöneltilen, ‘*Başarmak elinizde midir?*’ sorusuna örneklem grubunun 148 (% 25,6)’i ‘her zaman’, 317 (% 54,7)’si ‘genellikle’, 114 (% 19,7)’ü ise ‘bazen’ cevabını vermiştir.

Tablo 13: Örneklem Başarı Tutumu

Başarmak elinizde midir?	N	%
Her zaman	148	25,6
Genellikle	317	54,7
Bazen	114	19,7
Toplam	579	100,0

3.2. KAYGI İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

Yirmişer sorudan oluşan toplamda 40 maddelik Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinde, her ölçekten alınabilecek toplam puan değeri 20 ile 80 arasında değişmektedir. Puanın yükselmesi kaygı düzeyinin yükseldiği anlamını taşımaktadır. Örneklemimizin durum kaygı ölçeğinden almış olduğu ortalama skor (\bar{X}) 41,34 iken sürekli kaygı ölçeğinden almış olduğu ortalama skor (\bar{X}) 46,39’dur. Bu açıdan bakıldığında örneklem grubunun büyük çoğunluğunun orta derecede kaygı düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1. Yaş Grupları Kaygı İlişkisi

Yaş ile durumluk kaygı arasında anlamlı bir ilişki ($r=,150$; $p<,001$) görülürken, sürekli kaygı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=,011$; $p>,05$). Araştırmaya katılan örneklem kaygı düzeylerinin yaş grupları açısından anlamlı değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit adına Kruskal Wallis-H Testi uygulanmış, sürekli kaygı puanı ile yaş grupları değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür ($\chi^2=1.888$; $p>,05$). Durum kaygı puanının ise yaş gruplarına göre anlamlı bir farka ulaştığı görülmektedir ($\chi^2=15.388$; $p<,001$).

Tablo 14 a. Kaygı Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Durum	13-15 Yaş	263	260,58	15,388	2	,000
	16-18 Yaş	294	316,25			
Kaygı	19 + Yaş	22	291,00			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sürekli	13-15 Yaş	263	284,42	1,888	2	,389
	16-18 Yaş	294	297,63			
Kaygı	19 + Yaş	22	254,68			
	Toplam	579				

Gruplar arası farkın hangi yaş grupları arasında anlamlı olduğunu anlayabilmek için ise Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 14 b. Durum Kaygının Yaşlar arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	$\sum sira$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Durum	13-15 Yaş	263	250,75	65948,50	31232,50	3,919	,000
	16-18 Yaş	294	304,27	89554,50			
Kaygı	Toplam	557					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	$\sum sira$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Durum	13-15 Yaş	263	141,82	37299,00	2583,00	-,835	,404
	19 + Yaş	22	157,09	3456,00			
Kaygı	Toplam	285					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	$\sum sira$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Durum	16-18	294	159,48	46887,00	2946,00	-,697	,486
	19 + Yaş	22	145,41	3199,00			
Kaygı	Toplam	316					

Tablo 14a'da görüldüğü üzere durumluk kaygı düzeyi, 13-15 yaş grubunda bulunanlar için ortalama skor ($\bar{X}_{sıra}$) 260,58; 16-18 yaş grubunda bulunanlar için ortalama skor ($\bar{X}_{sıra}$)=316,25; 19 + yaş grubunda bulunanlar için ise ortalama skor ($\bar{X}_{sıra}$)=291,00'dır. Sonuç olarak en yüksek durum kaygı düzeyi '16-18 yaş' öğrencilerine ait iken onu takiben '19 yaş ve üzeri' grup gelmekte, son olarak da '13-15 yaş' grubu gelmektedir.

Tablo 14 b'de görüldüğü üzere 13-15 yaş grubunun durum kaygı puanları ile 16-18 yaş grubunun durumluk kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. ($U=31232,500$; $p<,001$). 13-15 yaş grupları ile 19+ yaş grupları arasındaki farkın anlamlı olmadığı ($p>,05$) yine 16-18 yaş grubu ile 19+ yaş grubu arasındaki durum kaygı düzeyleri arasındaki farkın da anlamlı olmadığı ($p>,05$) görülmüştür.

Yetişkinler üzerine yapılan bir çalışmada da yaşın artması ile kaygı düzeyinin arttığı tespit edilmiştir (Yoğurtçu, 2009:76). Kartopu (2012) ise yapmış olduğu bir araştırmada yaş gruplarının durumluk kaygı puan ortalamaları açısından farklılık olduğuna değinmiş fakat bu farkın tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda istatistiksel bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir. Yine aynı çalışmada sürekli kaygı puan ortalamaları açısından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu tespit eden Kartopu, bu farkın 13-19 yaşları ile 20-35 yaşları arasındaki grubu kapsadığını belirtmiştir. Başka bir çalışmada ise yaş ile kaygı düzeyinin pozitif bir korelasyona sahip olduğu, yaş düzeyi arttıkça kaygı düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir (Mersin ve Öksüz, 2014).

Tokat (2012) da yaptığı çalışmada yaş grupları ile kaygı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur fakat 15 yaş grubundan 18 yaş grubuna doğru kaygı düzeyinin düşmekte olduğunu saptamıştır. Bu sonuca göre yaşın artması ile kaygı düzeyinin azalacağı sonucuna varılmıştır (s.116). Koytak, 7-11 yaş grubundaki çocukların ölüm kavramı ile ölüm kaygısını araştırdığı bir çalışmada, çocukların yaşını ay cinsinden hesaplamış, yaşlar ile elde ettikleri ölüm kaygısı puanları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmaya göre çocukların yaş grupları ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (2008;60). Aybay, kekeme çocuklar üzerinde yaptığı kaygı çalışmasında örnekleminin yaş grupları ile sosyal

kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığını tespit etmiştir (2009:74). Özyürek ve Demiray (2010) da yapmış olduğu çalışmada yaş gruplarının durum ve sürekli kaygı düzeylerini değiştirmeyeceğini sonucuna ulaşmışlardır.

Görüldüğü üzere kaygı gruplarının incelendiği bilimsel çalışmalarda, yaşın artması ile kaygının arttığı, yaşın azalması ile kaygının arttığı ve kaygı düzeyinin yaş değişkeninden etkilenmediği tespit edilmiş sonuçlar görülmektedir.

Örneklem olarak ergenlerin ele alındığı bu çalışmada sürekli kaygıda yaş gruplarına göre farklılaşma görülmezken, durumluk kaygının 16-18 yaş grubunda 13-15 yaş grubuna göre anlamlı şekilde yüksek çıkmasının nedeni, bu yaş grubunun yakın bir zamanda yükseköğrenim sınavına girecek olması ile açıklanabilir.

Bu sonuçlar açısından bakıldığında, örneklem grubunun yaş grupları arasında durumluk kaygı düzeyleri açısından anlamlı bir fark olduğu fakat sürekli kaygı açısından anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir. Durumluk kaygı üzerindeki farkın da doğrusal bir şekilde gerçekleşmediği görülmektedir. En alt yaş grubunda düşük olan kaygı, bir üst yaş grubunda yükselmekte ve en üst yaş grubunda ise tekrardan düşmektedir. Böylelikle, “*Örneklem grubunun yaşı arttıkça kaygı düzeyi yükselmektedir.*” hipotezi bu çalışma için doğrulanamamıştır. Sonucun durumluk kaygı düzeyinde dalgalı şekilde ortaya çıkmasının nedeni, 19+ yaş grubunun, daha çok eğitime ara vermiş öğrencilerden meydana gelmesi ve sınava yönelik kaygı düzeylerinin eğitime ara vermemiş bireylerden daha düşük olabilmesinden kaynaklanabilir.

3.2.2. Cinsiyet Kaygı İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklemin kaygı düzeylerinin cinsiyet grupları açısından anlamlı değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit adına Bağımsız Örneklem t-Testi uygulanmış, sonucunda örneklem grubunun kaygı puan ortalamalarının, cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmiştir. Buna göre kız öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalaması (\bar{x}) 42,85 iken erkeklerin ortalama puanı (\bar{x}) 38,86'dır. Sürekli kaygı puan ortalamasında ise kız öğrenciler (\bar{x}) 47,80 puana sahipken erkek öğrenciler (\bar{x}) 44,07 puan ortalamasına sahiptir. Buna göre kız öğrencilerin durumluk kaygı düzeyi ile sürekli kaygı düzeyleri erkek

öğrencilerin kaygı düzeylerinden daha yüksektir ($dt_{(577)}=-4,36$; $p<,001$; $st_{(577)}=-4,47$; $p<,001$).

Tablo 15. Kaygı Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Durumluk Kaygı	Erkek	219	38,8630	10,01327	-4,361	577	,00
	Kız	360	42,8472	11,03459			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Sürekli Kaygı	Erkek	219	44,07	9,41	-4,47	577	,00
	Kız	360	47,80	9,97			

Tabloda 15’de görüldüğü üzere t-testi analizi sonrası cinsiyetler arası farkın, kaygının her iki boyutu açısından da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($dt=-4.36$; $p<.001$, $st=-4.47$, $p<.001$).

Tokat, ortaöğretim öğrencilerinde kaygı ve dindarlığı incelediği çalışmasında kız öğrencilerin kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerin kaygı düzeyinden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (2012;93-94). Sekmenli (2000), Lise 1. sınıflar üzerine yaptığı bir çalışmada, örneklem grubunun sürekli kaygı düzeylerini cinsiyet değişkeni açısından incelemiş, kızların sürekli kaygı puanlarının erkeklerin kaygı puanından anlamı bir şekilde daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Sekmenli bu çalışmaya göre kızların sürekli kaygı puan ortalaması 45,89 iken erkeklerin sürekli kaygı puan ortalamaları 43,84 olarak tespit etmiştir. Yine Tüfekçiyaşar’ın yapmış olduğu çalışmada da kızların sürekli kaygı düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (2014;36).

Pulat da ebeveynlerin uyguladığı psikolojik kontrolün ergenlerin depresyon, kaygı ve öfke belirtileri üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında kadınların kaygı düzeyini erkeklerin kaygı düzeyinden daha yüksek bulmuştur (2011;96). Yine üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada kız öğrencilerin kaygı düzeyinin erkek öğrencilerin kaygı düzeyinden yüksek olduğu tespit edilmiştir (Mersin ve Öksüz, 2014). Ayrıca öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışmada da

bayan öğretmenlerin sürekli kaygı düzeyleri erkek öğretmenlere göre anlamlı şekilde yüksek çıkmıştır (Taşgın, Tekin, & Altınok, 2007).

Dokuz Eylül Üniversitesi ilahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören, yaşları 18-27 arasında değişip yaş ortalaması 21,61 olan bireyler üzerine yapılan bir çalışmada; cinsiyet değişkeni açısından kaygı düzeyleri incelenmiştir. Buna göre erkek öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalamalarının (\bar{x} =40.00) kız öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalamalarından (\bar{x} =35.76) anlamlı şekilde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sürekli kaygı düzeyinde ise cinsiyet grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Yıldız, Sezen ve Yenen, 2007;228).

Kartopu, yaptığı araştırmada, bayanların durumluk kaygı puan ortalamasını (\bar{x}) 38,02 bulurken, erkeklerin puan ortalamasını (\bar{x}) 44,1 olarak bulmuştur. Burada aradaki farkın anlamlı olduğu tespit edilmiş fakat bizim çalışmamızla ters bir sonuç ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmasındaki sürekli kaygı puan ortalamalarını erkekler için (\bar{x}) 45.65, bayanlar için ise (\bar{x}) 46.22 şeklinde tespit etmişti ki bu sonuç bizim çalışmamızı da sürekli kaygı düzeyi açısından desteklemektedir (2012:105).

Yenilmez ve Özbey, (2006:431) yapmış olduğu çalışmada cinsiyetin kaygı düzeyleri arasında bir farklılaşmaya neden olmadığını tespit etmiştir. Atasoy ise yaptığı çalışmada, durumluk kaygı düzeyinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğunu saptamıştır. Atasoy, yalnızca SBS'ye hazırlanan öğrenciler ele alındığında, durumluk kaygı puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit etmiştir. Ayrıca; ÖSYS'ye hazırlanan kız öğrencilerin durumluk kaygı düzeylerini erkek öğrencilerin kaygı düzeyinden daha yüksek bulmuştur ($p<.05$). SBS örneğinde anlamlı olmayan cinsiyetler arası bu fark ÖSYS'de anlamlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sonuçlar açısından bakıldığında, örneklem grubunun cinsiyetleri arasında her iki kaygı düzeyi açısından anlamlı bir fark görülmektedir. Böylelikle, *“Örneklem grubundaki kız öğrencilerin kaygı düzeyi daha yüksektir”* hipotezi durumluk ve sürekli kaygı açısından desteklenmiş bulunmaktadır.

3.2.3. Okul Türü Kaygı İlişkisi

Örnekleme grubunun durum kaygı ve sürekli kaygı durumlarının okul türüne göre farklılık arz edip etmediğini belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrasında; durumluk kaygı düzeyinin okul türüne göre anlamlı farklılaşmalara neden olduğu gözlenirken, sürekli kaygı düzeyinin okul değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($df_{(4/574)}=6,44$; $p=,00$; $sf_{(4/574)}=1,50$; $p=,202$).

Tablo 16: Kaygı Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Durumluk Kaygı	Anadolu Lisesi (1)	112	44,13	11,81				
	Fen Lisesi (2)	120	43,25	11,40				1-3,
	İmam Hatip (3)	136	38,66	9,44	574	6,44	,00	1-4,
	Sağlık Meslek (4)	112	39,66	9,32				2-3,
	Sosyal Bilimler (5)	99	41,43	11,29				4-1
	Toplam		579	41,34	10,83			

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Sürekli Kaygı	Anadolu Lisesi (1)	112	47,21	10,20				
	Fen Lisesi (2)	120	47,90	10,89				
	İmam Hatip (3)	136	45,43	8,97	574	1,50	,20	
	Sağlık Meslek (4)	112	45,46	8,62				
	Sosyal Bilimler (5)	99	46,00	10,78				
	Toplam		579	46,39	9,91			

Durumluk kaygı düzeyinde ANOVA sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz tekniklerine geçilmiştir. Varyanslar homojen olmadığında kullanılan, Tamhane çoklu karşılaştırma tekniğine göre; Anadolu lisesi öğrencileri ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Lisesi öğrencileri arasında; Fen lisesi öğrencileri ile İmam Hatip lisesi öğrencilerinin arasında; Sağlık Meslek lisesi öğrencileri ile de Anadolu lisesi öğrencileri arasında durumluk kaygı puan ortalamaları açısından anlamlı fark bulunduğu ortaya çıkmıştır.

En yüksek durumluk kaygı puan ortalaması Anadolu Lisesi ($\bar{X}=44,13$) ile Fen Lisesi ($\bar{X}=43,26$) öğrencilerinin bulunduğu grup iken durumluk kaygı düzeyi

en düşük gruplar, İmam Hatip lisesi ($\bar{x}=38,66$) ile Sağlık Meslek Lisesi ($\bar{x}=41,43$) öğrencilerinin bulunduğu grup olarak tespit edilmiştir.

Sürekli kaygı puan ortalaması en yüksek olan okul Fen Lisesi ($\bar{x}=47,90$) iken, en düşük sürekli kaygı puan ortalamasına sahip okul İmam Hatip lisesidir ($\bar{x}=45,43$; $p>,05$). Durumluk kaygı için gördüğümüz gruplar arası anlamlı fark sürekli kaygı için söz konusu olmamıştır.

Kartopu yaptığı çalışmada kaygı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı değiştiği saptadıktan sonra en düşük kaygı düzeyine sahip okulu İmam Hatip Lisesi olarak tespit etmiştir (2012:107). Tokat'ın yapmış olduğu çalışmada da okullar arası kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu çalışmaya göre en yüksek kaygıya sahip okul kız meslek lisesi çıkarken, en düşük kaygı düzeyine sahip okul ise Anadolu lisesi olarak belirlenmiştir (2012:97). Genel kaygı düzeyinde olmasa da yabancı dil öğrenme kaygılarını araştıran Güçbilek (2014:39), okul türünün kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşmaya yol açtığını tespit etmiştir.

Kaya ve Varol'un üniversite örnekleminde yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin bölümlerine göre, durumluk kaygı düzeyleri arasında önemli bir farkın olduğu, ancak sürekli kaygı düzeyleri arasında önemli bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir (2004:44). Yenilmez ve Özbey, (2006:431) yapmış olduğu çalışmada okul türünün kaygı düzeyleri arasında bir farklılaşmaya neden olmadığını saptamıştır.

Yapılan çalışmaların önemli bir kısmı öğrencilerin kaygı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Özellikle ergenler üzerine yapılan çalışmalarda durumluk kaygının okul türü açısından değiştiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, araştırmamıza katılan örneklem grubu için oluşturulan hipotezin "*Durumluk kaygı düzeyi okul türüne göre değişmektedir ve Fen Lisesi öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyi diğer gruplara göre yüksektir.*" hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

3.2.4. Sınıf Düzeyi Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun kaygı düzeyinin sınıf düzeyine göre değişip değişmediğini tespit edebilme adına Bağımsız Örneklem T-testi

uygulanmıştır. Tablo 17’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun durumluk kaygı düzeyleri, sınıf seviyesine göre değişmekte iken sürekli kaygı düzeyleri sınıf seviyesine göre değişkenlik göstermemiştir. Durumluk kaygı düzeyi en yüksek grup (\bar{X}) 43,23 ortalamasıyla 12. sınıflardır. 9. sınıf öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalaması ise (\bar{X}) 39, 72’dir. Sürekli kaygı puan ortalamasında ise iki sınıf düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t_{(577)}=-3,94$; $p<,001$; $st_{(577)}=0,73$; $p>,05$).

Tablo 17. Kaygı Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Durumluk Kaygı	9. Sınıf	312	39,72	10,39	-3,939	577	,00
	12. Sınıf	267	43,23	11,03			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Sürekli Kaygı	9. Sınıf	312	46,67	10,12	,730	577	,47
	12. Sınıf	267	46,06	9,67			

Tüfekçiyaşar, yapmış olduğu bir çalışmada sürekli kaygı düzeyinin sınıf değişkeninden etkilenmediği sonucuna varmıştır (2014:61). İlahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada ise sınıf değişkeninin öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında önemli bir fark oluşturmadığı görülmüştür (Kaya ve Varol, 2004). Sınıflar arası yabancı dil kaygılarını araştıran Güçbilek, yabancı dil öğrenme kaygısının sınıf düzeyine göre anlamlı bir değişikliğe uğradığını tespit etmiştir (2014:35). Yine Yenilmez ve Özbey (2006:431)’in yaptıkları çalışmada sınıf değişkeninin kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğunu saptanmıştır.

Bu çalışmada 12. sınıf grubunun sürekli kaygı açısından anlamlı fark göstermediği halde durumluk kaygı açısından anlamlı olarak yüksek bulunması, öğrencilerin yakın bir zamanda yüksek öğrenim sınavına girecek olmalarından kaynaklanmış olabilir. Araştırmamıza katılan örnek grubu için oluşturulan “*Sınıf düzeyine göre 12. sınıf öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyleri 9. sınıf öğrencilerin*

durumluk kaygı düzeyinden daha yüksektir.” hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

3.2.5. Öznel Gelir Algısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun kaygı düzeylerinin öznel gelir algılarına göre bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır.

Tablo 18. Kaygı Boyutlarının Öznel Gelir Algısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Durum	Yüksek	40	263,30	1,153	2	,56
	Orta	530	292,21			
	Düşük	9	278,78			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Sürekli	Yüksek	40	261,02	1,413	2	,49
	Orta	530	291,82			
	Düşük	9	311,50			
	Toplam	579				

Tablo 18’de görüleceği üzere; durumluk kaygı için gelir algısı ‘orta’ olan grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 292,21 iken gelir algısı ‘düşük’ olan grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 278,78 hesaplanmıştır. Gelir algısı yüksek olan grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 263,30 çıkmıştır. Fakat gruplar arası istatistiksel anlamda fark bulunamamıştır ($dx^2_{(2/577)}=1,15$; $p>,05$).

Sürekli kaygı için ise sırayla ‘düşük’ gelir algısına sahip grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 311,50 iken, gelir algısı ‘orta’ olan grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 261,02 ve son olarak gelir algısı ‘düşük’ olan grubun puan sıralaması ($\bar{x}_{sıra}$) 291,82 olarak hesaplanmıştır. Her ne kadar sayısal anlamda gruplar arası fark bulunsa da istatistiki açıdan bu farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($sx^2_{(2/577)}=1,41$; $p>,05$). Buna göre durum kaygı ile sürekli kaygı puanlarının öznel gelir algısına göre değişiklik göstermediği ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 18)

Alisinanoğlu ve Ulaş, (2003) çocuklar üzerine yapmış oldukları çalışmada, gelir düzeyinin kaygı düzeyi ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını tespit etmişlerdir. Akgün, Gönen ve Aydın (2007) da üniversite öğrencileri ile ilgili yapmış olduğu incelemede gelir durumları ile kaygı düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulamamışlardır ki bu sonuçlar bizim çalışmamızla örtüşmektedir.

Kaya ve Varol'un (2004) yaptığı çalışmada ise ekonomik durumu yüksek ailelere mensup öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalaması 37.76, ekonomik durumu orta olan ailelere mensup öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalaması 44.13 ve ekonomik durumu düşük ailelere mensup öğrencilerin durumluk kaygı puan ortalamaları 46.95 olarak tespit edilmiştir. Burada gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre gelir durumu yüksek ailelere mensup öğrencilerin kaygı düzeyleri, gelir durumu orta ve düşük ailelere mensup öğrencilerin kaygı düzeylerine göre daha düşük çıkmıştır. Sürekli kaygı için araştırmamızda bu çalışmaya paralel bir sonuç çıkmasına rağmen gruplar arası farkın anlamlı seviyeye ulaşmadığı görülmektedir. Yine bir başka çalışmada üniversite öğrencilerinin kaygı düzeyinin gelir düzeyine göre değişiklik gösterdiği, geliri yüksek olanların kaygılarının düşük olduğu, gelirinin düşük olanların ise kaygısının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Mersin ve Öksüz, 2014).

Neticede “*Gelir algısına göre, düşük gelire sahip olan kişilerin kaygı düzeyi daha yüksektir.*” hipotezi her ne kadar başka çalışmalar açısından doğrulanabilir olsa da bu çalışma için doğrulanamamıştır.

3.2.6. Aile Birliktelik Durumu ile Kaygı İlişkisi

Örneklemin kaygı boyutlarının aile birlikteliği değişkenine göre farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır. Tablo 19'a göre durumluk kaygı ve sürekli kaygı düzeyi, bireylerin aile birliktelik durumuna göre anlamlı değişiklik arz etmemektedir ($\chi^2=1,71$; $p>,05$; $sx^2=,25$; $p>,05$).

Cebeci, yapmış olduğu bir çalışmada tek ebeveyne sahip olan kız ve erkek çocukların sürekli ve durumluk kaygı puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak

anlamli bir farkin olmadigini saptamistir (2009:82). Bu calismannin sonucu arastirmamiz ile örtüşmektedir.

Tablo 19. Kaygi Boyutlarının Aile Birlikteliği Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Durum	Birlikte	562	288,72	1,71	2	,43
	Boşanmış	4	388,25			
Kaygi	Vefat nedenli ayrılık	13	315,04	579		
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Sürekli	Birlikte	562	289,66	,26	2	,89
	Boşanmış	4	271,25			
Kaygi	Vefat nedenli ayrılık	13	310,35	579		
	Toplam	579				

Altuntaş (2012) boşanmış ebeveynlerin çocuklarının, boşanmamış ebeveynlerin çocuklarına göre kaygi düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Özdal ve Aral, (2005) baba yoksunluğu ile alakalı yapmış oldukları çalışmada, baba yoksunu olan çocukların durumluk ve sürekli kaygi puan ortalamalarının babaya sahip çocukların kaygi düzeyinden anlamlı olarak yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aile ortamında, çocuğun hem anneye hem babaya gereksinimi vardır. Annesiz babasız büyümek çocuğun ruh sağlığını etkileyebilecek en ağır durumdur. Ailenin parçalanması olayının çocukları örselediği bilinen bir gerçektir. Çocuğun gelişiminde anne-baba-çocuk ilişkisi çok önemlidir. Yoksunluk yaşayan çocuğun gelişiminin aksamaması için özellikle parçalanma sonrası birlikte yaşadığı ebeveynin bilinçlendirilmesi de gerekmektedir. Aile ortamında, çocuğun hem anneye hem babaya gereksinimi vardır. Ebeveynlerden ayrı büyümek çocuğun ruh sağlığını etkileyecek önemli bir durumdur.

Ateş (2015) ise öğretmen adayların sosyal kaygi düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelediği araştırmasında, ailesi birlikte olan adayların,

ailesinden boşanma yada vefat nedeniyle ayrı bulunan adaylardan sosyal kaygı düzeyi daha düşük bulmuştur.

Her ne kadar bazı araştırmalar için oluşturulan hipotez doğrulansa da bu çalışma verileri açısından; “*Ailesi birlikte olan öğrencilerin parçalanmış aileye sahip öğrencilere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.*” hipotezi doğrulanamamıştır.

3.2.7. Kardeş Sayısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır. Durumluk kaygıya göre en yüksek ortalama ‘2 kardeş’ olan gruba ($\bar{x}_{sıra}=297,89$) aitken en düşük ortalama ($\bar{x}_{sıra}=275,77$) ‘tek kardeş’ olan gruba aittir. Her ne kadar sayısal olarak gruplar arası fark var gözükse de bu fark anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır ($dx^2=,87; p>,05$).

Tablo 20. Kaygı Boyutlarının Kardeş Sayısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Durum Kaygı	Tek Kardeş	26	275,77	,87	4	,93
	2 Kardeş	173	297,89			
	3 Kardeş	232	287,48			
	4 Kardeş	100	291,46			
	5 ve 5+ kardeş	48	278,41			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sürekli Kaygı	Tek Kardeş	26	275,35	3,08	4	,55
	2 Kardeş	173	292,91			
	3 Kardeş	232	283,21			
	4 Kardeş	100	313,05			
	5 ve 5+ kardeş	48	272,25			
	Toplam	579				

Sürekli kaygı da ise en yüksek puan ortalamasına sahip grup '4 kardeş' grubu iken en düşük ortalamaya sahip grup ise '5 ve daha fazla kardeş' e sahipler arasında çıkmıştır($Sx^2=3,08; p>,05$).

Tablo 20'de görüleceği üzere her iki kaygı düzeyinin de kardeş sayısına göre istatistiksel bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Akgün, Gönen ve Aydın, (2007) yapmış oldukları çalışmada da bizim çalışmamızla paralel şekilde kardeş sayısının kaygı düzeyleri ile anlamlı bir değişkenlik oluşturmadığını tespit etmiştir. Yine Alisinanoğlu ve Ulaş, (2003) yapmış oldukları çalışmada kaygı düzeylerinin kardeş sayısı değişkeninden anlamlı bir şekilde etkilenmediğini saptamıştır. Bu sonuçlar çalışmamızla paralellik arz etmektedir.

Demiriz ve Ulutaş (2003) ise yapmış oldukları çalışmada kardeş sayısının çocukların kaygı düzeyini etkilediğini tespit etmiştir. Bu araştırmaya göre kardeş sayısı arttıkça kaygı düzeyi de artmaktadır.

Araştırmalar genel olarak incelendiğinde; kardeş sayısının kaygı düzeylerinde anlamlı farklılaşmaya neden olduğunu ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi ilişkili olmadığını saptamış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda "*Kardeş sayısı arttıkça kaygı azalır.*" hipotezi doğrulanamamıştır.

3.2.8. Doğum Sıralaması ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamalarının doğum sıralamasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır. Tablo 21'de görüldüğü gibi kaygı düzeylerinin doğum sıralamasına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir ($dx^2=0,36; p>,05; sx^2=0,52; p>,05$).

Durumluk kaygı düzeyi en yüksek grup 'büyük' kardeşlerden oluşmakta iken, en düşük grup 'tek' çocuklardan meydana gelmektedir. Fakat gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Sürekli kaygı düzeyinde ise en yüksek puana sahip grup 'küçük' kardeşlerken, en düşük kaygı düzeyine sahip grup 'tek' çocukların olduğu gruptur.

Her iki kaygı düzeyi için ‘tek’ çocuk olan grubun kaygı düzeyi diğerlerine göre düşük olsa da gruplar arası anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 21. Kaygı Boyut Düzeylerinin Doğum Sıralamasına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Durum Kaygı	Büyük kardeş	215	292,87	,36	3	,95
	Küçük kardeş	157	292,39			
	Ortanca	181	286,56			
	Tek çocuk	26	275,77			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sürekli Kaygı	Büyük kardeş	215	292,18	,52	3	,92
	Küçük kardeş	157	294,90			
	Ortanca	181	285,26			
	Tek çocuk	26	275,35			
	Toplam	579				

Bireyin karakterini etkileyen unsurlardan bir tanesi de doğum sıralamasıdır. Bir kimse yeterince deneyime sahipse, kardeşler arası sıralamanın farkına varması mümkündür. Örneğin en küçük çocuğun çok farklı bir ortamda büyüdüğünü söyleyebiliriz. Küçük, genellikle diğer kardeşlerinden daha sıcak bir atmosfer içinde büyür. Büyük çocuklar ise daha çok sorumluluk alan, kardeşlerine bir ölçüde örnek olması gereken konumdadırlar. Çevre tarafından ona yüklenen misyon onu sürekli güçlü olmaya itecek ve yaşamda yaşadığı bazı problemler onu daha çok örseleyecektir. Bu ise onu diğer kardeşlerinden kaygıya daha yatkın bir kişiliğe hazırlayabilir. İkinci doğan çocuklarında ayrı bir güç ve üstünlük eğilimi taşıdıkları görülmektedir. Onlarda kendinden büyük olan kardeşini geçebilmek ve ona üstün gelmek için yoğun çaba gösterebilmektedir. Her ne kadar doğum sıralaması bireyin karakterini oluştururken büyük öneme sahipse de onu sadece bu özelliğinden yola çıkarak yorumlamak sağlıklı olamayacaktır. Her kardeş sıralaması için farklı

özelliklere ait bireyleri görmek mümkündür. Dolayısıyla, bir kimse üzerinde bir fikir oluştururken çok dikkatli davranılmalıdır (Adler, 2013:179-188).

Bazı çalışmalarda büyük çocukların daha kaygılı olduğu saptanmış olsa da (Sözer, 2016) konu ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak “*Büyük kardeşlerin kaygı düzeyleri, diğerlerine göre daha yüksektir.*” hipotezi bu çalışma için doğrulanamamıştır.

3.2.9. Ebeveyn Tutum Algısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubu kaygı düzeylerinin aile tutum algısına göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Buna göre, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin ebeveyn tutum algısına göre farklılaştığı tespit edilmiştir ($dF_{(4/574)}=10,44$; $p<,001$; $sF_{(4/574)}=15,86$; $p<,001$).

Durumluk kaygısı en yüksek olan grup, ailesinin ilgisiz olduğunu düşünürken ($\bar{x}=46,29$), ikinci olan grup ailesinin koruyucu ($\bar{x}=45,66$) olduğunu düşünmektedir. Üçüncü sıradaki grup ailesinin baskıcı tutuma sahip olduğunu düşünürken ($\bar{x}=45,62$), onları takip eden grup ise ailesinin mükemmeliyetçi olduğunu düşünmektedir ($\bar{x}=40,86$). Durumluk kaygı düzeyi en düşük grup ise ailesinin anlayışlı olduğunu ($\bar{x}=39,60$) düşünenlerin olduğu örneklem grubudur.

Sürekli kaygıda ise en yüksek olan grup, ailesinin baskıcı olduğunu düşünürken ($\bar{x}=52,62$), ikinci olan grup ailesini ($\bar{x}=50,92$) koruyucu olarak değerlendirmektedir. Üçüncü sıradaki grup ailesinin ilgisiz tutuma sahip olduğunu düşünürken ($\bar{x}=50,55$), onları takip eden grup ise ailesinin mükemmeliyetçi olduğunu düşünmektedir ($\bar{x}=47,86$). Sürekli kaygı düzeyi en düşük grup ise ailesinin anlayışlı tutum sergilediğini düşünenlerdir ($\bar{x}=44,19$).

Kaygı düzeylerindeki belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz tekniklerine geçilmiştir. Durumluk kaygı için Tamhane çoklu karşılaştırma tekniği, sürekli kaygı içinse; Scheffe tekniği tercih edilmiştir. Sonuç olarak; durumluk kaygı için, ebeveyninin *baskıcı* olduğunu düşünenlerin kaygı düzeyleri, ebeveyninin *anlayışlı* olduğunu düşünenlere oranla daha yüksek çıkmıştır. Ailesinin *anlayışlı* olduğunu

düşünenlerin, *baskıcı*, *ilgisiz* ve *koruyucu* aileye sahip olduğunu düşünenlere göre kaygı düzeyleri daha düşüktür ($p<,05$). Ayrıca ailesinin *mükemmeliyetçi* olduğunu düşünenler ile *ilgisiz* olduğunu düşünenler arasında da *mükemmeliyetçi* grubun lehine anlamlı fark vardır($p<,05$).

Tablo 22: Kaygı Ölçeği Puanlarının Ebeveyn Tutum Algısı Değişkenine Göre Farklaşp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Durumluk Kaygı	Baskıcı (1)	53	45,53	12,14	574	9,54	,00	1-2, 2-3, 2-4, 3-5
	Anlayışlı (2)	382	39,60	10,18				
	İlgisiz (3)	38	46,29	9,89				
	Koruyucu (4)	64	45,66	11,22				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	40,86	10,82				
	Toplam	579	41,34	10,83				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Sürekli Kaygı	Baskıcı (1)	53	52,62	11,01	574	16,88	,00	1-2, 2-3, 2-4
	Anlayışlı (2)	382	44,19	8,91				
	İlgisiz (3)	38	50,55	10,33				
	Koruyucu (4)	64	50,92	10,71				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	47,85	8,54				
	Toplam	579	46,39	9,91				

Sürekli kaygı için ise; anlayışlı aileye sahip grubun kaygı düzeyi, baskıcı, ilgisiz, koruyucu aileye sahip grupların kaygı düzeyinden daha düşük çıkmıştır.

Akgün, Gönen ve Aydın, (2007) yaptıkları çalışmada ailesi otoriter tutuma sahip öğrencilerin, ailesi demokratik tutuma sahip öğrencilerden daha kaygılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan bir başka çalışmada ise üniversite öğrencilerinin aile desteğini yanında hissetmelerinin kaygı düzeylerinin düşmesine neden olduğu tespit edilmiş, aile desteğini yanında hissetmeyen grubun kaygı düzeyi daha yüksek bulunmuştur (Mersin ve Öksüz, 2014). Ayrıca öğrencilerin kaygı düzeyinin ebeveyn tutumundan etkilenmediğini tespit eden çalışmalar da bulunmaktadır (Tümerdem, 2007).

Kozanoğlu'nun yapmış olduğu çalışmada, ailenin çocuğa yaklaşım tutumunun ergen kaygı düzeyine etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda 'baskıcı

ve disiplinli' ile 'aşırı kontrollü' ebeveyne sahip çocukların kaygı düzeylerin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (1986:99).

Yapılan araştırmalar neticesinde bireyin kaygı durumunun aile tutumundan etkilendiği görülmektedir. Bu çalışma sonucunda “*Öğrencilerin kaygı düzeyleri öznel ebeveyn tutumundan etkilenmektedir.*” hipotezi desteklenmiştir.

3.2.10. Öznel Sağlık Algısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubu kaygı düzeylerinin öznel sağlık algısına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası, kaygı puan ortalamalarının grupların öznel sağlık algısına göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre kendilerini her zaman sağlıklı hissedenlerin durumluk kaygı puan ortalaması (\bar{X}) 35,71 iken genellikle kendisini sağlıklı hissedenlerin ortalama puanı (\bar{X}) 39,41'dir. Kendisinin bazen sağlıklı olduğunu düşünenlerin durumluk kaygı puan ortalamaları (\bar{X}) 47,11 iken kendisini hiçbir zaman sağlıklı hissetmeyenlerin durum kaygı puan ortalaması (\bar{X}) 56,26 olarak hesaplanmıştır ($dF_{(3/575)}=51,58$; $p<,001$). (Bkz. Tablo 23). Bu sonuçlara göre, grupların kendilerini sağlıklı hissetme düzeyleri arttıkça durumluk kaygı düzeylerinin düştüğü görülmektedir.

Araştırmaya katılan örneklem grubunun sürekli kaygı puan ortalamaları, kendilerini *her zaman* sağlıklı hissedenler için (\bar{X}) 40,27 iken *genellikle* kendisini sağlıklı hissedenler için bu ortalama (\bar{X}) 44,70'dır. Kendisinin *bazen* sağlıklı olduğunu düşünenlerin sürekli kaygı puan ortalaması (\bar{X}) 52,32 iken kendisini *hiçbir zaman* sağlıklı hissetmeyenlerin sürekli kaygı puan ortalaması (\bar{X}) 57,94 olarak hesaplanmıştır ($sF_{(3/575)}=62,11$; $p<,001$). (Bkz. Tablo.23). Bu sonuçlara göre, grupların kendilerini sağlıklı hissetme düzeyleri arttıkça sürekli kaygı düzeylerinin düştüğü görülmektedir.

Bu sonuçlar ışığında gruplar arası farkın anlamlılığını tespit etmek amacıyla post-hoc Scheffe tekniği kullanılmıştır. Durumluk kaygı ve sürekli kaygı için aynı gruplar arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; kendisini her zaman sağlıklı hissedenlerin kaygı puanları ile kendilerini 'Genellikle' ve 'Bazen' sağlıklı hissedenlerle 'hiçbir zaman' sağlıklı hissetmeyenler arasında anlamlı fark

gözlenmiştir. Tüm gruplar arası kaygı puan ortalamalarında anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Tablo 23: Kaygı Ölçeği Puanlarının Öznel Sağlık Algısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	SS	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Durumluk Kaygı	Her zaman (1)	107	35,71	9,95				
	Genellikle (2)	305	39,51	9,32				1-2, 1-3,
	Bazen (3)	135	46,62	9,92	575	51,58	,00	1-4, 2-3,
	Hiçbir zaman (4)	32	55,25	10,31				2-4, 3-4
	Toplam	579	41,34	10,83				
Puan	Grup	N	\bar{x}	SS	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Sürekli Kaygı	Her zaman (1)	107	40,27	8,97				
	Genellikle (2)	305	44,69	8,10				1-2, 1-3,
	Bazen (3)	135	52,31	9,41	575	62,11	,00	1-4, 2-3,
	Hiçbir zaman (4)	32	57,93	9,04				2-4, 3-4
	Toplam	579	46,38	9,91				

Kartopu, yapmış olduğu bir araştırmada örneklem grubunun durumluk kaygı puan ortalamalarını, kendini ‘genellikle’ sağlıklı hissedenler için 39.04, ‘Bazen’ sağlıklı hissedenler için 38.00, ‘Hiçbir zaman’ sağlıklı hissetmeyenler için 40.66, ‘Her zaman’ sağlıklı hissedenler için ise 42.71 olarak tespit etmiştir. Sürekli kaygı puanı ortalaması açısından ise, kendini ‘genellikle’ sağlıklı hissedenlerin ortalamasını 45.22, ‘Bazen’ sağlıklı hissedenlerin 47.54, ‘Hiçbir zaman’ sağlıklı hissetmeyenlerin 46.00, ‘Her zaman’ sağlıklı hissedenlerin 45.93 olarak tespit etmiştir. Buna göre kendilerini sağlıklı hissedenlerin, kendilerini daha az sağlıklı hissedenlere göre daha az kaygı düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır ki bu sağlıklı hissetme oranı arttıkça kaygının azaldığını ifade etmektedir (2012:108).

Görüldüğü üzere öznel sağlık algısı ile kaygı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. “Bireylerin kendisini sağlıklı hissetme oranları arttıkça kaygı düzeyi azalacaktır.” hipotezi doğrulanmaktadır.

3.2.11. Travmatik Deneyim ile Kaygı İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun travmatik deneyim ile kaygı durumlarının ilişkisi incelemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Buna göre; gruplar arası durumluk kaygı için anlamlı fark

bulunurken, sürekli kaygı için istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($dF_{(2/576)}=8,25$; $p<.001$; $sF_{(2/576)}=2,90$; $p>.05$). (Tablo 24).

Tablo 24’de görüleceği üzere durumluk kaygı düzeyi en yüksek grup “*Travmatik bir olay yaşadınız mı?*” sorusuna ‘bir yakınım yaşadı’ cevabını verenler ($\bar{x}=48,20$) olmuşken, ikinci sırada Travmatik deneyim yaşamış bireylerin bulunduğu grup olmuştur ($\bar{x}=43,71$). Durumluk kaygısı en düşük grup, Travmatik deneyim yaşamayanların bulunduğu gruptur ($\bar{x}=40,59$).

Bir travma olarak cinsel istismarın ele alındığı Er (2010)’in yapmış olduğu araştırmada, cinsel istismara maruz kalan ergenlerin kaygı düzeyleri cinsel istismara maruz kalmamış ergenlere göre daha yüksek tespit edilmiştir.

Tablo 24: Kaygı Ölçeği Puanlarının Travmatik Deneyim Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Drmk Kaygı	Evet (1)	66	43,71	9,09	576	8,25	,00	1-2, 2-3
	Hayır (2)	483	40,59	10,71				
	Yakınım (3)	30	48,20	13,08				
	Toplam	579	41,34	10,83				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Sürekli Kaygı	Evet (1)	66	48,02	9,61	576	2,90	,56	
	Hayır (2)	483	46,00	9,76				
	Yakınım (3)	30	49,00	12,25				
	Toplam	579	46,39	9,91				

Kartopu, yapmış olduğu çalışmada örneklem grubunun dramatik deneyim yaşamışlığı ile kaygı ilişkisini incelemiş, neticede dramatik deneyim yaşamayla durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını saptamıştır (2012:109).

Sonuç olarak araştırmanın başında “*Kendisi veya birinci derecede yakını Travmatik olay yaşamış kimseler, Travmatik olay yaşamamış bireylere göre daha kaygılıdır.*” hipotezi durumluk kaygı için doğrulanırken, sürekli kaygı için doğrulanamamıştır.

3.2.12. Dindarlık Algısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklem grubunun öznel dindarlık algısı ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleme adına tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Durumluk kaygı düzeyi dindarlık algısına göre değişirken ($p<,005$), sürekli kaygı düzeyindeki değişiklik anlamlı boyuta ulaşmamıştır.

Durumluk kaygı düzeyi ($dF_{(4/574)}=4,98$; $p<,005$) en yüksek grup ‘dindar değil’ algısına sahip grup iken ($\bar{x}=45,41$), onu takiben ‘az dindar’ algısındaki grup gelmektedir ($\bar{x}=42,68$). Durumluk kaygıda 3. sırada ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=40,53$) yer alırken kaygı düzeyi en düşük grup ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{x}=37,38$) olarak tespit edilmiştir.

Durum kaygı için gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmış ve ‘dindar değil’ algısındaki grubun kaygı düzeyi ‘çok dindar’ algısındaki gruba göre anlamlı olarak yüksek çıkmıştır ($p<,05$).

Sürekli kaygı için ($dF_{(4/574)}=2,55$; $p>,05$) en yüksek ortalama puanı ‘dindar değil’ algısındaki grup ($\bar{x}=50,08$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘biraz dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=46,47$) almıştır. Üçüncü sırada ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=46,15$) yer alırken son sırada ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{x}=44,00$) yer almaktadır. Sürekli kaygı düzeyinde algılanan dindarlık grupları arasında en yüksek puanı ‘dindar değil’ algısına sahip grup almıştır. Fakat burada gruplar arası farkın anlamlı düzeye ulaşmadığı görülmektedir ($p>,05$).

Tablo 25: Kaygı Ölçeği Puanlarının Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Durumluk Kaygı	Çok Dindar (1)	34	37,38	11,27				
	Dindar (2)	327	40,53	10,70				
	Biraz Dindar (3)	179	42,68	10,63	574	4,98	,00	1-4
	Dindar Değil (4)	39	45,41	10,73				
	Toplam	579	41,34	10,83				
Sürekli Kaygı	Çok Dindar (1)	34	44,00	11,29				
	Dindar (2)	327	46,15	9,36				
	Biraz Dindar (3)	179	46,47	9,97	574	2,55	,05	
	Dindar Değil (4)	39	50,08	12,06				
	Toplam	579	46,39	9,91				

Yapılan bir araştırmada kendisini ‘çok dindar’ görenlerin durumluk kaygı puan ortalaması 42.89, ‘dindar’ görenlerin 38.77, ‘biraz dindar’ görenlerin 39.64, ‘hiç dindar’ görmeyenlerin 40.00 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışma neticesinde durumluk kaygı düzeyi en düşük olanların kendilerini ‘dindar’ olarak algıladığı görülürken, kaygı düzeyi en yüksek olanların kendilerini ‘çok dindar’ olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırmaya göre sürekli kaygı düzeylerinin dindarlık grupları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı saptanmıştır (Kartopu, 2012:110)

Yapıcı ve Kayıklık’ın yapmış oldukları çalışmada ise; kaygı düzeyi en yüksek olan grup, kendilerini ‘hiç dindar değil’ olarak tanımlayan grup olmuştur. Sırayla onları takip eden ‘çok dindarım’ ‘dindarım’ grupları oluşmuştur. ‘biraz dindarım’ diyenlerin ise kaygı düzeyi en düşük çıkmıştır. Fakat bu farklılaşma istatistiksel anlamlı bulunmamıştır. Bu çalışmaya göre gençlerin kendilerini dindar olarak algılayıp algılamamaları onların kaygı halleri ile ilişkili olarak farklılaşmamakta, kaygı düzeyleri onların dinsel hayatlarına yönelik tutum ve davranışlarını etkilememektedir. (2005:194,201).

Tokat’ın çalışmasında ise; öznel dindarlık algısı ve kaygı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve zayıf bir ilişki bulunmuş, buna göre kendini ‘dindar’ kabul eden öğrencilerin sürekli kaygı puanları da yüksek çıkmıştır (2012:119).

Yapılan araştırmalarda öznel dindarlık algısı ile kaygı ilişkisinin doğrusal sonuç vermediğini söylemek mümkündür. Bu çalışma için öznel dindarlık algısı durumluk kaygıda farklılaşmaya neden olurken, sürekli kaygı için anlamlı bir farka neden olmamıştır. Sonuç olarak “*Bireylerin hissettikleri dindarlık düzeyi arttıkça kaygı düzeyleri azalmaktadır.*” hipotezi durumluk kaygı için doğrulanırken, sürekli kaygı için doğrulanamamıştır.

3.2.13. Başarı Algısı ile Kaygı İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklem grubunun başarı algısı ile kaygı düzeylerinin hangi gruplar arasında farklılık gösterdiğini tespit edebilme adına tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Test sonucunda durumluk

kaygı ve sürekli kaygı düzeylerinin, örneklem grubunun başarı algısına göre anlamlı şekilde değiştiği tespit edilmiştir.

Tablo 26’da görüldüğü üzere durum kaygı puan ortalamaları en yüksek olan grup “Başarmak elinizde midir?” sorusuna ‘bazen’ ($\bar{x}=45,25$) diyenler iken, onu takip eden grup ‘genellikle’ ($\bar{x}=41,07$) diyenler olmuştur. Durum kaygı düzeyi en düşük olan grubun ise başarmanın ‘her zaman’ ($\bar{x}=38,92$) elinde olduğunu düşünen grup olduğu tespit edilmiştir ($dF_{(3/575)}=11,64$; $p<,001$). (Tablo 26)

Sürekli kaygı düzeyinde de en yüksek olan grup “Başarmak elinizde midir?” sorusuna ‘bazen’ ($\bar{x}=51,06$) diyenler iken, onu takip eden grup ‘genellikle’ (45,86) diyenler olmuştur. Sürekli kaygı düzeyi en düşük olan grubun ise başarmanın ‘her zaman’ ($\bar{x}=43,91$) elinde olduğunu düşünen grup olduğu tespit edilmiştir ($sF_{(3/575)}=18,83$; $p<,001$). (Tablo 26)

Tablo 26: Kaygı Ölçeği Puanlarının Başarı Algısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Drmlk Kaygı	Her zaman (1)	148	38,92	10,78	575	11,64	,00	1-3, 2-3
	Genellikle (2)	317	41,07	10,13				
	Bazen (3)	114	45,25	11,75				
	Toplam	579	41,34	10,83				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Sürekli Kaygı	Her zaman (1)	148	43,91	9,98	575	18,83	,00	1-3, 2-3
	Genellikle (2)	317	45,86	8,75				
	Bazen (3)	114	51,06	11,30				
	Toplam	579	46,39	9,91				

Başarı algısı ile kaygı düzeyinin gruplar arası farkını tespit için post-hoc tamamlayıcı testine tabi tuttuğumuzda durumluk kaygı için Scheffe testine göre başarmanın ‘Her zaman’ ve ‘Genellikle’ elinde olduğunu düşünenlerle ‘Bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<,05$). Sürekli kaygı için farklılığın Tamhane testi ile incelenmesi sonucunda kaygı düzeylerinin başarmanın ‘Her zaman’ ve ‘Genellikle’ elinde olduğunu düşünenler ile ‘Bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<,05$).

Yenilmez ve Özbey, (2006:431) yapmış oldukları çalışmada genel başarı durumunun öğrencilerin kaygı düzeyinde farklılaşmaya neden olduğunu tespit etmiştir. Tümerdem (2007) yapmış olduğu çalışmada başarı düzeyinin yüksek olduğu durumlarda kaygı düzeyinin düşük olduğunu saptamıştır. Akgün, Gönen ve Aydın, (2007) da üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelediği çalışmalarında başarının artmasının kaygı düzeyinin düşmesine neden olduğunu saptamışlardır. Bu sonuç yapılan çalışma ile paralellik arz etmektedir.

Kartopu yapmış olduğu çalışmada ise, başarı algısının kaygı düzeylerini anlamlı bir şekilde farklılaştırmadığını tespit etmiştir (2013:256). Kandemir'in yaptığı çalışma sonucuna göre ise başarı tutumu açısından başarmak 'genellikle' elimizde diyenlerin durumluk kaygı düzeyleri, 'her zaman elimizdedir' diyenlere göre daha düşüktür çıkmıştır (Kartopu, 2013'te belirtildiği üzere). Yapılan başka bir çalışmada ise başarı durumlarının öğrenci kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farka yol açmadığı görülmüştür (Kaya ve Varol, 2004:50).

Çalışmalarda görüleceği üzere, başarı algısı ile kaygı düzeyinin doğrusal olarak birbirinden etkilenmediğini söylemek mümkündür. Bu çalışma için "*Başarının 'her zaman' elinde olduğunu düşünen bireylerin kaygı düzeyleri diğer gruplara göre daha düşüktür.*" hipotezi doğrulanmıştır.

3.3. DUA İLE İLGİLİ BULGULAR

Dua Tutum ölçeğinin 3 alt boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar sıra ile dua amaç boyutu, dua sıklık boyutu ve duada his-şuurluluk boyutudur. Duanın amaç boyutu için alınabilecek en yüksek puan 60'dir. Duanın sıklık boyutu ile his-şuurluluk boyutu için alınabilecek en yüksek puanlar ise 55'dir. Dua tutumunun genel ölçeğinden alınabilecek en yüksek skor 170'dir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun duanın amaç boyutundan almış olduğu ortalama puan (\bar{x}) 50.92, sıklık boyutundan almış olduğu ortalama puan (\bar{x}) 37.48 ve his ve şuurluluk boyutundan almış olduğu ortalama puan (\bar{x}) 45.73'dür. Örneklemin dua ölçeğinin genelinden almış olduğu ortalama puan ise (\bar{x}) 134,13; standart sapması ise 22,50 olarak hesaplanmıştır.

Deneklerin ölçekten aldığı puanları düşük, orta ve yüksek olarak değerlendirebilmek için, ölçekten alınan ortalama puanın ($\bar{X}=134,13$), standart sapma ($Ss=22,50$) ölçüsünde altında olanları düşük ($\bar{X}<111,63$), üstünde olanları yüksek ($\bar{X}>156,63$), arada olan değerler ise orta düzey ($111,63<\bar{X}<156,63$) olarak kabul edilmiştir. Bu belirlemeye göre örneklem grubunun dua tutum dereceleri düşük, orta ve yüksek olarak dağılımları tablo 27’de görülmektedir. Buna göre deneklerin % 73,1’i ölçekten orta düzeyde dua tutum puanı, %13,6’sı düşük düzeyde dua tutum puanı elde etmiştir. Örneklemin %13,3’ü ise yüksek düzeyde dua tutum puanı almışlardır.

Tablo 27: Dua Tutum Puanı Düzeyi

Düzyey	N	%
Düşük	79	13,6
Orta	423	73,1
Yüksek	77	13,3
Toplam	579	100,0

Albayrak, üniversite öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışmada yaş aralıkları 20-23 arasında yoğunlaşan 798 kişinin dua tutumlarını incelemiştir. Buna göre örneklem grubunun dua tutum puanı en düşük 34,00 en yüksek ise 170 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın ortalama puanı ise 141,33 bulunmuştur. Ayrıca örneklem grubunun dua tutum puan düzeyleri incelendiğinde; %78,2’sinin orta düzeyde dua tutumuna sahip olduğu, %13,3’ünün düşük, %8,5’inin ise yüksek düzeyde dua tutumuna sahip olduğu tespit edilmiştir (2013:101-102). Sonuç düzeyleri ve ölçekten alınan alt ve üst puan oranları çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Horozcu örneklem grubu 507 kişiden oluşan araştırmasında katılımcıların %79,1 (401 kişi)’inin sık sık, %15,8 (80 kişi)’inin ara sıra, %4,5 (23 kişi)’in ise nadiren de olsa dua ettiğini tespit etmiştir. Örneklem grubunda dua etmediğini ifade edenlerin oranı ise % 6 (3 kişi) olarak belirlenmiştir. Genel olarak araştırmaya katılanların %99,4’ü dua ettiğini beyan etmiştir. Sonuçlar ışığında katılımcıların tamamına yakınının belli ölçüde dua ettiği görülmektedir. Örneklem grubu

hayatında duanın önemli bir yerinin bulunduğunu söylemek mümkündür (2010:210).

Üniversite öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada örneklem grubunun dua amaç boyutunda aldıkları puan ortalaması (\bar{X}) 53.50, duanın sıklık boyutunda aldıkları puan ortalaması (\bar{X}) 40.04 iken, duanın his ve şüurluluk boyutunda ise aldıkları ortalama puan ise (\bar{X}) 47,97'dir (Seyhan, 2014:191).

3.3.1. Yaş Değişikliği ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklemin yaş grupları ile dua boyutlarının karşılaştırılması Kruskal Wallis-H Testi uygulanmıştır. Buna göre duanın amaç, sıklık, his-şüurluluk boyutu ve genel dua tutumunun yaş grupları arasında istatistiksel anlamda bir farklılığa ulaşmadığı görülmektedir ($ax^2=,24$; $skx^2=3,55$; $hx^2=,21$; $gx^2=,91$; $sd=2$; $p>,05$).

Albayrak, üniversite öğrencileri ile ilgili yapmış olduğu çalışmada örneklemin yaş gruplarının dua tutumları açısından anlamlı bir değişikliğe neden olmadığını saptamıştır (2013:108). Buna ilaveten Temiz'in (2014:110) de yetişkinler üzerine yapmış olduğu çalışmasında dua tutumunun yaş gruplarına göre değişkenlik göstermediği ortaya çıkmıştır. Tokat, dindarlık ile kaygıyı araştırdığı çalışmada, dindarlığın ibadet inanç boyutlarını ele almıştır. Örneklem grubu içerisinde yaş değişkeninin dindarlık ile ilgili anlamlı bir fark oluşturmadığını saptamıştır (2012:115).

Seyhan (2015) ise, yaş değişkeni ile dua tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulmuş, genç yaş örnekleminin, orta ve ileri yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde dua tutumuna sahip olduğunu tespit etmiştir. Yaşın ilerlemesi ile dua tutumunun da ilerleyeceği öngörülen bu çalışmada esas alınan yaş aralığı örneklem yaş grubumuz ile örtüşmemektedir. Yapıcı (2007) dua sıklığının yaş grupları arasında farklılaşmaya neden olduğunu tespit etmiş fakat oluşan farkın doğrusal olmadığını ve yaşın artması veya azalması ile duanın sıklığının değişebileceğini söylemenin mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Horozcu (2010) da yapmış olduğu çalışmada örneklem grubunun dua sıklığının yaş değişkeninden etkilenmediğini tespit etmiştir.

Tablo 28: Dua Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Amaç	13-15 Yaş	263	292,54	,24	2	,89
	16-18 Yaş	294	286,96			
	19-21 Yaş	22	300,20			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Sıklık	13-15 Yaş	263	304,35	3,55	2	,17
	16-18 Yaş	294	278,15			
	19-21 Yaş	22	276,84			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua His-Şuurluluk	13-15 Yaş	263	292,90	,21	2	,90
	16-18 Yaş	294	288,24			
	19-21 Yaş	22	278,95			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Genel	13-15 Yaş	263	297,20	,91	2	,64
	16-18 Yaş	294	283,71			
	19-21 Yaş	22	288,00			
	Toplam	579				

Yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde bir kısım çalışmalarda dua tutumunun yaş değişkeninden etkilenmediğini bir kısmının ise yaşın ilerlemesi ile dua tutumunun artacağı yönünde sonuca ulaştığı görülmüştür. Bu çalışma açısından “Yaş yükseldikçe dua tutumu artmaktadır.” hipotezi doğrulanamamıştır.

3.3.2. Cinsiyet ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun dua tutumlarının cinsiyetlere göre değişim gösterip göstermediğini tespit etmek için Bağımsız Örneklem t-testi uygulanmıştır. Buna göre; duanın tüm boyutlarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek dua tutumuna sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Dua amaç boyutunda örneklem grubundaki kızların ortalama puanı ($\bar{X}=52,41$) erkeklerin ortalama puanından ($\bar{X}=48,48$) anlamlı şekilde yüksek çıkmıştır ($t=-5,84$; $p<,001$). Dua sıklık boyutunda kızların ortalama puanı ($\bar{X}=38,86$) erkeklerin ortalama puanından ($\bar{X}=35,21$) anlamlı şekilde yüksek çıkmıştır ($t=-5,08$; $p<,001$). Dua his-şuurluluk boyutunda kız öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X}=47,05$), erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{X}=43,56$) anlamlı şekilde yüksek çıkmıştır ($t=-5,41$; $p<,001$). Örneklem grubunun genel dua tutumunda ise, kız öğrencilerin ($\bar{X}=127,25$) erkek öğrencilerden ($\bar{X}=138,32$) daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo:29).

Tablo 29. Dua Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Dua Amaç	Erkek	219	48,48	9,21	-5,88	577	,00
	Kız	360	52,41	6,78			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua Sıklık	Erkek	219	35,21	9,05	-5,07	577	,00
	Kız	360	38,86	7,96			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua His- şuurluluk	Erkek	219	43,56	8,55	-5,41	577	,00
	Kız	360	47,05	6,83			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua Genel	Erkek	219	127,25	25,03	-5,91	577	,00
	Kız	360	138,32	19,69			

Ellison ve Taylor'un 1996 yılında yapmış oldukları saha çalışmasında da kadınların erkeklere göre üç kat daha fazla dua ettikleri ortaya konmuştur (Argyle, 2000). Arıcı da 2005 yılında ergenler üzerine yapmış olduğu bir çalışmada kızların erkeklere göre daha sıkça dua ettiğini tespit etmiştir (s.173). Yoğurtçu'nun

yetişkinler üzerinde yaptığı araştırmada da dini tutumun cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı ve kadınların dinî eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (2009:79).

Albayrak, yapmış olduğu çalışmada kızların erkeklere göre daha fazla duaya başvurduğu sonucuna ulaşmıştır (2013:110). Üniversite öğrencileri örnekleminde yapılan başka bir çalışmada; duada amaç boyutunda kız öğrencilerin ortalama puanı (\bar{x} =54,37) erkek öğrencilerin puanından (\bar{x} =52,63) anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine dua sıklık boyutunda, kız öğrencilerin ortalama puanı (\bar{x} =43,43) erkek öğrencilerin puanından (\bar{x} =40,66) anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır. Son olarak duada his-şuurluluk boyutuna bakıldığında da kız öğrencilerin ortalama puanının (\bar{x} =49,38) erkek öğrencilerin ortalama puanından (\bar{x} =46,57) istatistiki açıdan yüksek olduğu tespit edilmiştir (Seyhan, 2014;190). Bu çalışmada da kız öğrencilerin dua tutumunun tüm boyutlarında, erkeklere göre daha yüksek ortalama puanlara sahip olduğu görülmüştür (s.199). Yine Seyhan'ın yaptığı başka bir araştırmada cinsiyet değişkeni ile dua tutumu arasında yapılan analiz sonucunda kız öğrencilerin genel dua tutum ortalama puanı (\bar{x}) 147,431 iken erkek öğrencilerin ortalama puanı (\bar{x}) 140,17 olarak hesaplanmıştır (2013;169). Araştırma bu sonuçlar ile paralellik göstermektedir.

Koç (2002), duanın çeşitli demografik değişkenler açısından incelendiği çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla başa çıkma yöntemi olarak duaya başvurduğunu tespit etmiştir. Aynı çalışmada ergenlerin 'çok dua az ibadet' yaptıklarına vurgu yapan araştırmacı, kızların erkeklerden daha sık dua ettiğini saptamıştır (s.99). Yine aynı çalışmacı, kız ergenlerin daha düzenli ve sürekli dua ve ibadet ettiklerini, erkeklerin büyük çoğunluğunun ise ara sıra dua ettiğini tespit etmiştir (2004: s163).

Temiz (2014) yetişkinler üzerine yapmış olduğu çalışmada genel olarak bayanların erkeklere göre dua tutumlarının daha yüksek olduğunu tespit etmekle birlikte cinsiyetler arası farkın anlamlı düzeye tek boyutta ulaştığını saptamıştır (s.105). Yine aynı çalışmada dinsel eğilim olarak cinsiyetler arası anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Başka bir çalışmada ise yetişkinlerin dua tutumları incelenmiş ve netice olarak cinsiyet faktörünün dua tutumunu değiştirmedeği sonucuna

ulaşmıştır (Seyhan, 2015). Doğan'ın (2015:141) yapmış olduğu çalışmada da cinsiyet açısından duaya önem verme ile ilgili önemli bir farkın olmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak yapılan çalışmaların büyük bir kısmı cinsiyet değişkeninin dua tutumunu etkilediğini, kızların erkeklerden daha fazla dua tutumuna sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışma neticesinde “*Kız öğrencilerinin dua tutumu erkeklere göre daha yüksek düzeydedir.*” hipotezi doğrulanmaktadır.

3.3.3. Okul Türü ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklem grubunun dua tutumlarının okul türü değişkeninden etkilenip etkilenmediğini araştırmak için, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış ve sonuç olarak tüm dua boyutları için okul türü değişkeninde anlamlı farklılaşmalar gözlenmiştir ($p < ,001$).

Dua amaç boyutunda en yüksek ortalama puanı alan grup Sağlık Meslek Lisesi ($\bar{x}=53,24$) iken, ikinci sırada İmam Hatip Lisesi ($\bar{x}=52,96$) ve üçüncü sırada Anadolu Lisesi ($\bar{x}=49,38$) gelmektedir. Dördüncü sırada Fen Lisesi ($\bar{x}=49,30$) grubu gelirken son sırada Sosyal Bilimler Lisesi ($\bar{x}=49,20$) öğrencilerinin ortalama puanları yer almaktadır ($F_{(4/574)}=8,35$; $p < ,001$). Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit için tamamlayıcı post-hoc tekniklerine geçilmiştir. Tamhane tekniğine göre dua amaç boyutunda;

- a) Anadolu Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Lisesi arasında,
- b) Fen Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Lisesi arasında,
- c) İmam Hatip Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri arasında,
- d) Sağlık Meslek Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri arasında;
- e) Sosyal Bilimler Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Lisesi arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,05$). (Bkz. Tablo 30)

Dua sıklık boyutunda en yüksek ortalama puanı alan grup Sağlık Meslek Lisesi ($\bar{x}=41,22$) iken, ikinci sırada İmam Hatip Lisesi ($\bar{x}=39,63$) ve üçüncü sırada Anadolu Lisesi ($\bar{x}=36,04$) gelmektedir. Dördüncü sırada Sosyal Bilimler Lisesi ($\bar{x}=35,53$) grubu gelirken son sırada Fen Lisesi ($\bar{x}=34,50$) grubunun ortalama

puanları yer almaktadır ($F_{(4/574)}=14,43$; $p<,001$). Gruplar arası farkın hangisinde anlamlı düzeye ulaştığını tespit için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe tekniği kullanılmıştır. Buna göre dua sıklık puanlarının;

- a) Anadolu Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Lisesi arasında,
- b) Fen Lisesi ile İmam Hatip Lisesi ve Sağlık Meslek Lisesi arasında,
- c) İmam Hatip Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri arasında,
- d) Sağlık Meslek Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri arasında,
- e) Sosyal Bilimler Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasındaki farkların anlamlı boyuta ulaştığı tespit edilmiştir ($p<,05$). (Bkz. Tablo 30)

Dua his-şuurluluk boyutunda en yüksek ortalama puanı alan grup Sağlık Meslek Lisesi ($\bar{x}=48,47$) iken, ikinci sırada İmam Hatip Lisesi ($\bar{x}=47,51$) ve üçüncü sırada Anadolu Lisesi ($\bar{x}=44,15$) gelmektedir. Dördüncü sırada Sosyal Bilimler Lisesi ($\bar{x}=44,04$) grubu gelirken son sırada Fen Lisesi ($\bar{x}=44,02$) öğrencilerinin ortalama puanları yer almaktadır ($F_{(4/574)}=9,75$; $p<,001$). Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Tamhane tekniğine göre dua his-şuurluluk düzeylerinin;

- a) Anadolu Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında,
- b) Fen Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında,
- c) İmam Hatip ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi arasında,
- d) Sağlık Meslek Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler lisesi arasında;
- e) Sosyal Bilimler Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür ($p<,05$). (Bkz. Tablo 30)

Genel dua tutumunda ise; yine en yüksek ortalama puanı alan grup Sağlık Meslek Lisesi ($\bar{x}=142,94$) iken, ikinci sırada İmam Hatip Lisesi ($\bar{x}=140,11$) ve üçüncü sırada Anadolu Lisesi ($\bar{x}=129,58$) gelmektedir. Dördüncü sırada Sosyal Bilimler Lisesi ($\bar{x}=128,77$) grubu gelirken son sırada Fen Lisesi ($\bar{x}=127,82$) öğrencilerinin ortalama puanları yer almaktadır ($F_{(4/574)}=12,53$; $p<,001$).

Tablo 30: Dua Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Dua Amaç	Anadolu Lisesi (1)	112	49,38	9,06	574	8,35	,00	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-5, 4-5
	Fen Lisesi (2)	120	49,30	8,05				
	İmam Hatip (3)	136	52,96	6,42				
	Sağlık Meslek (4)	112	53,24	5,93				
	Sosyal Bilimler (5)	99	49,20	9,48				
	Toplam	579	50,92	8,02				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Dua Sıklık	Anadolu Lisesi (1)	112	36,04	8,20	574	14,43	,00	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-5, 4-5
	Fen Lisesi (2)	120	34,50	8,71				
	İmam Hatip (3)	136	39,63	7,70				
	Sağlık Meslek (4)	112	41,22	6,92				
	Sosyal Bilimler (5)	99	35,53	9,42				
	Toplam	579	37,48	8,57				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Dua His- şuurluluk	Anadolu Lisesi (1)	112	44,15	8,74	574	9,75	,00	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-5, 4-5
	Fen Lisesi (2)	120	44,03	8,12				
	İmam Hatip (3)	136	47,51	6,07				
	Sağlık Meslek (4)	112	48,47	5,74				
	Sosyal Bilimler (5)	99	44,04	8,59				
	Toplam	579	45,73	7,71				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Tamhane)
Dua Genel	Anadolu Lisesi (1)	112	129,58	24,06	574	12,53	,00	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-5, 4-5
	Fen Lisesi (2)	120	127,83	23,17				
	İmam Hatip (3)	136	140,11	18,31				
	Sağlık Meslek (4)	112	142,94	16,91				
	Sosyal Bilimler (5)	99	128,77	25,51				
	Toplam	579	134,13	22,49				

Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Tamhane tekniğine göre genel dua tutumlarının;

- Anadolu Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında,
- Fen Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında,
- İmam Hatip ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri arasında,
- Sağlık Meslek Lisesi ile Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler lisesi arasında,

e) Sosyal Bilimler Lisesi ile İmam Hatip ve Sağlık Meslek Liseleri arasında anlamlı olduğu görülmüştür ($p < ,05$). (Bkz. Tablo 30)

Koç, (2002) çalışmasında dört farklı okul türünün dua tutumunu karşılaştırmış ve özel okulda okuyan öğrenciler ile İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin dua tutumunun genel lise ve Anadolu liselerinde okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğunu saptamıştır (s.110). Yine aynı araştırmacının 2004 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre İmam Hatip Lisesi ve Özel Lisede okuyan öğrencilerin, Anadolu Lisesi ve Genel Liselere göre daha düzenli ve devamlı dua ve ibadet ettiği tespit edilmiştir (s.167).

Arıcı'nın yapmış olduğu çalışmada dua tutumunun en yüksek olduğu okul türünün İmam Hatip Lisesi olduğu en düşük dua tutumunun ise Anadolu Lisesi olduğu tespit edilmiştir (2005:173). Her ne kadar dua tutumunda birinci sırada yer almamış olsa da bu çalışma için de İmam Hatip Lisesinin dua tutumunun Anadolu Lisesinin dua tutumundan daha yüksek olduğu görülmektedir. Albayrak (2013) ise gençlerde dua tutumunu incelediği çalışmada farklı üniversitede okuyan öğrencilerin dua tutumları arasında anlamlı farklar tespit etmiştir.

Sonuç olarak yapılan araştırmalar, dua tutumunun okul türü değişkeninden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma için oluşturulan “*Dua tutumları okul türlerine göre değişiklik gösterir.*” hipotezi doğrulanmıştır.

3.3.4. Sınıf Düzeyleri ile Dua Tutum İlişkisi

Örneklem grubunun dua tutumlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit edebilme adına Bağımsız Örneklem t-Testi uygulanmış, gruplar arası anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($t_{(577)} = ,43$, $p > ,05$; $st_{(577)} = 1,4$, $p > ,05$; $ht_{(577)} = ,02$, $p > ,05$; $gt_{(577)} = ,56$; $p > ,05$).

Albayrak'ın geniş örnekleme gençlerin dua tutumlarını incelediği araştırmasında, üniversite öğrencilerinin dua tutumlarının okumuş oldukları sınıf düzeylerinden etkilenmediğini saptamıştır (2013:115). Bu sonuç, bizim çalışmadaki araştırmaya katılan örneklem grubunun vermiş olduğu sonuçla örtüşmektedir.

Tablo 31: Dua Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	s	p
Dua Amaç	9. Sınıf	312	51,05	7,21	0,43	577	,67
	12. Sınıf	267	50,77	8,87			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua Sıklık	9. Sınıf	312	37,82	8,14	1,04	577	,30
	12. Sınıf	267	37,08	9,03			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua His- şuurluluk	9. Sınıf	312	45,74	7,29	0,02	577	,99
	12. Sınıf	267	45,73	8,19			
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t Testi		
Dua Genel	9. Sınıf	312	134,62	20,83	0,56	577	,58
	12. Sınıf	267	133,57	24,32			

Seyhan ise, üniversite öğrencilerinin dua tutumlarını araştırdığı bir çalışmada; sınıf değişkeni ile dua tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında sınıfların ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(3/672)}=3,844$). Bu araştırma çerçevesinde dua tutumunda en yüksek ortalama puanı birinci sınıf öğrencileri ($\bar{x}=149,337$) alırken, en düşük ortalama puanı üçüncü sınıf öğrencileri aldığı ($\bar{x}=142,134$) saptanmıştır. Ayrıca birinci sınıflar ile üçüncü sınıfların dua tutumları arasındaki fark birinci sınıfların lehine anlamlı bulunmuştur (2013: 168).

Sonuç olarak araştırmaya katılan örneklem grubu dua tutumlarının, sınıf düzeyine göre anlamlı bir değişikliğe uğramadığı bu çalışma: “‘12. sınıf’ öğrencilerinin dua sıklık düzeyi ‘9. sınıf’ öğrencilerin dua sıklık düzeyinden daha yüksektir.” hipotezimizi doğrulamamaktadır.

3.3.5. Gelir Algısı ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun, dua boyutlarının öznel gelir algısına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmış ve arada istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır ($p>,05$)

Tablo 32: Dua Boyutlarının Öznel Gelir Algısına Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Amaç	Yüksek	40	278,15	2,22	2	,33
	Orta	530	292,21			
	Düşük	9	212,67			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Sıklık	Yüksek	40	267,24	2,94	2	,23
	Orta	530	293,06			
	Düşük	9	210,78			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua His- Şuurluluk	Yüksek	40	273,79	2,22	2	,33
	Orta	530	292,47			
	Düşük	9	216,83			
	Toplam	579				
Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Genel	Yüksek	40	270,91	2,88	2	,24
	Orta	530	292,85			
	Düşük	9	207,28			
	Toplam	579				

Ergenlerin dua tutumu ile çeşitli değişkenlerin incelendiği bir çalışmada, ergenlerin sosyoekonomik durumlarında ‘orta’ düzeye sahip olanların dua tutumunun yüksek olduğu gözlenirken, onu takiben ‘ortanın üstü’ seviyedeki öğrencilerin dua tutumunun ikinci sırada yer aldığı görülmüştür. Dua tutumunun en düşük olduğu grup ise ‘ortanın altındaki’ ekonomik düzeye sahip öğrencilerin bulunduğu grup olduğu tespit edilmiştir. Sosyoekonomik düzeyin ergenlerin dua

tutumlarında anlamlı farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2002:103). Bu çalışmada da duanın tüm alt boyutları ve genel dua tutumu için bu sonuca benzer sonuçlar elde edilmiş olup gruplar arası farkın istatistiksel olarak anlamlı seviyeye ulaşmadığı görülmüştür.

Yine Albayrak'ın yapmış olduğu çalışmaya göre gençlerin ekonomik düzeylerinin dua tutumu için anlamlı değişikliğe neden olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (2013:111-112). Horozcu da (2010) yaptığı çalışma neticesinde gelir düzeyinin dua sıklığına etki etmediğini saptamıştır.

Koç, (2004) ergenler üzerinde yapmış olduğu başka bir saha çalışmasında ise; gelir düzeyi yüksek olanların daha fazla ve düzenli dua ettiğini, gelir düzeyi orta olan grubun çoğunluğunun ise ara sıra dua ettiğini tespit etmiştir. Yine bu çalışmaya göre düşük gelirli öğrencilerin daha az dua ettiğini söylemek mümkündür. Ara sıra dua edenlerde en yüksek oran orta gelirlilere ait iken, düzenli ve sürekli dua edenlerde en yüksek oran gelir düzeyi yüksek olanlara ait çıkmıştır.

Yetişkinler üzerine yapılan bir çalışmada gelir düzeyi 'çok iyi ve iyi' ile 'orta ve düşük' olmak üzere 2 grup olarak değerlendirilmiş, örneklem grubunun dua tutumları incelenmiştir. Buna göre genel dua tutumunun gelir gruplarına göre değişkenlik arz ettiği tespit edilmiş, gelir algısı 'çok iyi ve iyi' olan grubun diğer gruba göre dua tutumunun daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Temiz, 2014:125). Yapıcı (2007) gelir düzeyi orta düzey olanların dua tutumunun, üst düzey gelire sahiplerden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Yapılan bir kısım çalışmalar, dua tutumunun gelir düzeyi ile değişkenlik arz etmediği ortaya koyarken, bazı çalışmalar bunun aksini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın sonucuna göre gelir algısı dua tutumunda anlamlı bir farklılığa sebep olmamıştır. Böylelikle "*Düşük gelir algısı olan kişiler daha sık duaya yönelmektedirler.*" hipotezi bu çalışma için doğrulanamamıştır.

3.3.6. Aile Birliktelik Durumu ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun, dua boyutlarının aile birliktelik durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmış boyutlar arasında duanın his-şuurluluk boyutu arasında anlamlı bir

fark bulunmazken ($p>,05$) diğer tüm alt boyutlar ile genel dua tutumunda aile birliktelik değişkenine göre anlamlı farklar tespit edilmiştir.

Tablo 33 a: Dua Boyutlarının Aile Birlikteliği Değişkenine Göre Farklılaşp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Dua	Birlikte	562	292,20	7,071	2	,03
	Boşanmış	4	75,75			
Amaç	Vefat nedenli ayrılık	13	260,92	579		
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Dua	Birlikte	562	292,80	6,724	2	,04
	Boşanmış	4	112,38			
Sıklık	Vefat nedenli ayrılık	13	223,62	579		
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Dua His-	Birlikte	562	291,67	5,263	2	,07
	Boşanmış	4	101,13			
şuurluluk	Vefat nedenli ayrılık	13	275,81	579		
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Dua	Birlikte	562	292,46	7,040	2	,03
	Boşanmış	4	84,25			
Genel	Vefat nedenli ayrılık	13	246,85	579		
	Toplam	579				

Dua boyutları aile birliktelik değişkenine göre incelendiğinde, duanın his şuurluluk boyutunda ($hx^2=5,26$; $p>,05$) anlamlı bir fark görülmezken; duanın amaç boyutunda ($ax^2=7,07$; $p<,05$), sıklık boyutunda ($sx^2=6,72$; $p<,05$) ve genel dua tutumunda ($gx^2=7,04$; $p<,05$) anlamlı farkın olduğu görülmüştür. Bu boyutlardaki anlamlı farkın ne olduğunu tespit edebilmek için ise Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 33 b'ye göre ebeveyni birlikte olanların dua amaç boyutu, dua sıklık boyutu ve genel dua tutumunun ebeveyni boşananlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (aU=281; sU=384; gU=316; p<,05).

Tablo 33 c'ye göre ebeveyni birlikte olanlar ile ebeveynini vefat nedeniyle kaybedenler arasında dua amaç boyutu, dua sıklık boyutu ve genel dua tutumunun arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (aU=3261; sU=2778,5; gU=3453; p>,05).

Tablo 33 b: Dua Boyutlarının Aile Birlikte-Boşanma Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P
Dua Amaç	Birlikte	562	285,00	160170,00			
	Boşanmış	4	72,75	291,00	281,00	-2,59	0,10
	Toplam	566					
Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P
Dua Sıklık	Birlikte	562	284,82	160067,00			
	Boşanmış	4	98,50	394,00	384,00	-2,27	,023
	Toplam	566					
Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P
Dua Toplam	Birlikte	562	284,94				
	Boşanmış	4	81,50	160135,00	316,00	-2,48	,013
	Toplam	566		326,00			

Tablo 33 d'ye göre ebeveyni boşanmış olanlar ile ebeveynini vefat nedeniyle kaybedenler arasında dua amaç boyutu, dua sıklık boyutu ve genel dua tutumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (aU=12; sU=10,5; gU=11; p>,05).

Tablo 33 c: Dua Boyutlarının Aile Birlikte-Ebeveyn Kaybı Değişkenine Göre Farklaşmış Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
Dua Amaç	Birlikte	562	288,70	162248,00			
	Vefat ned.	13	257,85	3352,00	3261,00	-,663	,507
	Toplam	575					
Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
Dua Sıklık	Birlikte	562	288,36	162056,00			
	Vefat ned.	13	272,62	3544,00	2778,50	-,338	,735
	Toplam	575					
Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
Dua Toplam	Birlikte	562	289,02	162432,00			
	Vefat ned.	13	243,69	3168,00	3453,00	-,97	,33
	Toplam	575					

Yapılan çalışmalar incelendiğinde aile durumu ile duanın ilişkisinin ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çocukların genellikle ailesinin dini eğilimleri ile uyumlu olduğu bilinmektedir. Ailenin dindarlığı çocukların dini sosyalleşmesinin yanında genel sosyalleşmesine de katkı sağladığı bilinmektedir (Kurt, 2009:22).

Araştırmaya katılan örneklem grubu içinde ailesi birlikte olanların, parçalanmış aileye sahip kişilere göre daha yüksek dua tutumuna sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışma neticesinde "Ailesi birlikte olan bireylerin dua tutumu, ailesi parçalanmış olan gruplara göre daha yüksek seviyededir." hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 33 d: Dua Boyutlarının Aile ‘Boşanma-Vefat Nedeni İle Ayrılık’ Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua Amaç	Boşanmış	4	5,50	22,00	12,00	-1,60	,11
	Vefat ned.	13	10,08	131,00			
	Toplam	17					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua Sıklık	Boşanmış	4	5,13	20,50	10,50	-1,76	,079
	Vefat ned.	13	10,19	132,50			
	Toplam	17					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua Toplam	Boşanmış	4	5,25	21,00	11,00	-1,70	,102
	Vefat ned.	13	10,15	132,00			
	Toplam	17					

3.3.7. Kardeş sayısı ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun dua tutumlarının kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır. Tablo 34 a’ya göre duanın tüm alt boyutları ile genel dua tutumunun kardeş sayısına göre anlamlı değişikliklere uğradığı tespit edilmiştir ($ax^2=12,91$; $sx^2=14,01$; $hx^2=14,85$; $gx^2=14,85$; $sd=4$; $p<,05$).

Burada tüm boyutlar için ‘2 kardeş’ olanların, tüm diğer kardeş sayılarına göre daha düşük dua tutumuna sahip olduğu görülmektedir. Fakat gruplar arasındaki farkın, hangileri arasında anlamlı olduğunu tespit edebilme adına Mann Whitney-U testi uygulanmıştır.

Tablo 34 a: Dua Boyutlarının Kardeş Sayısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Amaç	Tek Kardeş	26	310,02	12,91	4	,01
	2 Kardeş	173	255,97			
	3 Kardeş	232	293,09			
	4 Kardeş	100	323,33			
	5 ve 5+ kardeş	48	317,44			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Sıklık	Tek Kardeş	26	318,96	14,01	4	,01
	2 Kardeş	173	261,16			
	3 Kardeş	232	292,78			
	4 Kardeş	100	293,19			
	5 ve 5+ kardeş	48	358,16			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua His-Şuurluluk	Tek Kardeş	26	323,67	14,85	4	,01
	2 Kardeş	173	249,41			
	3 Kardeş	232	305,24			
	4 Kardeş	100	307,32			
	5 ve 5+ kardeş	48	308,31			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
Dua Genel	Tek Kardeş	26	322,88	14,85	4	,01
	2 Kardeş	173	252,28			
	3 Kardeş	232	296,95			
	4 Kardeş	100	309,64			
	5 ve 5+ kardeş	48	333,63			
	Toplam	579				

Dua amaç boyutunda ‘2 kardeş’ grubu ile ‘3 kardeş’, ‘4 kardeş’, ‘5 ve daha fazla kardeş’ grupları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < ,05$). ‘Tek kardeş’ grubu ile ‘2 kardeş’ grubu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.(Tablo 34 b).

Tablo 34 b: Dua Amaç Boyutunun Kardeş Sayısı ile Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>P</i>
Dua Amaç	2 kardeş	173	188,24	32565,50	17514,50	-2,19	,03
	3 kardeş	232	214,01	49649,50			
	Toplam	405					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>P</i>
Dua Amaç	2 kardeş	173	125,44	21701,00	6650,00	-3,19	,00
	4 kardeş	100	157,00	15700,00			
	Toplam	273					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>P</i>
Dua Amaç	2 kardeş	173	105,72	18289,00	3238,00	2,34	,02
	4 + kardeş	48	130,04	6242,00			
	Toplam	221					

Dua sıklık boyutunda örneklem grubundan ‘2 kardeş’ grubu ile ‘5 ve daha fazla kardeş’ grubu arasındaki fark anlamlı çıkarken ($p < ,001$) diğer kardeş grupları arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($p > ,05$). (Tablo 34 c).

Duanın his- şuurluluk boyutunda örneklem grubundan ‘2 kardeş’ grubu ile ‘tek çocuk’, ‘3 kardeş’, ‘5 ve 5+ kardeş grupları arasındaki fark anlamlı çıkarken ($p < ,05$) diğer kardeş grupları arasındaki fark anlamlı bulunamamıştır ($p > ,05$). (Bkz. Tablo 34 d).

Tablo 34 c: Dua Sıklık Boyutunun Kardeş Sayısı ile Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>P</i>
Dua Sıklık	2 kardeş	173	102,87	17796,00	6650,00	-3,59	,00
	4 + kardeş	48	140,31	6735,00			
	Toplam	221					

Tablo 34 d: Duanın His- Şuurluluk Boyutunun Kardeş Sayısı ile Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua His-Şuurluluk	Tek çocuk	26	122,12	3175,00			
	2 kardeş	173	96,68	16725,00	1674,00	-2,10	,04
	Toplam	199					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua His-Şuurluluk	2 kardeş	173	179,87	31117,00			
	3 kardeş	232	220,25	51098,00	16066,00	-3,44	,001
	Toplam	405					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua His-Şuurluluk	2 kardeş	173	102,87	17796,00			
	4 + kardeş	48	140,31	6735,00	3311,00	-2,15	,032
	Toplam	221					

Daha önce kardeş sayısı ile dua ilişkisinin işlendiği herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Çekin (2013) yapmış olduğu çalışmada İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin kardeş sayılarının prososyal davranışa, etkisini araştırmış ve kardeş sayısının artması ile prososyal davranışın arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 34 e: Genel Dua Tutumunun Kardeş Sayısı ile Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua Genel	2 kardeş	173	184,73	31959,00			
	3 kardeş	232	216,62	50256,00	16908,00	-2,71	,01
	Toplam	405					

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Dua Genel	2 kardeş	173	104,32	18048,00			
	4 + kardeş	48	135,06	6483,00	2997,00	-2,95	,00
	Toplam	221					

Genel dua tutumunda örneklemin ‘2 kardeş’ grubu ile ‘3 kardeş’, ‘5 ve daha fazla kardeş’ grupları arasındaki fark anlamlı çıkarken ($p < ,05$) diğer kardeş grupları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p > ,05$). Sonuç olarak “*Dua tutumu ile kardeş sayısı arasında bir ilişki yoktur.*” hipotezi bu çalışma için doğrulanmamıştır.

3.3.8. Doğum Sıralaması İle Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun dua tutumlarının doğum sıralamalarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testi uygulanmıştır.

Tablo 35 a: Dua Boyutlarının Doğum Sıralamasına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Amaç	Büyük kardeş	215	269,76	5,38	3	,15
	Küçük kardeş	157	296,07			
	Ortanca	181	305,90			
	Tek çocuk	26	310,02			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Sıklık	Büyük kardeş	215	267,17	9,38	3	,03
	Küçük kardeş	157	286,05			
	Ortanca	181	316,38			
	Tek çocuk	26	318,96			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua His-Şuurluluk	Büyük kardeş	215	280,20	4,29	3	,23
	Küçük kardeş	157	278,75			
	Ortanca	181	306,57			
	Tek çocuk	26	323,67			
	Toplam	579				

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Dua Genel	Büyük kardeş	215	270,14	7,64	3	,05
	Küçük kardeş	157	285,06			
	Ortanca	181	313,15			
	Tek çocuk	26	322,88			
	Toplam	579				

Tablo 35 a'daki testin sonucuna göre duanın sıklık boyutunda anlamlı bir farklılık ($sx^2=9,38$; $p<,05$) saptanmıştır. Amaç boyutu ($ax^2=5,38$; $p>,05$), his-şuurluluk boyutu ($hx^2=4,29$; $p>,05$) ve genel dua tutumu ($gx^2=7,64$; $p>,05$) doğum sıralaması ile anlamlı bir değişikliğe uğramamıştır.

Dua sıklık boyutundaki doğum sıralaması değişkeninin hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu tespit edebilme adına Mann Whitney-U testi uygulanmıştır. Tablo 35 b'ye göre ortanca kardeşlerin büyük kardeşlerden daha sık dua ettikleri tespit edilmiştir ($U=16147$; $p<,005$).

Tablo 35 b: Dua Boyutlarının Doğum Sıralaması ile Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	p
Dua Sıklık	Büyük	215	183,10	39367,00	16147,00	-2,92	,00
	Ortanca	181	216,79	39239,00			
	Toplam	396					

Dua ile doğum sıralamasının bir farklılığa ulaşip ulaşmadığının incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma için; “Doğum sıralaması, dua tutumlarında anlamlı bir farklılaşmaya neden olmamıştır.” hipotezi duanın sıklık boyutu haricinde doğrulanmıştır.

3.3.9. Öznel Ebeveyn Tutum Algısı ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmaya katılan örneklem grubunun dua alt boyutları ile genel dua tutumunun algılanan ebeveyn tutumu ile ilişkisini saptayabilmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Buna göre ebeveyn tutum algısının duanın amaç boyutu ($aF_{(4/574)}=2,036$; $p>,05$), his-şuurluluk boyutu ($hF_{(4/574)}=1,983$; $p>,05$) ve genel dua tutumu ($gF_{(4/574)}=2,353$; $p>,05$) arasında anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı görülmüştür. Dua sıklık boyutunda ise ($sF_{(4/574)}=2,60$; $p>,05$) farklılığın anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Dua sıklık boyutunda farklılaşmanın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirleyebilmek için post-hoc tamamlayıcı tekniklerden LSD testi kullanılmış ve neticede anlayışlı ebeveyne sahip olduğunu düşünen bireylerin, baskıcı aileye sahip bireylerden daha sıklıkta dua ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 36: Dua Ölçeği Puanlarının Ebeveyn Tutum Algısı Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua Amaç	Baskıcı (1)	53	49,09	8,73	574	2,04	,09	
	Anlayışlı (2)	382	51,58	7,53				
	İlgisiz (3)	38	49,95	9,47				
	Koruyucu (4)	64	49,61	8,78				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	50,10	8,38				
	Toplam	579	50,92	8,02				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (LCD)
Dua Sıklık	Baskıcı (1)	53	35,19	8,36	574	2,60	,03	1-2
	Anlayışlı (2)	382	38,18	7,96				
	İlgisiz (3)	38	38,11	9,51				
	Koruyucu (4)	64	36,14	9,86				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	35,52	10,36				
	Toplam	579	37,48	8,57				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua His- şuurluluk	Baskıcı (1)	53	44,87	7,60	574	1,98	,10	
	Anlayışlı (2)	382	46,36	7,23				
	İlgisiz (3)	38	44,55	7,69				
	Koruyucu (4)	64	44,03	9,15				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	44,76	9,28				
	Toplam	579	45,73	7,71				

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua Genel	Baskıcı (1)	53	129,15	22,30	574	2,35	,05	
	Anlayışlı (2)	382	136,12	20,97				
	İlgisiz (3)	38	132,61	25,29				
	Koruyucu (4)	64	129,78	25,94				
	Mükemmeliyetçi (5)	42	130,38	26,25				
	Toplam	579	134,13	22,49				

Din Psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğu bununla birlikte çocuktaki dinî duygu ve düşüncenin gelişmesinin aileden aldığı dinî eğitime bağlı olduğu tespit edilmiştir (Armaner, 1980:89). Ergenler üzerine yapılan bir çalışmada ailenin, en etkin toplumsallaşma faktörü olduğu görülmüş, ergenlerin dini toplumsallaşma düzeyleri ile anne baba destek algıları arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Arslan, 2006:90-91). Ayrıca çocukların dini hayatının

şekillenmesinde anne-baba tutumlarının, özellikle de anne tutumunun pozitif yönde etkisinin olduğunu bilinmektedir (Beit-Hallahmi, Argyle,1997,s.99-100).

Genel sonuç olarak örneklemin tüm boyutlar için *anlayışlı* ebeveyne sahip bireylerin *baskıcı* aile tutumuna maruz kalan bireylerden daha yüksek dua tutumuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle “*Ailesinin anlayışlı olduğunu düşünen bireylerin dua tutumu diğer gruplara göre daha yüksektir.*” hipotezi dua sıklık boyutu için doğrulanmış bulunmaktadır.

3.3.10. Öznel Sağlık Algısı ile Dua Tutum İlişkisi

Örneklem grubunun dua tutum ortalama puanları, grupların öznel sağlık algısına göre anlamlı şekilde farklılaşmıştır. Bunu tespit edebilme adına tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış, netice olarak; kendilerini ‘her zaman’ sağlıklı hissedenlerin dua amaç boyutu puan ortalaması (\bar{x}) 52,55 iken ‘genellikle’ kendisini sağlıklı hissedenlerin ortalama puan (\bar{x}) 51,36 olarak hesaplanmıştır. Kendisinin ‘bazen’ sağlıklı olduğunu düşünenlerin dua amaç boyutu ortalama puanları (\bar{x}) 49,84 iken kendisini ‘hiçbir zaman’ sağlıklı hissetmeyenlerin dua amaç boyutu puan ortalaması (\bar{x}) 45,91 olarak hesaplanmıştır ($aF_{(3/575)}=5,68$; $p<,005$). (Bkz. Tablo 37).

Dua sıklık boyutunda kendilerini ‘*her zaman*’ sağlıklı hissedenlerin ortalama puanı (\bar{x}) 39,19 iken ‘*genellikle*’ kendisini sağlıklı hissedenlerin ortalama puan (\bar{x}) 37,98’dir. Kendisinin ‘*bazen*’ sağlıklı olduğunu düşünenlerin dua sıklık boyutu ortalama puanları (\bar{x}) 36,03 iken kendisini ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı hissetmeyenlerin dua amaç boyutu puan ortalaması (\bar{x}) 33,16 olarak hesaplanmıştır ($sF_{(3/575)}=5,91$; $p<,001$). (Bkz. Tablo 37)

Duanın his-şuurluluk boyutunda kendilerini ‘*her zaman*’ sağlıklı hissedenlerin ortalama puanı (\bar{x}) 46,89 iken ‘*genellikle*’ kendisini sağlıklı hissedenlerin ortalama puan (\bar{x}) 45,99’dur. Kendisinin ‘*bazen*’ sağlıklı olduğunu düşünenlerin dua his-şuurluluk boyutu ortalama puanları (\bar{x}) 45,13 iken kendisini ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı hissetmeyenlerin dua his-şuurluluk boyutu puan ortalaması (\bar{x}) 41,97 olarak hesaplanmıştır ($hF_{(3/575)}=3,79$; $p<,05$). (Bkz. Tablo 37)

Tablo 37: Dua Ölçeği Puanlarının Öznel Sağlık Algısı Değişkenine Göre Farklaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Amaç	Her zaman (1)	107	52,55	7,30	575	6,99	,00	1-4, 2-4
	Genellikle (2)	305	51,36	7,64				
	Bazen (3)	135	49,84	8,18				
	Hiçbir zaman (4)	32	45,91	10,56				
	Toplam	579	50,92	8,02				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Sıklık	Her zaman (1)	107	39,19	8,93	575	5,91	,00	1-3, 1-4, 2-4
	Genellikle (2)	305	37,98	8,28				
	Bazen (3)	135	36,03	8,10				
	Hiçbir zaman (4)	32	33,16	9,89				
	Toplam	579	37,48	8,57				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua His-şuurluluk	Her zaman (1)	107	46,89	7,41	575	3,79	,01	1-4, 2-4
	Genellikle (2)	305	45,99	7,40				
	Bazen (3)	135	45,13	7,91				
	Hiçbir zaman (4)	32	41,97	9,59				
	Toplam	579	45,73	7,71				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Genel	Her zaman (1)	107	138,63	21,72	575	6,38	,00	1-3, 1-4, 2-4
	Genellikle (2)	305	135,32	21,52				
	Bazen (3)	135	130,99	22,47				
	Hiçbir zaman (4)	32	121,03	28,09				
	Toplam	579	134,13	22,49				

Genel dua tutumunda ise; kendilerini ‘*her zaman*’ sağlıklı hissedenlerin ortalama puanı (\bar{x}) 138,63 iken ‘*genellikle*’ kendisini sağlıklı hissedenlerin ortalama puanı (\bar{x}) 135,32’dür. Kendisinin ‘*bazen*’ sağlıklı olduğunu düşünenlerin dua tutum ortalama puanları (\bar{x}) 130,99 iken kendisini ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı hissetmeyenlerin puan ortalaması (\bar{x}) 121,03 olarak hesaplanmıştır ($gF_{(3/575)}=6,38$; $p<,001$). (Bkz. Tablo 37).

Örneklem grubunda duanın amaç boyutu ile his ve şuurluluk boyutu için, tamamlayıcı post-hoc Scheffe testi uygulanmıştır. Buna göre;

- Kendilerinin ‘*her zaman*’ sağlıklı olduğunu ifade edenlerin dua tutumları, ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı olmadığını düşünenlerden,

- b) Kendilerinin ‘*genellikle*’ sağlıklı olduğunu düşünenlerin ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı olmadığını düşünenlerden anlamlı bir şekilde daha yüksek çıkmıştır.

Duanın sıklık boyutu ile genel dua tutumunda ise,

- a) Kendilerini ‘*her zaman*’ sağlıklı hissedenlerin, kendilerini ‘*bazen*’ sağlıklı hissedenler ile ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı hissetmeyenlerden,
b) Kendilerini ‘*genellikle*’ sağlıklı hissedenlerin ise kendilerini ‘*hiçbir zaman*’ sağlıklı hissetmeyenlerden dua tutumları anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır.

Temiz’in (2014) yapmış olduğu çalışmaya göre öznel sağlık algısı ‘iyi’ olanlar ile ‘orta ve kötü’ olanlar iki grup şeklinde incelenmiştir. Bu iki grubun genel dua tutumu ile dua alt boyutlarının sağlık algısına göre anlamlı bir değişiklik arz etmediği görülmüştür.

Bu çalışma neticesinde “*Bireylerin kendisini sağlıklı hissetme oranları azaldıkça dua tutumu artacaktır.*” hipotezi doğrulanamamıştır.

3.3.11. Travmatik Deneyim ile Dua Tutum İlişkisi

Örneklem grubunun dua alt boyutları ile genel dua tutum ortalama puanlarının travmatik deneyim yaşanmışlığı ile farklılaşmaya uğrayıp uğramadığını tespit edebilme adına tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Buna göre gruplar arası farkın anlamlı seviyeye ulaşmadığı tespit edilmiştir. (Bkz. Tablo: 38).

Cirhinlioğlu, dini inancın kişinin yaşayabileceği bir kısım stres olayına ve travmatik deneyimlere tampon vazifesi göreceğinden bahseder. Böylelikle bu durumlara maruz kalan birey, karşılaştığı olumsuz etkiyi bir yönüyle azaltabilmektedir (2010:108).

Travmatik deneyim ile dua ilişkisinin konu olduğu her hangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışma neticesinde “*Travmatik deneyim durumuna göre, kendisi veya birinci derecede yakını Travmatik olay yaşamış kişiler, travma yaşamamış bireylere göre daha az dua etmektedir.*” hipotezi doğrulanamamıştır.

Tablo 38: Dua Ölçeği Puanlarının Travmatik Deneyim Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua Amaç	Evet	66	50,67	10,43	576	1,42	,24	
	Hayır	483	51,10	7,42				
	Yakınım	30	48,60	10,72				
	Toplam	579	50,92	8,02				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua Sıklık	Evet	66	38,39	10,06	576	,58	,60	
	Hayır	483	37,40	8,32				
	Yakınım	30	36,73	9,08				
	Toplam	579	37,48	8,57				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua His-şuurlulu k	Evet	66	46,12	9,49	576	1,49	,23	
	Hayır	483	45,82	7,26				
	Yakınım	30	43,40	10,02				
	Toplam	579	45,73	7,71				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Dua Genel	Evet	66	135,18	28,28	576	,95	,39	
	Hayır	483	134,33	21,17				
	Yakınım	30	128,73	28,41				
	Toplam	579	134,13	22,49				

3.3.12. Dindarlık Algısı ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklem grubunun öznel dindarlık algısı ile dua tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Duanın alt boyutları ve genel dua tutumu için dindarlık grupları arası anlamlı fark bulunmuştur ($p < ,001$).

Dua amaç boyutunda ($aF_{(4/574)}=65,40$; $p < ,001$) en yüksek ortalama puanı ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{x}=56,03$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=52,89$) almıştır. Üçüncü sırada ‘biraz dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=49,24$) yer alırken son sırada ‘dindar değil’ algısındaki grup ($\bar{x}=37,72$) yer almaktadır.

Dua amaç boyutunun gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Tamhane kullanılmıştır. Buna göre;

- a) ‘çok dindar’ algısındaki grup ile ‘dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- b) ‘dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- c) ‘biraz dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- d) ‘dindar değil’ grubu ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘az dindar’ grupları arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<,05$)

Dua sıklık boyutunda ($sF_{(4/574)}=77,96$; $p<,001$) en yüksek ortalama puanı ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{x}=44,06$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=39,99$) almıştır. Üçüncü sırada ‘biraz dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=34,61$) yer alırken son sırada ‘dindar değil’ algısındaki grup ($\bar{x}=23,85$) yer almaktadır.

Dua sıklık boyutunun gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmıştır. Buna göre;

- a) ‘çok dindar’ algısındaki grup ile ‘dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki grupları arasında,
- b) ‘dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- c) ‘biraz dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- d) ‘dindar değil’ grubu ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘az dindar’ grupları arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<,05$)

Duada his ve şuurluluk boyutunda en yüksek ortalama puanı ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{x}=50,59$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=47,80$) almıştır. Üçüncü sırada ‘biraz dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{x}=43,64$) yer alırken son sırada ‘dindar değil’ algısındaki grup ($\bar{x}=33,82$) yer almaktadır ($hF_{(4/574)}=63,12$; $p<,001$).

Duada his ve şüurluluk boyutunun gruplar arası farkını tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Tamhane kullanılmıştır. Buna göre;

- 'çok dindar' algısındaki grup ile 'dindar', 'biraz dindar' ve 'dindar değil' algılarındaki grupları arasında,
- 'dindar' algısındaki grup ile 'çok dindar', 'biraz dindar' ve 'dindar değil' algılarındaki gruplar arasında,
- 'biraz dindar' algısındaki grup ile 'çok dindar', 'dindar' ve 'dindar değil' algılarındaki gruplar arasında,
- 'dindar değil' grubu ile 'çok dindar', 'dindar' ve 'az dindar' grupları arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p < ,05$)

Tablo 39: Dua Ölçeği Puanlarının Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Amaç	Çok Dindar (1)	34	56,03	3,68	574	65,40	,00	1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	Dindar (2)	327	52,89	6,19				
	Biraz Dindar (3)	179	49,24	6,85				
	Dindar Değil (4)	39	37,72	12,95				
	Toplam	579	50,92	8,02				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Sıklık	Çok Dindar (1)	34	44,06	6,79	574	77,96	,00	1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	Dindar (2)	327	39,99	7,09				
	Biraz Dindar (3)	179	34,61	7,14				
	Dindar Değil (4)	39	23,85	9,09				
	Toplam	579	37,48	8,57				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua His-şüurluluk	Çok Dindar (1)	34	50,59	4,08	574	63,12	,00	1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	Dindar (2)	327	47,80	6,03				
	Biraz Dindar (3)	179	43,64	6,63				
	Dindar Değil (4)	39	33,82	12,17				
	Toplam	579	45,73	7,71				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Genel	Çok Dindar (1)	34	150,68	12,43	574	84,92	,00	1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	Dindar (2)	327	140,68	17,36				
	Biraz Dindar (3)	179	127,49	18,52				
	Dindar Değil (4)	39	95,38	31,71				
	Toplam	579	134,13	22,49				

Genel dua tutumunda ise en yüksek ortalama puanı ‘çok dindar’ algısındaki grup ($\bar{X}=150,68$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{X}=140,68$) almıştır. Üçüncü sırada ‘biraz dindar’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{X}=127,49$) yer alırken son sırada ‘dindar değil’ algısındaki grup ($\bar{X}=95,38$) yer almaktadır ($gF_{(4/574)}=84,92$; $p<,001$).

Genel dua tutumunun gruplar arası farkını tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Tamhane kullanılmıştır. Buna göre;

- a) ‘çok dindar’ algısındaki grup ile ‘dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki grupları arasında,
- b) ‘dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘biraz dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında,
- c) ‘biraz dindar’ algısındaki grup ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘dindar değil’ algılarındaki gruplar arasında
- d) ‘dindar değil’ grubu ile ‘çok dindar’, ‘dindar’ ve ‘az dindar’ grupları arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<,05$)

Bu çalışmaya paralel olarak, Temiz’in (2014) yapmış olduğu çalışmada da öznel dindarlık algısı yüksek bireylerin dua tutum düzeylerinin yüksek olduğunu tespit edilmiştir.

Dindarlık algısı arttıkça, tüm dua alt boyutları ve genel dua tutumunun yükseldiği görülmektedir. Bu çalışma neticesinde: “*öznel dindarlık algısı yükseldikçe dua tutumları yükselmektedir.*” hipotezi doğrulanmaktadır.

3.3.13. Başarı Algısı ile Dua Tutum İlişkisi

Araştırmamıza katılan örneklem grubunun öznel başarı algısının dua tutumu üzerinde farklılaşmaya neden olup olmadığını anlamak için, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Duanın alt boyutları ve genel dua tutumunun başarı algısına göre farklılaştığı tespit edilmiştir ($p<,001$).

Dua amaç boyutunda en yüksek ortalama puanı ‘her zaman’ diyen grup ($\bar{X}=52,49$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘genellikle’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{X}=50,74$) almış, son sırada ise başarının ‘bazen’ elinde olduğunu düşünen ($\bar{X}=49,50$) grup yer almıştır ($aF_{(3/575)}=5,04$; $p<,05$). Dua amaç boyutunun başarı

algısında gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmış ve başarmanın ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünenler ile ‘bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasındaki ortalama puan farkları anlamlı bulunmuştur ($p<,05$).

Dua sıklık boyutunda en yüksek ortalama puanı ‘her zaman’ diyen grup ($\bar{X}=39,11$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı ‘genellikle’ olduğunu ifade eden grup ($\bar{X}=37,27$) almış, son sırada ise başarmanın ‘bazen’ elinde olduğunu düşünen ($\bar{X}=35,96$) grup yer almıştır ($sF_{(3/575)}=4,69$; $p<,05$). Dua sıklık boyutunun başarı algısında gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmış ve başarmanın ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünenler ile ‘bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasında puan olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<,05$).

Tablo 40: Dua Ölçeği Puanlarının Başarı Algısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Sonuçları

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Amaç	Her zaman (1)	148	52,49	7,90	575	5,04	,02	1-3
	Genellikle (2)	317	50,74	8,04				
	Bazen (3)	114	49,39	7,82				
	Toplam	579	50,92	8,02				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Sıklık	Her zaman (1)	148	39,11	9,04	575	4,69	,03	1-3
	Genellikle (2)	317	37,28	8,52				
	Bazen (3)	114	35,93	7,76				
	Toplam	579	37,48	8,57				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua His-şuurluk	Her zaman (1)	148	47,27	7,21	575	4,58	,03	1-3
	Genellikle (2)	317	45,44	7,90				
	Bazen (3)	114	44,54	7,56				
	Toplam	579	45,73	7,71				
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dua Genel	Her zaman (1)	148	138,86	22,00	575	5,55	,01	1-3
	Genellikle (2)	317	133,46	22,81				
	Bazen (3)	114	129,87	21,32				
	Toplam	579	134,13	22,49				

Duanın his-şuurluluk boyutunda en yüksek ortalama puanı başarının ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünen grup ($\bar{X}=47,27$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı başarının ‘genellikle’ elinde olduğunu düşünen grup ($\bar{X}=45,44$) almıştır. Son sırada ise başarının ‘bazen’ elinde olduğunu düşünen ($\bar{X}=44,46$) grup gelmektedir ($hF_{(3/575)}=4,58$; $p<,05$). Dua his ve şuurluluk boyutunun başarı algısında gruplar arası farkı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmış ve başarmanın ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünenler ile ‘bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasında puan olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<,05$).

Genel dua tutumunda ise; en yüksek ortalama puanı başarının ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünen grup ($\bar{X}=138,86$) alırken, ikinci sırada yüksek puanı başarının ‘genellikle’ elinde olduğunu düşünen grup ($\bar{X}=133,46$) almıştır. Son sırada ise başarının ‘bazen’ elinde olduğunu düşünen ($\bar{X}=129,87$) grup gelmektedir ($gF_{(3/575)}=5,55$; $p<,05$). Genel dua tutumunun başarı algısındaki farklılığı tespit edebilmek için tamamlayıcı post-hoc tekniklerinden Scheffe kullanılmış ve başarmanın ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünenler ile ‘bazen’ elinde olduğunu düşünenler arasında puan olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<,05$).

Alanda yapılmış çalışmalar içinde başarı algısı ile dua tutumunun ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma için ise, başarmanın ‘her zaman’ elinde olduğunu düşünen bireylerin dua tutumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak “*Başarı algısı arttıkça dua tutumu azalmaktadır.*” hipotezi doğrulanamamıştır.

3.4. KAYGI VE DUA İLİŞKİSİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 41’de örneklem grubunun kaygı düzeyleri ile dua tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan örneklem grubunun dua tutumu ile durumluk kaygı ($r=-,194$; $p<,001$) ve sürekli kaygı ($r=-,093$; $p<,05$) arasındaki korelasyonlar, istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmaktadır.

Bunun yanında duanın alt boyutlarından; amaç boyutu ($r=-,174$; $p<,001$), sıklık boyutu ($r=-,202$; $p<,001$), his-şuurluluk boyutu ($r=-,162$; $p<,001$) ile durumluk kaygı arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yine dua alt boyutlarından; amaç boyutu ($r=-,097$; $p<,05$), sıklık boyutu ($r=-,101$; $p<,05$) ile

sürekli kaygı arasında anlamlı negatif bir korelasyon bulunurken; his ve şuurluluk boyutu ($r=-,057$; $p>,05$) için anlamlı düzeyde bir korelasyona rastlanmamıştır.

Tablo 41: Dua Tutumu ile Kaygı Boyutları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyonu)

	Dua Amaç	Dua Sıklık	Dua His-şuurluluk	Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı
Dua Amaç	1				
Dua Sıklık	,785**	1			
Dua His-şuurluluk	,829**	,746**	1		
Genel Dua	,939**	,916**	,922**	1	
Durumluk Kaygı	-,174**	-,202**	-,162**	-,194**	1
Sürekli Kaygı	-,097*	-,101*	-,057	-,093*	,622**

* $p<,05$; ** $p<,005$

Tablo 41 incelendiğinde dua tutumu ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bize, dua tutumu yükseldikçe kaygının düştüğünü ifade etmektedir. Elde edilen sonuçlar “*genel dua tutumunun yüksek olduğu durumlarda kaygı düzeyi düşüktür.*” şeklinde ileri sürülen hipotezi doğrulamaktadır.

Pearson korelasyonuna göre durumluk kaygı düzeyleri ile dua tutumları arasında zayıf ve negatif bir ilişki vardır. Dua arttıkça durumluk kaygının azaldığını, dua tutumu azaldıkça durumluk kaygının arttığını söyleyebiliriz. Yine sürekli kaygı düzeyi ile dua tutumu arasında zayıf ve negatif bir ilişki vardır. Dua tutumu yükseldikçe sürekli kaygının azaldığını, dua tutumu azaldıkça sürekli kaygının arttığını söylemek mümkündür. (Bkz. Tablo 41)

Boelens, Reeves, Replogle ve Koenig, (2012) depresyon ve kaygı üzerine duanın etkisini araştırdıkları çalışmada, duanın depresyon ve kaygı düzeyini önemli ölçüde azalttığını tespit etmiştir. Ellison, Bradshaw, Flannelly ve Galek, (2014) ise yaptıkları çalışmada dua ile genel kaygı arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

Yapıcı ile Kayıklık yaptıkları çalışmada, dua etme davranışı ile kaygılı olma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre kaygısı en yüksek olanların ‘hiç dua etmem’ diyen grup olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada ‘sık sık dua ederim’

diyenler gelmektedir. Bu iki grup arasındaki fark bulunmuş olsa da, bu farkın anlamlılık seviyesine ulaşmadığı görülmektedir (2005:196).

Kaygı ve stres anında veya çaresiz kalınan durumlarda dua etme düzeyi diğer zamanlara göre daha yoğundur. İnsanlar stres, kaygı, çaresizlik gibi durumlarda duaya daha fazla başvurmaktadırlar fakat bu durum o kimselerin başka vakitlerde dua etmediği anlamını taşımamaktadır (Pınar, 2013:69). Gençlerin kaygı ile başa çıkmada duaya daha fazla müracaat ettiğini söylemek mümkündür (Yapıcı ve Kayıklık, 2005:201). Ergenlerin aşırı stresli ve kaygı durumlarında dua ettiklerin gözlenmiştir (Koç, 2002:105).

Kişi kendini emniyette hissetmediği anlarda kaygı duymaktadır. Yine hüznü anlarında hayattan tat alamaz hale gelir. Bu gibi durumlarda dua, sınırsız bir güce yönelmenin verdiği güvenle kaygının önüne geçer ve hüznü perdesini aralar. Bir kimsenin kendini güvende hissetmesi ruh sağlığı açısından önem arz etmektedir. Kendisini kaygılı olarak tanımlayanların çok büyük bir kısmı duayı ihtiyaç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Kaygı da duaya duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Duayı bir ihtiyaç olarak gören kimse düzenli ve devamlı duaya yönelim yaşayacaktır (Pınar, 2013:77).

Dua etmenin sıklığı ile ruh sağlığının korunması arasında anlamlı ve önemli bir ilişki bulunmaktadır. Ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada daha sık dua edenlerin kendilerini ruhsal açıdan daha iyi hissettikleri saptanmıştır (Koç, 2002:143). Dua etme sıklığı yaşanan stres ve kaygıyı azaltmaktadır. Bireyin sorun üzerinde düşünmesini sağlamakta, bireyin mücadele azmini artırmaktadır. Bu durum ise kişinin kendini güvende hissetmesine yardımcı olacaktır. Dua etme sıklığı arttıkça problem çözmeye mücadele azmi artmaktadır. Yine duanın sıklığı yaşanan kaygı ve stresi azaltmaktadır (Arıcı, 2005:119,158).

SONUÇ

Araştırmamızın konusu ergenlerde kaygı ve dua ilişkisidir. Bu doğrultuda önce kaygı sonra dua kavramları ele alınmıştır. Ardından bu kavramların ergenlik döneminde karşımıza çıkış keyfiyeti ve kaygı ile duanın ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Araştırma evreni Rize İl Merkezindeki beş farklı ortaöğrenim kurumunda eğitim görmekte olan 579 öğrencidir. Evreni temsil edeceği düşünülen örneklem grubu 15-19+ yaş arasından gönüllülük esasına göre rast gele seçilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmamızın temelini oluşturan kaygı ve dua ilişkisi ST-X₁, ST-X₂ ve Dua Tutum Ölçeğinden alınan verilerin sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Belirtilen ölçeklere verilen cevaplarla her birey için “durumluk kaygı”, “sürekli kaygı” ve “duanın tutum” skorları elde edilmiştir. Durumluk kaygı ile dua tutumu arasında ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Durumluk kaygı ile dua tutumu ($r=-,194$; $p<,001$) ve sürekli kaygı ile dua tutumu ($r=-,093$; $p<,05$) arasında anlamlı negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (Tablo 41). Buna göre dua tutumu ile durumluk ve sürekli kaygı arasında anlamlı negatif bir korelasyon tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, dua tutumu yükseldiğinde durumluk ve sürekli kaygı düzeyinde düşüklük meydana gelmektedir. Bu durum temel hipotezimizi doğrulamaktadır.

Duanın alt boyutları ile durumluk kaygı arasında yaptığımız korelasyon analizi sonucuna göre; dua amaç- durumluk kaygı ($r=-,174$), dua sıklık - durumluk kaygı ($r=-,202$), his-şuurluluk-durumluk kaygı ($r=-,162$) sonuçlarına ulaşılmıştır.(Tablo 42). Bu durum duanın alt boyutlarının da durumluk kaygı ile negatif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Yine dua alt boyutları ile sürekli kaygı arasında yapılan korelasyon analizi sonucuna göre; dua amaç-sürekli kaygı ($r=-,097$), dua sıklık- sürekli kaygı ($r=-,101$), arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmuş, his şuurluluk-sürekli kaygı ($r=-,057$; $p>,05$) için ise anlamlı düzeyde bir ilişkiye rastlanmamıştır. (Tablo 43). Bu durum duanın his-şuurluluk boyutu dışındaki alt boyutlarının sürekli kaygı ile anlamlı negatif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Yapılmış olan bu araştırmada örneklem grubunun kaygı ve dua ilişkileri birçok faktöre göre değişiklik arz etmektedir. Örneklem grubunun durumluk kaygı düzeyi, yaş, cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, ebeveyn tutumu, öznel sağlık algısı, travmatik deneyim, öznel dindarlık ve başarı algısı değişkenlerine göre farklılaşma göstermektedir. Buna göre; 16-18 yaş gruplarının 13-15 yaş grubundakilerden, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden, Anadolu ve Fen Liseli öğrencilerinin Sağlık Meslek ile İmam Hatip Liseli öğrencilerinden, 12. sınıf öğrencilerin 9 sınıf öğrencilerden durumluk kaygı düzeyleri daha yüksektir. Yine, *ilgisiz*, *koruyucu* ve *baskıcı* ebeveyni olanların *anlayışlı* ebeveyne sahip bireylerden, sağlıklı olmadığını düşünenlerin sağlıklı olduğunu düşünenlerden durumluk kaygı düzeyleri daha yüksek tespit edilmiştir. Son olarak, yakını yada kendisi travmatik deneyim yaşamış kimselerin travma yaşamamış kimselerden, dindar olmadığını düşünenlerin kendilerini çok dindar olarak kabul edenlerden, başarmanın *bazen* elinde olduğunu düşünenlerin, başarmanın *her zaman* elinde olduğunu düşünenlerden durumluk kaygı düzeyleri daha yüksektir.

Örneklem grubunun sürekli kaygı düzeyi ise, demografik değişkenlerden cinsiyet, ebeveyn tutumu, öznel sağlık algısı ve başarı algısına göre değişiklik arz etmektedir. Buna göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden, *ilgisiz*, *koruyucu* ve *baskıcı* ebeveyni olanların *anlayışlı* ebeveyne sahip bireylerden, sağlıklı olmadığını düşünenlerin sağlıklı olduğunu düşünenlerden, başarmanın *bazen* elinde olduğunu düşünenlerin, *her zaman* elinde olduğunu düşünenlerden sürekli kaygı düzeyleri daha yüksektir. Durumluk kaygı için fark oluşturan yaş, okul, sınıf, travma yaşamışlığı ve öznel dindarlık algısı değişkenleri sürekli kaygı için herhangi bir farka neden olmamıştır.

Yine örneklem grubunun genel dua tutumu demografik değişkenlerden cinsiyet, okul türü, ebeveyn birlikteliği, sağlık algısı, dindarlık ve başarı algularından etkilenirken, kardeş sayısı ve doğum sıralamasından kısmi olarak etkilenmiştir. Duanın alt boyutları için de benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmanın genel sonucuna göre kız öğrencilerin erkek öğrencilerden, Sağlık Meslek ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Sosyal Bilimler, Fen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinden dua tutumunun daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Yine ailesi *birlikte* olanlar *parçalanmış* ailede büyüyenlerden, kendisini sağlıklı

hissedenler, daha az sağlıklı hissedenlerden, kendini çok dindar kabul edenler dindar olmadığını ifade edenlerden, başarının elinde olduğunu düşünenler başarının elinde olmadığını düşünenlerden daha yüksek dua tutumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, alt boyutlardan duanın his-şuur boyutu ebeveyn birlikteliği değişkeninden etkilenmemiş, ebeveyn tutumu ise sadece duanın sıklık boyutunda farklılaşmaya neden olmuştur.

Yaş ile ilgili bulgularda örneklem grubu ergenlik dönemini kapsadığından hayatın geneline ait bir sonuca ulaşmak zor görülmektedir. Burada sadece ergenliğin evreleri hakkında söz söylemek mümkündür. Kaldı ki yaş ile kaygı ve dua ilişki incelenmiş ve sadece durum kaygı düzeyinde yükseköğrenim sınavına girecek yaş grubunun (16-18 yaş) durumluk kaygı düzeyinin anlamlı olarak bir alt yaş grubuna göre (13-15 yaş) yüksek çıktığı gözlenmiştir. Üniversitelere giriş sınavı ergenin geleceği adına büyük bir dönüm noktası oluşturmaktadır ve bu süreçte durumluk kaygının yüksek sonuç vermesi anlamlıdır.

Yapılan sosyal araştırmalarda demografik değişken olarak cinsiyet en sık ele alınan konulardan birisidir. Bu araştırmanın sonucu da cinsiyet değişkeni açısından evrensel sonuçlarla uyum içerisindedir. Kadınların erkeklerden daha fazla dua ettiği bilinen bir gerçektir. Yine kadınların erkeklere göre kaygı düzeylerinin daha yüksek oluşu da birçok çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmamıza konu olan dua tutumu ve kaygı düzeyleri bireyin kişiliğiyle özellikle de kişiliği etkileyen çevresel faktörlerle ele alındığında okul türü değişkenin incelenmesi ayrı bir öneme sahiptir. Burada okul türünün kaygıya yatkınlık diyebileceğimiz sürekli kaygı için bir değişkenlik oluşturmaması ayrı bir öneme sahiptir. Zira sürekli kaygı da bireyin dıştan bağımsız olarak iç dünyasında kaygı oluşturan durumlara yatkınlığı ele alınmaktadır. Onun dışında durumluk kaygı ve dua tutumunun okul türünden etkilendiğini, dolayısıyla bu olguların aynı zamanda çevresel faktörlerden de etkilenebileceğini göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Örneklem grubunun sınıf düzeyi durumluk kaygıda değişkenliğe neden olurken, sürekli kaygı ve dua tutumları için herhangi bir değişiklik oluşturmamıştır.

Burada durumluk kaygının 12. sınıflar için yüksek bulunmasının nedeni, araştırmanın üniversite sınavına bir ay gibi kısa bir zaman kala yapılması olabilir.

Demografik değişkenlerden öznel gelir algısı dua tutumu ile kaygı düzeylerinden her hangi birisi için farklılığa neden olmamıştır. Bu sonuç bazı çalışmalar için desteklenmekte iken bir kısım çalışmaların sonucu ile çelişiklik göstermektedir. Örneklem grubunun büyük bir kısmı orta düzey bir gelire sahip olduğunu belirtmiştir. Burada ergen için gelir algısı kaygı için anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır.

Araştırma sonucunda dikkate değer bir konuda ebeveyn tutum algısının durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri için farklılığa neden olduğudur. Ailesinin *koruyucu, baskıcı ve ilgisiz* olduğunu düşünen bireylerin kaygı düzeyleri, ailesinin *anlayışlı* olduğunu düşünen bireylerden anlamlı bir şekilde yüksek çıkmıştır. Öyleyse ergenlerin kaygı düzeylerinin sağlıklı bir noktada durabilmesi için ailelere büyük görev düşmektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde, psikolojik, sosyal, fiziksel ve dini bir kısım faktörlerin kaygı düzeyleri ile dua tutumlarını etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca dua tutumu ile kaygı düzeylerinin arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ise dua tutumu yüksek olan bireylerin düşük olanlara göre kaygı düzeylerinin daha alt düzeyde olduğu manası taşımaktadır. Böylece yaşam kalitesini düşüren yüksek kaygıdan kurtulabilme adına bireylerin duaya yönelmeleri ruh sağlığına olumlu katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abacı, R. (1997). Okulda Stres ve Başaçıkma Teknikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.10, 1-16.
- Adler, A. (2013). *İnsanı Tanıma Sanatı*, (Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Adler, A. (1997). *Psikolojik Aktivite*, (Çev. Belkız Çorakçı). İstanbul: Say Yayınları.
- Akay, H. (1995). *İslami Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Akgün, A., Gönen, S., & Aydın, M. (2007). İlköğretim Fen ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* C.6 S.20, 283-299.
- Akın, A. (2009). *Akılci Duygusal Davranışçı Terapi Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Psikolojik İyi Olma Ve Öz-Duyarlık Üzerindeki Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Albayrak, A. (2013). *Gençlerde Dua Psikolojisi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Albayrak, A., Acuner, Y., & Seyhan, B. Y. (2014). Dua Tutum Ölçeği Geçerlik Ve Güvenlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.34, 365-372.
- Alisinanoğlu, F., & Ulaş, İ. (2003). Çocukların Kaygı Düzeyleri İle Annelerinin Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim* C.28, S.128, 65-71.
- Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış Ebeynler İle Boşanmamış Ebeveynlerin Lise Birinci, İkinci, Üçüncü Sınıflarında Okuyan Çocuklarının Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı, Benlik Saygısı ve Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders DSM-5*. Washington, DC : American Psychiatric Publishing.
- Apaydın, H. (2010). Ruh Sağlığı Din İlişkisi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, S.2, 59-77.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*. London & New York: Routledge.
- Arıcı, A. (2005). *Ergenlerde Dini Başaçıkma Yöntemi Olarak Dua*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.

- Armaner, N. (1973). *Psikopatolojide Dini Belirtiler*. Ankara: Demirbaş Yayınları.
- Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş 1*. Ankara: Ayyıldız Matbaacılık.
- Arslan, M. (2006). Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkileri: Türk Genç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.31, 61-78.
- Ateş, B. (2015). Öğretmen Adaylarının Sosyal Kaygı Puanlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 61-70.
- Atmaca, V. (2011). *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*. İstanbul : Gerekli Kitap.
- Ayas, M. (2007). *İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Ayas, M. (2013). Dua Öğretiminin Birey Üzerindeki Etkileri Ve Değerler Eğitimine Katkıları. *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, 73-96.
- Aybay, L. E. (2009). *8-12 Yaş Grubu Kekeme Çocukların Kaygı, Sosyal Fobi ve IQ Yönünden Tetkiki*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M. (2013). *Anahatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ayten, A. (2006). *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya Sığınmak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.12, S.2, 45-79.
- Bakırcıoğlu, R. (2006). *Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bakırcıoğlu, R. (2013). *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bal, U. (2010). *Anksiyete Bozukluklarında Cinsiyete Göre Semptom Farklılıkları*. Ankara: Çukurova Üniversitesi Basılmamış Tıpta Uzmanlık Tezi.
- Baltaş, A., & Baltas, Z. (1995). *Stres*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bebek, A. (1998). *Din ve Düşünce Açısından Dua*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The Psychology-Of-Religious Belief and Experience*. London and New York: Routledge.
- Blair, L. (2014). *Huzur*, (Çev. Ceren Aral). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

- Boelens, P., Reeves, R., Replogle, W., & Koenig, H. (2012). The Effect Of Prayer On Depression And Anxiety: Maintenance of Positive Influence One Year After Prayer Intervention. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 43(1), 85-98.
- Bozdemir, B. S. (2014). *Güncel Psikoloji*. Ankara: Türkiye Yayınları.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burkovik, Y., & Tan, O. (2009). *Korkacak Ne Var! Korkunun Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Carrel, A. (1967). *Dua*, (Çev. Alper Yüçetürk). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Cebeci, S. C. (2009). *Tam Aileye Ve Tek Ebeveyne Sahip Ailelerden Gelen 7-12 Yaşları Arasındaki Çocukların Bağlanma Stilleri ve Kaygı Durumları Arasındaki İlişki*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cilacı, O. (1982). *Psiko-Sosyal Açından İlahi Dinlerde Dualar*. Konya: Arı Basımevi.
- Cilacı, O. (1994). *Dua*. TDV içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi C.9*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çekin, A. (2013). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Prososyal Davranış Eğilimleri Üzerine Nicel Bir İnceleme . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.28, 34-45.
- Çelik, C. (2005). *Dinlerde İman ve İbadet*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin Işığında Kaygı. *Doğu Batı*, 167-174.
- Değerler Eğitim Merkezi. (2016, Mayıs 10). <http://mdrk.org/tr>. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi: <http://mdrk.org/tr> adresinden alındı
- Demiriz, S., & Ulutaş, İ. (2003). 9-12 Yaş Çocuklarının Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, S.3, 1-9.
- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca Tükçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğuş Matbaa.
- Doğan, M. (1997). *Dua'nın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Doğan, M. (2015). *Dua ve Psikolojik Etkileri*. Bursa: Emin Yayınları.
- Döğüşgen, M. M. (2005). *Psikoloji Psikiyatri Sözlüğü*. İstanbul: Emre Yayınları.

- Dursun, T. (1993). *Dua*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ekemen, P. (2015). *Anksiyete Bozukluğu Olan Çocuklarda Anksiyete Duyarlılığı, Bağlanma, Öğrenilmiş Çaresizlik ve Benlik Kavramı*. İzmir: Gediz Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- el-Cevziyye, İ. K. (2005). *Dua ve Yaşam*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- el-İsfehani, R. (2007). *Müfredât*, (Çev. Yusuf Türker). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ellis, A. (1980). Rational-Emotive Therapy and Cognitive Behavior Therapy: Similarities and Differences. *Cognitive Therapy and Research*, C.4, S.4, 325-340.
- Ellison, C. G., Bradshaw, M., Flannelly, K. J., & Galek, K. C. (2014). Prayer, Attachment to God, and Symptoms of Anxiety-Related Disorders among U.S Adults. *Sociology of Religion* 75:2, 208-233.
- Er, T. (2010). *Cinsel İstismara Maruz Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Anksiyete, Depresyon ve Benlik Algısı Açısından Karşılaştırılması*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eriş, Y. & İkiz, F. E. (2013). Ergenlerin Benlik Saygısı ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Kişisel Değişkenlerin Etkileri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* C.8, S.6, s. 179-193.
- Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan Anlam Çılgılığı Psikoterapi ve Hümanizm*, (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2013). *İnsanın Anlam Arayışı*, (Çev. S. Budak). İstanbul: Okuyan Us Yayınları .
- Freud, S. (1977). *Endişe*, (Çev. Leyla Özcengiz). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Freud, S. (1984). *Psikanalize Giriş*, (Çev. G.L. Koptagel-İlal). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Freud, S. (1991). *Psikanaliz Üzerine*, (Çev. A. Avni Öneş). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1995). *Psikanaliz ve Uygulama*, (Çev. M. Sencer). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, (Çev. Ş. Alpagut). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1995). *Özgürlükten Kaçış*, (Çev. Şemsa Yeğın). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gall, A. L. (2012). *Anksiyete ve Kaygı*, (Çev. İ. Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Gazali, İ. (1974). *İhyâu 'Ulûmi'd-Din* (Terc. A. Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gençtan, E. (1981). Ergenlikten Yetişkinliğe Geçiş Dönemi Olarak Gençlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.14.
- Gençtan, E. (1994). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göçen, G. (2011). Türkiye'de Din Psikolojisi Çalışmalarında Dindarlık ve Kaygı ilişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, S.46, 1-16.
- Güçbilek, B. (2014). *Farklı Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Mükemmeliyetçilik Özellikleri İle Yabancı Dil Kaygıları Arasındaki İlişki (İstanbul İli Maltepe İlçesi Örneği)*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güneş, A. (2014). *Tutunma Çabası Aidiyet*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gürün, O. A. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Güzel, F. (2001). *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*. Erzurum : Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hayta, A. (2000). U.Ü İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Fakültesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9, C.9, 1-12.
- Heiler, F. (1997). *Prayer*. New York: Oxford University Press.
- Horney, K. (1998). *Kendi Kendine Psikanaliz*, (Çev. S. Budak). İstanbul: Öteki Psikoloji.
- Horney, K. Ç. (1980). *Çağımızın Tedirgin İnsanı*, (Çev. A. Yörükan). İstanbul: Tur Yayınları.
- Horozcu, Ü. (2010). *Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Hoşrik, M. E. (2010). *Dua ve Plasebonun Siğiller Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hökelekli, H. (1983). Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.1. S.1., 35-51.
- Hökelekli, H. (2009). *İslam Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hyman, R. (2010). *Psikolojik Araştırmanın Niteliği*, (Çev. Y. Özakpınar). İstanbul: Ötüken Yayınları.

- İkbal, M. (1984). *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, (Çev. A. Asrar). İstanbul: Bir Yayınları.
- İmamoğlu, A., & Yavuz, A. (2011). Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 13, Sy.23*, 205-244.
- James, W. (1917). *The Varieties of Religious Experience*. New-York: The Modern Library.
- Karabekiroğlu, K. (2013). *Ergenin Ruhsal Gelişimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karacoşkun, M. D. (2005). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.9, S.1*, 101-124.
- Karagöz, İ. (2013). Duanın Anlamı ve Önemi, Çeşitleri, Usulü, Adabı ve İnsan Hayatına Etkisi. İ. Karagöz, Y. Yiğit, M. Akar, Z. Koç, & B. Akbaş içinde, *Dualar* (s. 23-130). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karagöz, İ., Karaman, F., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A., & Ural, İ. (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karakaş, A. C. (2015). Kaygı Kavramına Vahiy Yönelimli Kritik Analitik Yaklaşım. *ISCAT* (s. 158-165). Sakarya: Akademik Platform.
- Kartopu, S. (2012). *Kaygının Kader Algıları İle İlişkisi –Kahramanmaraş Örneği–*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Kartopu, S. (2012). Lise Öğrenci ve Öğretmenlerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Kahramanmaraş Örneği) . *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17:2 , 147-170.
- Kartopu, S. (2013). Kaygının Kader Algıları İle İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği). *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.2, S.3*, 238-260.
- Kaya, M., & Varol, K. (2004). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.17*, 31-63.
- Kayıklık, H. (2003). İçerik ve Kazanım Açısından Din Psikolojisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.3, S.1* , 83-102.
- Kierkegaard, S. (2006). *Kaygı Kavramı*, (Çev. T. Armaner). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kimter, N. (2014). Gençlikte Din ve Depresyon: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Ekev Akademi Dergisi, C.18, S.60*, 223-260.

- Kızılgöçer, M. (2011). *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Koç, M. (2002). *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koç, M. (2004). Ergenlik Döneminde Dua ve İbadete Yönelik Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Saha Araştırması. *Çorum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.4, 147-178.
- Koç, M. (2005). Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Gelişimi. *Ekev Akademi Dergisi* C.9, S.25, 75-88.
- Koç, M. (2013). Dinsel Yönelim Kaygısı Nasıl Etkiler? Almanyalı Müslüman Türk Göçmenler Üzerine Bir Alan Araştırması. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.29, 39-72.
- Koytak, N. S. (2008). *7-11 Yaş Grubundaki Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Ölüm Kaygısı Araştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kozanoğlu, G. (1986). Çocukların Anksiyete Düzeyleri İle Annelerinin Tutumları Arasındaki İlişki. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını*, 83-103.
- Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1998). *Korkular Takıntılar Saplantılar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2004). *Dolu Dolu Yaşamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, M. A. (2011). *Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Köse, A., & Ayten, A. (2013). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, S.2, 1-26.
- Kuşeyrî, A. (1978). *Kuşeyrî Risalesi. Haz.: Süleyman Uludağ*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Küçük, E. (2010). *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım (Edirne/Keşan Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Marinier, P. (1991). *Dua Üzerine Düşünceler, (Çev. S. Kılıç)*. İzmir: Nil Yayınları.
- Masaroğulları, G., & Koçakgöl, M. (2011). *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Mersin, S., & Öksüz, E. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Aile Desteğinin Kaygıya Düzeyine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi C.7, S.35*, 643-650.
- Mes'ud, C. (1978). *Er-Raid*. Lübnan: Li Dâru'l Ulûm Medarisun.
- Öner, N. (2012). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler Bir Başvuru Kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Öner, N., & Compte, A. L. (1985). *Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Öner, N., & Le Compte, A. (1997). *Süreksiz (Durumluk) Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özdal, F., & Aral, N. (2005). Baba Yoksunu Olan Ve Anne-Babası İle Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C.6, S.2*, 255-267.
- Özel, İ. (2003). *Ergenlik Döneminde Dua*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özen, A. (2001). *Yahudilikte İbadet*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Öztürk, M. O. (2004). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Yayınları.
- Özyürek, A., & Demiray, K. (2010). Yurttan ve Ailesinin Yanında Kalan Ortaöğrenim Öğrencilerin Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, C.11, S.2*, 247-256.
- Parladır, S. (2007). Dua: Varlığın Özü, İbadetin Ruhu . *İslama Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar* (s. 328-346). içinde Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Pazarlı, O. (1970). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Peker, H. (2000). *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Pınar, Z. (2013). *Duanın Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri: Sivas/Şarkışla ilçesi örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pulat, N. (2011). *Ebeveynlerin Uyguladığı Psikolojik Kontrolün Ergenlerin Depresyon, Kaygı ve Öfke Belirtileri Üzerindeki Etkisi: Mükemmeliyetçiliğin Aracı Rolü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Râzî, M. B. (1980). *Muhtaru's-Sıhah*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Redhouse . (1980). *İngilizce Türkçe Sözlüğü*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.

- Redhouse. (2010). *Redhouse Mini Sözlüğü*. İstanbul: SEV Yayınları.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev. Y. Asay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sekmenli, T. (2000). *Lise 1. Sınıf Öğrencilerin Mesleki Olgunluk Düzeyleri İle Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Seyhan, B. Y. (2013). Dua Tutumu İle Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 157-183.
- Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencileri Örneğinde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 175-204.
- Seyhan, B. Y. (2015). Ölüm Kaygısı ve Dua Tutumu Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, C.10, S.2, 863-882.
- Sheehan, E. (1999). *Kendi Kendine Hipnoz*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Soysaldı, M. (1999). *Kur'ân'da Duâ*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Sözer, B. Ö. (2016, Mart 29). [www.hurriyet.com.tr: http://www.hurriyet.com.tr/dogum-sirasi-karakteri-nasil-etkiliyor-19802238](http://www.hurriyet.com.tr/dogum-sirasi-karakteri-nasil-etkiliyor-19802238) adresinden alındı
- Şahin, D. (2009). Semiyoloji. *Psikiyatri* (s. 19-34). içinde İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Şeriatı, A. Ç. (2004). *Dua*. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Taşgın, Ö., Tekin, M., & Altınok, E. (2007). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi (Batman il Örneği). *Atatürk Journal of Physical Education and Sport Sciences*, C.9, S.4, 12-20.
- TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekineş, A. (2007). *Dua nedir?* İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Temiz, Y. E. (2014). *Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Duâ*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tokat, O. (2012). *Orta Öğretim Öğrencilerinde Kaygı Ve Dindarlık İlişkisinin İncelenmesi (Denizli Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Topaloğlu, B., & Karaman, H. (1976). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

- Tüfekçiyavaşar, T. (2014). *Lğse 10. Ve 11. Sınıf Öğrencilerinde Kaygı, Umutsuzluk Ve Benlik İmgesi Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tümerdem, R. (2007). Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarını Etkileyen Etmenler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi C.6, S.20*, 32-45.
- Twenge, J., M. (2013). *Ben Nesli*, (Çev. Esra Öztürk). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık
- Ünal, N. (1998). *Dini İnanç İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (Çev. V. Uysal). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi*, (Çev. Z. İ. Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yaparel, R. (1987). *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A., & Kayıklık, H. (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi : Çukurava Üniversitesi Örnekleme. *Değerler Eğitimi Dergisi, C.3, S.9*, 177-206.
- Yazır, H. (1982). *Hak Dini Kur'an Dili Cilt 1*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yeğın, A. (2005). *Osmanlıca-Türkçe (İslami-İlmi-Edebi-Felsefi) Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.
- Yenilmez, K., & Özbey, N. (2006). Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin Matematik Kaygı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.19, S.2*, 431-448.
- Yıldız, M. (1998). *Dini Hayat İle Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- Yıldız, M., Sezen, A., & Yenen, İ. (2007). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.27*, 213-239.
- Yılmaz, M. (2015). İlahiyat Fakültesi Mezunlarına Verilen Pedagojik Formasyon Eğitiminin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkileri . *Bilimname, XXVIII*, 287-310.

Yoğurtçu, F. (2009). *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

EKLER

DEĞERLENDİRME ANKETİ

Değerli Katılımcılar,

Bu anket, bilimsel bir çalışmada kullanılmak amacıyla hazırlanmıştır. Anketin sonuçları kişisel olarak değil, grup olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle ankete isim ve tanıtıcı bilgilerinizi yazmanız istenmemektedir. Lütfen, anketin her sorusunu dikkatle okuyarak, size en uygun cevabı veriniz. Cevapsız soru bırakmayınız. Araştırma sonuçlarının güvenilirliği sizin anketi objektif ve samimi olarak cevaplandırmanıza bağlıdır.

Anketi cevaplandırarak araştırmamıza yaptığınız katkıya ve ilginize teşekkür ederim.

- 1) Yaşınız: () 13- 15 () 16-18 () 19 +
- 2) Cinsiyetiniz () Erkek () Bayan
- 3) Öğrenim gördüğünüz okul türü
- () Anadolu Lisesi () Fen Lisesi () İHL
- () Meslek Lisesi () SBL () Diğer
- 4) Okumakta olduğunuz sınıf: () 9. Sınıf () 12. Sınıf
- 5) Ailenizin sosyo-ekonomik düzeyi () Üst () Orta () Düşük
- 6) Ebeveyn durumunuz? () Sağ () Vefat () Birlikte () Ayrılmış
- 7) Kaç kardeşiniz? (Siz dahil)..... 8) Siz ailenizin kaçınıcı çocuğusunuz?.....
- 9) Ebeveyninizin tutumunu nasıl değerlendirirsiniz?
- () Baskıcı () Anlayışlı () İlgisiz () Aşırı koruyucu
- () Mükemmeliyetçi
- 10) Bedenen ve ruhen kendinizi sağlıklı hissediyor musunuz?
- () Genellikle () Bazen () Hiçbir zaman () Her zaman
- 11) Dramatik bir deneyim yaşadınız mı? (Tehlikeli kaza, ciddi bir hastalık vb. gibi)
- () Evet () Hayır () Birinci Derece yakınım yaşad
- 12) Dindarlık Durumunuz (kendinizi ne kadar dindar görüyorsunuz?)
- () Çok Dindar () Dindar () Biraz Dindar () Dindar Değil
- 13) Başarmak her zaman elinizde midir?
- () Her zaman () Genellikle () Bazen

	Şu Andaki Duygularınızın İfadeleri	Hayır (1)	Biraz (2)	Çok (3)	Tamamıyla (4)
1	Şu anda sakinim.	()	()	()	()
2	Kendimi emniyette hissediyorum.	()	()	()	()
3	Su anda sinirlerim gergin.	()	()	()	()
4	Pişmanlık duygusu içindeyim.	()	()	()	()
5	Şu anda huzur içindeyim.	()	()	()	()
6	Şu anda hiç keyfim yok.	()	()	()	()
7	Başıma geleceklerden endişe ediyorum.	()	()	()	()
8	Kendimi dinlenmiş hissediyorum.	()	()	()	()
9	Şu anda kaygılıyım.	()	()	()	()
10	Kendimi rahat hissediyorum.	()	()	()	()
11	Kendime güvenim var.	()	()	()	()
12	Şu anda asabım bozuk.	()	()	()	()
13	Çok sinirliyim.	()	()	()	()
14	Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum.	()	()	()	()
15	Kendimi rahatlamış hissediyorum.	()	()	()	()
16	Şu anda halimden memnunum.	()	()	()	()
17	Şu anda endişeliyim.	()	()	()	()
18	Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum.	()	()	()	()
19	Şu anda sevinçliyim.	()	()	()	()
20	Şu anda keyfim yerinde.	()	()	()	()

	Genel Olarak Duyularınızın İfadeleri	Hayır (1)	Biraz (2)	Çok (3)	Tamamıyla (4)
21.	Genellikle keyfim yerindedir.	()	()	()	()
22.	Genellikle çabuk yorulurum.	()	()	()	()
23.	Genellikle kolay ağlarım.	()	()	()	()
24.	Başkaları kadar mutlu olmak isterim.	()	()	()	()
25.	Çabuk karar veremediğim için fırsatları kaçıırım.	()	()	()	()
26.	Kendimi dinlenmiş hissediyorum.	()	()	()	()
27.	Genellikle sakin, kendine hâkim ve soğukkanlıyım.	()	()	()	()
28.	Güçlüklerin yenemeyeceğim kadar biriktiğini hissedirim.	()	()	()	()
29.	Önemsiz şeyler hakkında endişelenirim.	()	()	()	()
30.	Genellikle mutluyum.	()	()	()	()
31.	Her şeyi ciddiye alır ve endişelenirim.	()	()	()	()
32.	Genellikle kendime güvenim yoktur.	()	()	()	()
33.	Genellikle kendimi emniyette hissedirim.	()	()	()	()
34.	Sıkıntılı ve güç durumlarla karşılaşmaktan kaçınırım.	()	()	()	()
35.	Genellikle kendimi hüzünlü hissedirim.	()	()	()	()
36.	Genellikle hayatımdan memnunum.	()	()	()	()
37.	Olur olmaz düşünceler beni rahatsız eder.	()	()	()	()
38.	Hayal kırıklıklarını öylesine ciddiye alırım ki hiç unutamam.	()	()	()	()
39.	Aklı başında ve kararlı bir insanım.	()	()	()	()
40.	Son zamanlarda kafama takılan konular beni tedirgin ediyor.	()	()	()	()

DUA TUTUM ÖLÇEĞİ FORMU		Çok Uygun	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil	Hiç Uygun Değil
1	Her gün mutlaka en az bir kere dua ederim.					
2	Dua ettiğimde kendimi ibadet etmiş gibi hissediyorum.					
3	Günahlarımdan dolayı Allah'a tövbe etmem bir duadır.					
4	Verdiği nimetlerden dolayı dualarımda Allah'a şükrederim.					
5	Dualarım sayesinde Allah'ı daha iyi idrak edebileceğimi düşünüyorum.					
6	Uyumadan önce dua ederim.					
7	Dualarımın diğer ibadetlerim kadar önemli olduğunu düşünüyorum.					
8	Kendimi günahkâr hissettiğimde durumumu dua ile Allah'a arz ederim.					
9	Allah dualarımı kabul ettiğinde şükür (teşekkür) için dua ederim.					
10	Kendimi çaresiz hissettiğimde Allah'ın yardımı için dua ederim.					
11	Her işime dua niyetine besmele çekerek başlarım.					
12	Bazı günahlarımı dualarımla sadece Allah'a itiraf edebilirim.					
13	Birinden bir iyilik gördüğümde onun için dua ederim.					
14	Dua ederken Allah'a yakın olduğumu hissediyorum.					
15	Hasta olduğumda ilaç alsam da iyileşmek için dua ederim.					
16	Mezarlıkların yanında geçerken ölülerin ruhuna dua okurum.					
17	Dua kulun Allah ile aracısız olarak iletişim kurmasıdır.					
18	İnsanların sıkıntılarını çözmesi için dua ederim.					
19	Dua etmek benim için bir alışkanlıktır.					
20	Her yemekten sonra dua ederim.					
21	Namazdan sonra dua etmezsem ibadetimin eksik kaldığını hissediyorum.					
22	Dua ettiğimde Allah ile sırlarımı paylaşıyorum.					
23	Sevdiğim insanların iyiliği için dua ederim.					
24	Dua ederken ruhum ve kalbimle Allah ile bağlantı kurduğumu hissediyorum.					
25	Her sabah dua ederek güne başlarım.					
26	Kutsal gün ve gecelerde ibadet olarak ettiğim dualarım vardır.					
27	Dualarımda hatalarımı dile getirerek Allah'ın affını diliyorum.					
28	Mübarek insanların benim için dua etmelerini isterim.					

29	Dua ederken içimde tarifi imkânsız bir huzur duyuyorum.					
30	Bir işe başlarken işimin yolunda gitmesi için dua ederim.					
31	Eviden dua etmeden çıkmam.					
32	Dua ederken Allah'ın büyüklüğünü kavradığımı hissediyorum.					
33	Daha iyi bir insan olmak için dua ederim.					
34	Günün belli zamanlarında dua kitabından okuduğum dualarım vardır.					

ÖZET

GENÇLERDE KAYGI VE DUANIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (RİZE ÖRNEĞİ)

(Yüksek Lisans Tezi)

İŞLEK, Mustafa

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Haziran, 2016

Bu çalışmanın amacı, Rize’de öğrenim gören lise öğrencilerinin kaygı düzeyleri ile dua tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

İlişkisel tarama modelinde hazırlanan araştırmanın örneklem grubunu, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Rize’de bulunan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı farklı türdeki resmi liselerden, yansız oransız küme örneklem yöntemiyle seçilen 579 lise öğrencisi oluşturmuştur.

Araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla Spielberger ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen, Öner ve Le Compte (1985) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri”; yetişkinlerin dua tutumlarını ölçmek amacıyla Albayrak ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen “Dua Tutum Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada betimsel analizler, bağımsız grup t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Kruskal Wallis-H testi, Mann Whitney-U testi ve Pearson Korelasyon Analizi ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda durumluk kaygı ile dua tutumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<,001$). Bunun yanında sürekli kaygı ile dua tutumu arasında da negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<,05$).

Araştırmada ğrencilerin kaygı düzeylerinin, araştırmanın süreksiz değişkenlerinden sınıf, cinsiyet, öznel dindarlık algısı, aile tutumu ve okul türüne göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Araştırmada ğrencilerin dua tutum düzeylerinin ise, araştırmanın süreksiz değişkenlerinden, cinsiyet, okul türü, ebeveyn birlikteliği, sağlık algısı, dindarlık ve başarı algılarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kaygı, ruh sağlığı, dua, ergen, dindarlık

ABSTRACT

A STUDY ABOUT ANXIETY AND PRAY ON ADOLESCENT'S IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES (THE CASE OF RİZE)

(Master Thesis)

İŞLEK, Mustafa

Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies

Supervisor: Asst. Prof. Muhammed KIZILGEÇİT

June, 2016

The aim of this study is to reveal the relationship between prayer and anxiety levels of high school students who study in Rize.

The correlational survey method was used and the sample consisted of 579 high school students from different types of official high schools affiliated with Ministry of National Education during the 2015–2016 academic year in Rize and selected by disproportionate random cluster sampling method.

In the study the following measurement tools were used; Personal information form which was prepared by the researcher, in order to determine anxiety levels of Adolescents “The State-Trait Anxiety Inventory” which was developed by Spielberger et.al. (1970) and adapted to Turkish by Öner & Compte (1985), “Prayer Attitude Scale” for measuring prayer’ attitudes of adolescents and adults developed by Albayrak et al. (2014).

In the study descriptive analysis was performed by independent group t-test, one way analysis of variance (ANOVA), Kruskal Wallis-H test, Mann Whitney-U test and Pearson correlation analysis.

As a result of the research, there was a significantly negative relationship between state anxiety with attitude of prayer sub-scale of the scale ($p < .001$). Therewithal there was a significantly negative relationship between trait anxiety with attitude of prayer sub-scale of the scale ($p < .05$).

Findings showed that anxiety levels of students differ in terms of discrete variables in the study class, gender, perception of religion, family attitude and type of school

Findings showed that prayer attitude levels of students differ in terms of discrete variables in the gender, perception of religion, parents association, health perception, perception of success and type of school

Key words: Anxiety, mental health, prayer, adolescent religiosity

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Mustafa İŞLEK
Doğum Yeri ve Tarihi:	Odense, 1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik
Y. Lisans Öğrenimi	Din Psikolojisi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
e-posta adresi	mustafaislek.1@hotmail.com